

СЕЛЬМА ЛАГЕРЛЕФ

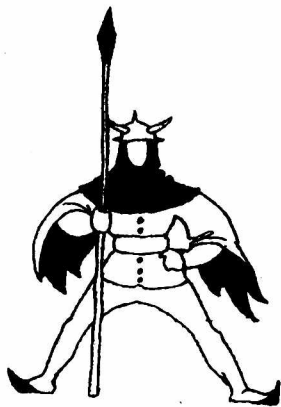

ЧУДЕСНА МАНДРИВКА
НІЛЬСА ТОЛЬГЕРСОНА
З ДИКИМИ ГУСЬМИ

СЕЛЪМА ЛАГЕРЛЕӨ

ЧУДЕСНА МАНДРІВКА
НІЛСА ТОЛГЕРСОНА
З ДИКИМИ ГУСЬМИ

Про пригоди Нільса, злого й неслухняного бешкетника, що зобиджав пташок і знущався з тварин, розповідає ця книга відомої шведської письменниці Сельми Лагерлеф. За свою неслухняність доскочив хлопець лиха — перетворився на карлика. На щастя, пожаліли його гуси, що верталися з виру, взяли з собою. З ними він подорожує по всій Швеції і, навчений бідю, силкується зробити якомога більше добра і людям, і звірам.

Скорочений переклад із шведської
ОЛЬГИ СЕНЮК

Малюнки
ОЛЕНИ ОВЧИННИКОВОЇ
і ГАЛИНИ САВЧЕНКО

Перекладено з видання: Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige av Selma Lagerlöf, B. I, II. Stockholm, Svenska Bokförlaget, 1946.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

ХЛОПЧИК І ГНОМ

1

Був собі колись в одному шведському селі хлопчик на ім'я Нільс — худенький, цибатий, з біленьким, як прядиво, чубом. Тата й мами він не слухався, вчитися не хотів, любив тільки їсти та спати, та ще й був страшенний збитошник — усім від нього перепало.

Якось у неділю Нільсові батьки збиралися до церкви. Хлопчик зрадів: він залишиться вдома сам один і робитиме, що йому заманеться.

«Тепер мені ніхто не завадить узяти татову рушницю й стрільнути», — міркував він.

Та батько ніби прочитав синові думки, бо, вже виходячи з хати, зупинився на порозі й сказав:

— Якщо ти не хочеш іти з нами, то берись за уроки. Чуеш?

— Чую, гату, — мовив Нільс, а сам подумав, що сидітиме над книжкою, лиш доки тато з мамою вийдуть з хати.

Мати вернулася, дістала з полиці книжку, розгорнула її на потрібній сторінці й поклала на стіл біля вікна. Потім присунула до столу велике батькове крісло, на яке досі ніколи не дозволяла Нільсові сідати.

Нільс стежив за матір'ю і думав, що дарма вона так клопочеться: все одно він прочитає не більше як одну-дві сторінки. Але батько знову ніби зазирнув йому в душу. Він підступив до сина й суворо наказав:

— Гляди мені, читай уважно! Доки ми повернемось, щоб ти вивчив усі уроки. Я сам тебе перевірю.

— Тут чотирнадцять з половиною сторінок, — докинула мати. — Берися відразу, щоб устиг прочитати, поки ми прийдемо.

Нарешті батько й мати пішли. Нільс став на поріг, подивився батькам услід і подумав:

«Ім то що, посадили мене за книжку й раді-радісінькі».

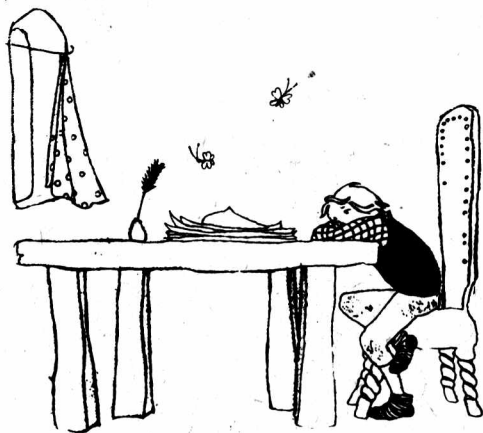
Проте батько з матір'ю були зовсім не раді, а навпаки, засмучені. Хоч жили вони бідно і тільки й мали землі, що маленький садочок біля хати, однак не цим журилися. Їх гризла думка: що то вийде з їхнього сина.

У батька боліло серце, що Нільс байдужий до науки та лінивий і годиться хіба що гусей пасти. Мати непокоїлася тим, що хлопець вовкуватий і злостивий, жорстокий з тваринами і непривітний до людей.

— Хоч би він нарозумився, — зітхнула вона, — а то не йдись на що, встряне в якусь халепу й доведе нас до біди.

Тим часом Нільс міркував, братися йому за книжку чи ні. Думав-думав і зрештою поклав собі цього разу послухатись. Він уместився в кріслі й почав стиха швиденько читати. Минула хвилина, друга, одноманітне бурмотіння нагнало на нього сон, і він почав куняти.

А надворі стояла чудова година. Хоч була ще тільки половина березня, однак Нільсове село лежало на самому півдні Швеції, і там уже буяла весна. Щоправда, дерева ще стояли голі, але вже набростилися, в рівчаках дзюрчала вода, обабіч вулиці зацвів підбіл, кущі вздовж кам'яних огорож зробилися брунатні, блискучі. Буковий ліс за селом ніби набрякав і дедалі ставав густіший. А вгорі простяглася чиста блакить.

Крізь відчинені двері чути було щебетання ластівок. На подвір'ї походжали кури й гуси, в хліву ревли корови: вони теж зачули весну.

Хлопчик раз у раз клював носом, проте намагався прогнати від себе сон.

«Ні, я не спатиму, — думав він, — бо так і до обіду не докінчу читати».

Та зрештою він незчужся, як задрімав.

Нільс не знав, довго він спав чи ні, аж раптом його збудив якийсь шурхіт.

На підвіконні, якраз проти хлопця, стояло невеличке люстерко, і в ньому відбивалась майже вся кімната. Підвів хлопчик голову, зиркнув у люстерко і мало не скрикнув з подиву.

Скриня! Важке віко матеріної скрині відчинене!

Ту велику дубову скриню, оковану залізом, мама нікому не дозволяла відчиняти. В ній вона тримала речі, що дістала у спадок ще від бабусі: старосвітські сукні з грубого домашнього сукна, вишиті різнобарвним бісером сорочки, білі, як сніг, накрохмалені очіпки, важкі пряжки та ланцюжки. Тепер такого одягу вже не носили, і мати не раз хотіла його прода-

ти, та в останню мить їй ставало жалко бабусиних речей. Ідучи з дому, мати ніколи не лишала скриню відчинену, а надто як Нільс був у хаті сам. І сьогодні теж замкнула, хлопчик бачив.

То хто ж її відчинив?

Нільсові стало лячно. Може, поки він спав, до хати заліз злодій? Може, він ховається десь у кутку? Хлопчик боявся поворохнутись і не зводив очей з люстерка. Він сподівався побачити в ньому злодія.

Раптом Нільс помітив на краєчку скрині якусь тінь. Ось вона заворушилась...

Невже то йому ввижається? Хлопчик придивився пильніше і зачудовано роззявив рота.

На скрині сидів — хто б ви думали? Гном! Справжнісінький гном у чорному каптанці з білим мереживним коміром і манжетами, в штанях і крислатому капелюсі. Панчохи в ньому були підв'язані під коліньми пишними бантами, а на черевиках поблискували срібні пряжки. Обличчя гном мав старе, зморшкувате.

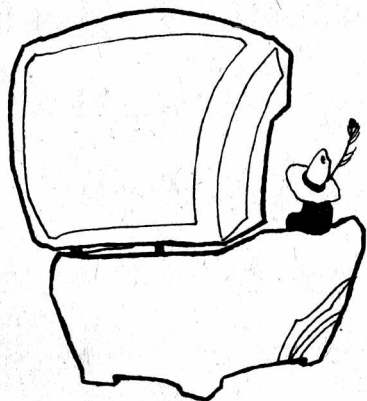
Нільс багато чував про гномів, проте ніяк не сподівався, що вони такі маленькі. Адже цей, на скрині, був завбільшки з палець.

Гном витяг вишиваного очіпка і так захоплено його роздивлявся, що й не помітив, як хлопчик прокинувся.

Нільс був страшенно вражений, однак страх його минувся. Бо хіба можна боятися такого маленького чоловічка!

Поки той, забувши про все на світі, милувався чудовим старовинним візерунком, хлопчик розмірковував, яку б його встругнути капость. Може, вштовхнути гнома до скрині і заклапнути віко?

Однак Нільс не наважився

торкнути гнома рукою, тому він озирнувся по кімнаті, шукаючи, чим би його штовхнути. Він глянув на канапу, потім перевів погляд на плиту, на мисник, на відро з водою біля дверей, на заставлену всякою всячиною шаховку. Далі зирнув на татову рушницю, що висіла на стіні. Нарешті погляд його спинився на сачкові ловити метеликів, що висів на цвяшку біля самого вікна. Ось це йому й треба!

Нільс обережно підвівся і схопив із цвяха сачок. Хляп!— і гном опинився в пастці!

Хлопчик сам не сподівався, що йому так пощастить. Гном полетів у сачок сторч головою і безпорадно борсався на самому дні.

Нільс не знав, що йому робити з полоненим. Він тільки розмахував сачком, аби гном не видряпався і не втік.

— Слухай-но, Нільсе, — озвався нарешті гном, — відпусти мене на волю. Я вже багато років допомагаю вашій родині, тож зглянься надо мною. Я тобі дам золотого завбільшки з татів годинник.

Нільс подумав, що одна монета — надто малий викуп. Проте він уже й сам радий був спекатись гнома. Тому хлопчик перестав вимахувати сачком.

Гном, спритно чіпляючись за сітку, видряпався вже майже на самий верх, коли Нільсові раптом спало на думку, що можна було б зажадати від полоненого ще одного: хай зробить так, аби уроки вивчились самі собою.

І він знову труснув сачком.

Та враз хлопець дістав такого ляпаса, що випустив із рук сачка і брязнув на підлогу...

Коли Нільс отямився, то побачив, що він у хаті сам один. Від гнома й сліду не залишилось, скриня була зачинена, а сачок висів на цвяшку, там де й завжди.

Якби обличчя не горіло від ляпаса, ніби хто його ошпарив, хлопчик подумав би, що це йому тільки приснилося.

«Звичайно, тато й мама скажуть, що я все вигадав, — міркував він. — Не повірять, що я через гнома не вивчив уроків. Краще відразу взятися за книгу».

Однак, ступивши кілька кроків, Нільс зупинився. Сталось щось дивне. Не могла ж кімната вирости! Але чого ж тоді йому так довго треба йти до столу? А що зробилося з кріслом? На вигляд воно ніби таке саме, як було, та чомусь хлопчикові довелося спинатись на поперечки, щоб сісти на нього. І стіл теж виріс — до нього не дотягтися з крісла, хіба що стати на бильце.

— Що за напасть! — вигукнув Нільс. — Чи не зачарував гном і крісло, і стіл, і геть усю кімнату?

Книжка теж лежала на столі і на вигляд була ніби така сама, проте й з нею щось сталося, бо Нільс не міг прочитати й слова, доки не виліз на саму сторінку.

Він ледве здолав кілька рядків, а тоді випадково підвів голову, позирнув на люстерко і здивовано скрикнув:

— О, а це хто?

Бо в дзеркалі він помітив маленького гнома, одягненого в шкіряні штанці та картату сорочку.

— А вбраний він точнісінько так, як я, — по хвилі мовив Нільс і посварився на гнома кулаком.

Чоловічок у дзеркалі теж посварився кулаком.

Нільс смикнув себе за чуба, і гном у дзеркалі смикнув себе за чуба.

Нільс крутнувся на п'ятах, і хлопчик у дзеркалі зробив те саме. Нільс зазирнув за люстерко, чи, бува, не сховався хтось за ним. Та все дарма: там не було нікого.

І тоді Нільса охопив розпач. Він збагнув, що гном зачару-

вав його, і той малесенький хлопчик у дзеркалі — це він сам, Нільс Гольгерсон.

«А може, це тільки сон? — подумав він. — Може, треба трошки почекати, і все мине?»

Хлопчик став перед люстерком і на хвилюк зажмурився. Потім розплющив очі, та дарма: він ані на палець не побільшав. Усе залишилось таке саме — білявий чуб, ластовиння на носі, латки на штанцях, поцеровані шкарпетки — геть усе, тільки набагато меншого розміру.

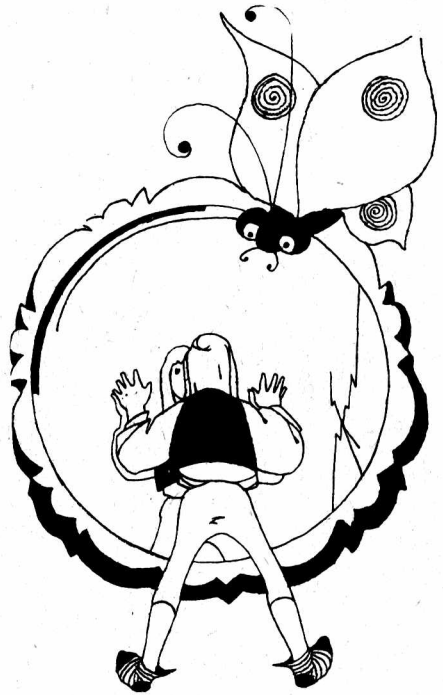
«Треба шукати гнома, — вирішив Нільс. — Може, він просто пожартував? Знайду його й помирюся!»

Нільс зіскочив на підлогу й заходився шукати. Він зазирнув за крісло, під шафу, під канапу, заповз навіть у мишачу нірку — тепер йому це було не важко зробити, — проте гнома ніде не знайшов.

Хлопчик плакав, обіцяв, що більше нікому не скаже поганого слова, ніколи не скривдить жодної тварини. Аби тільки знову стати людиною, він буде добрий і слухняний. Та хоч що він казав, нічого не допомагало.

Раптом Нільс згадав, як мама розповідала, ніби гноми полюбляють жити в стайні, й надумав пошукати ще біля корів. На щастя, двері стояли відчинені, а то хлопцеві тепер годі було б дотягнутися до клямки.

Нільс вибіг у сіни. Де ж його дерев'яні капці? Адже, як водиться в шведських селах, він залишив їх у сінях, а в кімнаті сидів у самих тільки шкарпетках. І що робитиме він з

тими великими важкими шкарбунами, коли він такий маленький? Та враз Нільс помітив біля порога пару маленьких капчиків. Тоді він засмутився ще дужче.

«Виходить, гном не забув зачарувати і моє взуття, — подумав він. — Отож не скоро я позбудуся лиха».

На старій дубовій дошці, що лежала перед сінешніми дверима, вистрибував горобець. Побачивши хлопчика, він загукав:

— Цвірінь! Цвірінь! Гляньте лишень на Нільса, гусячого пастуха! Гляньте на крихітку Нільса Гольгерсона!

Тоді гуси та кури й собі повернули до хлопчика голови і зняли галас.

— Ку-курі-ку! — заспівав півень. — Так йому й треба! Він скуб мене за гребінь! Ку-курі-ку!

— Так йому й треба! Так йому й треба! — підхопили кури.

А гуси підійшли ближче і, витягаючи голови, питали:

— Хто це зробив? Хто це зробив?

Але найдивовижніше було те, що Нільс розумів їхню мову. Він так розгубився, що не міг і кроку ступити, тільки стояв на порозі, слухав і думав:

«Це, певно, через те, що я став гномом. Саме тому я й розумію їх».

Однак хлопчик не міг довго терпіти, щоб кури тішились з його нещастя. Він шпурнув у них камінцем і крикнув:

— Ану цитьте, а то я вам дам!

Проте Нільс забув, що тепер він став маленький і кури вже не бояться його. І справді, вони відразу накинулись на нього, почали дзьобати й закричали ще дужче:

— Так йому й треба! Так йому й треба!

Нільс спробував утекти від курей, але вони бігли за ним слідом і правили своєї.

Кури, певне, не дали б малому спокою, якби на подвір'ї не з'явилася кішка. Побачивши її, вони одразу стихли і, ніби нічого й не сталося, почали далі порпатися в землі.

Нільс кинувся до кішки.

— Люба кицю, — мовив він, — ти знаєш на нашому под-

вір'ї всі закутки й нірки. Будь така ласкава і скажи мені, де я можу знайти гнома?

Кішка відповіла не зразу. Вона сіла, згорнула хвоста гарним кільцем навколо передніх лап і поглянула на хлопчика.

Це була велика чорна кішка з білою латочкою на грудях і гладенькою шерстю, що аж вилискувала на сонці. На вигляд кішка здавалась дуже лагідною, навіть кігті втягнула в м'якенькі лапи і примружила сірі очі з вузенькою щілинкою посередині.

— Звісно, я знаю, де живе гном, — по хвилі мовила вона солодким голосом. — Але ще не відомо, чи я захочу тобі сказати.

— Люба кицю, ти ж повинна мені допомогти! Хіба ти не бачиш, що гном зачарував мене?

Кішка ледь розплющила очі. В них блимнув зелений лихий вогник, однак відповіла вона так само лагідно:

— За що ж мені помагати тобі, га? Може, за те, що ти смикав мене за хвоста?

Нільс розсердився. Він забув, який він тепер малий і безсилий.

— Я ще й зараз можу смикнути тебе, як будеш така розумна! — крикнув він і кинувся до кішки.

І враз кішка змінилася. Шерсть у неї наїжачилась, спина вигнулась, із пухнатих лапок висунулися гострі кігті, а широко розплющені очі запалали червоним вогнем. Нільсові навіть здалося, що перед ним якийсь небачений звір. Однак він не втік, а ступив ще крок уперед. Раптом кішка стрибнула на нього, звалила на землю, наступила передніми лапами на груди й роззявила пащу.

Хлопчик відчув, як кіщині пазури впиваються йому в тіло, а гострі зуби кусають шию.

— Рятуйте! Рятуйте! — щосили заверещав він тоненьким голосом.

Однак ніхто не прийшов на допомогу, і Нільс подумав, що тут йому й смерть.

Та враз кішка сховала пазури і випустила Нільса з лап.

— Поки що досить, — мовила вона. — Я пускаю тебе задля твоєї матері — вона добра жінка і завжди годує мене молоком. Я лише хотіла показати тобі, хто з нас дужчий.

Сказавши це, кішка повернулась і пішла собі, тихенько муркочучи, знову лагідна й спокійна.

Нільсові було так соромно, що він чимдуж гайнув до стайні, ні на кого не озираючись.

У стайні було всього три корови, та, побачивши хлопця, вони так заревіли, що можна було подумати, ніби там їх цілих тридцять.

— Му! Му! Добре, що є на світі справедливість! — мукала одна.

— Му! Му! Еге ж! Таки є! — вторували інші дві.

Хлопчик хотів спитати їх про гнома, та де там: корови зчинили таке риковище, ніби до стайні забіг чужий собака, — були ногами, дзвеніли ланцюгами і замахувалися рогами.

— Ану підійди лишень, — казала одна, — я так тебе хвищну, що довіку пам'ятатимеш!

— Ходи ближче, — погрожувала друга. — Скуштуєш моїх рогів. Я тобі нагадаю, як ти пустив мені у вухо осу!

— Ну, чого стоїш? Я хочу віддячити тобі за те, що ти лупцював мене дерев'яними капцями! — гримала третя.

Нільс хотів сказати коровам, що він шкодує за свої вчинки і надалі буде чемний, хай тільки вони скажуть йому, де знайти гнома. Але корови і слухати його не хотіли. Хлопчик злякався, що котрась таки скине ланцюга і справді буцне його рогом, тому швиденько вийшов із стайні.

Тепер він переконався, що ніхто в дворі не хоче йому допомогти шукати гнома. Та гном, певне, й не зняв би чари, якби Нільс і знайшов його.

Хлопчик видряпався на кам'яну огорожу, зарослу ожиною й терном, яка оточувала їхню садибу, сів і почав думати, що йому тепер робити. Батько й мати прийдуть додому і будуть страшенно вражені. То буде диво на всю околицю. І старі, й малі з'їдуться поглянути на нього. А може, ще батьки виставлятимуть його на ярмарку?

Ні, про таке навіть страшно подумати! Краще хай би його взагалі більше ніхто не побачив.

О, який же він нещасний! У цілому світі немає хлопця нещаснішого за нього. Адже він уже не людина, а якась химера.

Нільс окинув оком рідну оселю. Маленька побілена хатка, ніби прибита до землі стрімким величезним дахом, маленька стайня і городу стільки, що на ньому ледве можна обернути конем. Але тепер усе це стало для нього аж надто велике. Адже віднині за домівку йому могла правити хіба що нірка в коморі. Нільс сидів зажурений: йому здавалося, що більше він ніколи не стане великий.

А погода була чудова. Навколо дзюрчала вода, розпукувались бруньки, цвірінькали горобці. В блакитному небі чорніли табуни перелітних птахів, що поверталися з вирію. Їх було багато, але хлопчик упізнав тільки диких гусей, що летіли ключами.

Гуси летіли ключ за ключем високо-високо, але все одно хлопчик чув, як вони кричали:

— Ми летимо в Лапландію! Ми летимо в Лапландію!

Помітивши домашніх гусей, що статечно походжали по двір'ям, вони спускалися нижче й гукали:

— Летіть з нами! Летіть з нами! Ми спішимо в Лапландію!

Домашні гуси витягали голови й пильно дослухалися. З кожним новим ключем вони дедалі більше хвилювалися, лопотіли крильми, пробували злетіти. Однак стара гуска бігала навколо них і лементувала:

— Геть подуріли! Геть подуріли! Летіти на голод і холод! — і, задерши голову, відповідала диким гусям: — Нам і тут добре! Нам і тут добре!

Клич диких гусей найбільше схвилював молодого гусака Мортена. Коли надлетів новий табун, він закричав:

— Пождіть! Я лечу з вами! Я лечу з вами!

Гусак розправив крила, підлетів, однак з незвички знову впав на землю.

Дикі гуси, певно, почули його, бо повільно завернули назад поглянути, чи він справді летить.

— Чекайте! Чекайте! — гусак знову спробував знятися.

Нільс сидів на огорожі і все це бачив і чув.

Таж Мортен найбільший їхній гусак! Тато й мама дуже жалкуватимуть, якщо він полетить.

І, зовсім забувши про те, що він малий та безсилий, хлопча стрибнув з огорожі, кинувся межи гуси і схопив Мортен за шию.

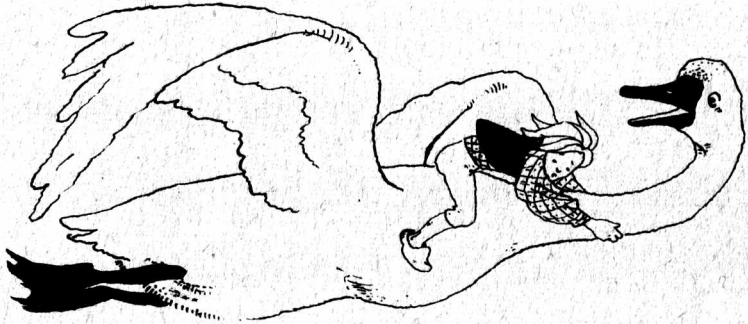
— Стривай, не лети! Не лети, чуєш?

Але саме цієї миті Мортен збагнув, як йому треба відриватись від землі. Він не звернув на хлопця уваги, а разом ним знявся в повітря.

Гусак злетів так раптово, що в Нільса запаморочилася голова. Поки він зрозумів, що все одно не втримає гусака, вони були вже високо в небі, і якби Нільс відпустив тепер гусака за шию, то напевне впав би додолу й розбився.

Єдине, що він міг зробити, це видертися Мортенowi верхом на спину. Але втриматись на гладенькому пір'ї теж було не легко. Хлопчикowi довелось міцно вхопитися обома руками за пір'їни, щоб не полетіти вниз.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

ВЕРХИ НА ГУСАКОВІ

1

Нільс довго не міг отямитись. У вухах йому свистів вітер, біля нього лопотіли крильми й гелготали тринадцятеро гусей. Хлопчик не знав, низько вони летять чи високо і в якому напрямку.

Врешті він трохи заспокоївся, але ще довго не зважувався глянути вниз. Він був певний, що як тільки гляне, то відразу ж упаде на землю.

Кінець кінцем Нільс таки змусив себе подивитися вниз. І йому здалося, що під ним розстелена величезна плахта, геть уся то в більших, то в менших чотирикутниках.

— Пробі, куди я попав? Що то за така величезна плахта? Я такої ще ніколи не бачив! — сказав він сам до себе, не сподіваючись, що йому хтось відповість.

Однак дикі гуси, що летіли поряд нього, загелготали:

— Поля та пасовиська! Поля та пасовиська!

І тоді Нільс і сам збагнув, що то земля здавалася йому згори величезною картатою плахтою: він зрозумів, чому вона така строката. Ясно-зелені чотирикутники хлопчик упізнав найшвидше — то була озимина, що під снігом зберегла свій ясно-зелений колір. Жовто-сірі клітини — то ще не зорана з минулого літа стерня, брунатні — лани, засіяні конюшиною, а чорні — голі пасовиська або зоране поле. А оті темно-руді чотирикутники з жовтими краями? Ну, звісно, це букові ліси. Адже старі буки, що ростуть посеред лісу, взимку голі, а молоді, по краях, зберігають сухе жовте листя до самої весни. Темні чотирикутники з сірими плямами посередині — то великі садиби з почорнілими солом'яними стріхами та брукованими подвір'ями. А зелені клітини з темними краями — сади з галявками. Галявки посередині вже вкрилися травою, а дерева й куші по краях ще стояли голі.

Хлопчик мимоволі засміявся — надто кумедною здавалася згори земля.

Але дикі гуси з докором сказали йому:

— Родюча, добра земля! Родюча, добра земля!

Нільс відразу споважнів.

«Як я можу сміятися, коли мене спіткало таке лихо!» — подумав він.

Якийсь час хлопчик заставався похмурий, але потім знову засміявся. Адже йому ще ніколи не доводилося бувати так високо. І як же гарно летіти!

Коли хлопчик трохи звик і вмовстився зручніше, то помітив, що в небі дуже багато перелітних птахів. Вони линули табунами і перегукувалися.

— О, ви теж сьогодні перелітали море? — питали одні.

— Як бачите, — чулося у відповідь.

— Ну, як вам подобається цьогорічна весна?

— Немає жодного листочка, і вода в озерах холодна...

Нільс помітив також, що гуси летіли не прямо, а кружляли над рівниною, ніби раділи, що знову повернулися до рідного краю, ніби хотіли привітати кожную садибу.

Коли гусям доводилось пролітати над подвір'ям, де походжали кури, вони питали:

— Як зветься садиба? Як зветься садиба?

Тоді півень витягав голову й відповідав:

— «Закамарок»! Як і торік, як і торік!

Здебільшого садиби називалися ім'ям господаря, але півні давали їм свої, влучніші назви.

З бідняцьких подвір'їв півні відповідали:

— Садиба зветься «Менше їж! Менше їж!»

А з найбільш бідних кричали:

— Це садиба «Ні зернини»!

Багаті хутори вони пишню величали «Морем зерна», «Ячною горою» тощо.

А в панських дворах півні не завдавали собі клопоту вигадувати назву. Вони пихато горлали:

— Самим треба знати! Самим треба знати!

Найбільше дикі гуси раділи, коли бачили домашніх гусей. Тоді вони сповільнювали лет і гукали:

— Ми летимо в Лапландію! Летіть з нами! Летіть з нами!

А домашні гуси відповідали їм:

— Надворі ще зима! Ви надто поспішилися! Верніться! Верніться!

Дикі гуси спускалися нижче і кликали знову:

— Летіть з нами! Ми навчимо вас літати й плавати!

На такі образливі слова домашні гуси не озивалися.

Тоді дикі гуси спускались так низько, що мало не торкалися землі, і враз шугали в небо, наче чогось злякавшись.

— Ой-ой-ой! — кричали вони. — Та це ж не гуси! Це мокрі курки! Це мокрі курки!

Домашнім гусям уривався терпець, і вони кричали:

— А щоб вас постріляли! Всіх до одної! Всіх до одної!

Нільс сміявся, слухаючи це. Але потім згадував про своє

лихо і знову ставав сумний. Та ненадовго: надто гарно було летіти в небі на гусакові. Адже хлопчикові ще ніколи не доводилось подорожувати в такий спосіб!

Гусак Мортен дуже пишався з того, що летить над рівниною разом з дикими гусьми й кепкує з домашніх. Однак він був не звичний до таких подорожей і після полудня відчув утому. Мортен намагався дихати глибше, швидше махати крильми, проте все одно почав відставати.

Дикі гуси, які летіли останні в ключі, помітили, що домашній не встигає за іншими, і стали гукати передній гусці:

— Ако з Кебнекайсе! Ако з Кебнекайсе! Білий відстає! Білий відстає!

— Скажіть йому, що швидко летіти легше, аніж повільно!

Почувши це, Мортен спробував летіти швидше, але це так стомило його, що він опустився до самих верхівок дерев, які росли на межах полів та пасовиськ.

— Ако! Ако з Кебнекайсе! — знову гукнули останні в ключі гуси, бачачи, як білому доводиться важко.

— Чого вам іще? — нетерпляче спитала Ака.

— Білий спустився до самої землі! Білий спустився до самої землі!

— Скажіть йому, що високо летіти легше, аніж низько! — відказала проводарка, нітрохи не стививши лету.

Мортен хотів піднятися вгору, але так засапався, що ледве дихав.

— Ако! Ако! — гукали задні гуси.

— Дасте ви мені спокій чи ні! — ще нетерплячіше мовила передня гуска.

— Білий падає! Білий падає!

— Хто не поспіває з табуном, хай собі вертається, так і скажіть йому! — крикнула Ака. Вона й гадки не мала летіти повільніше.

Мортенові було дуже прикро, що якраз тепер йому забракло сили і він не може показати диким гусям, що й домашні чогось варті. А найгірше те, що він пристав до табуна саме

цієї Аки з Кебнекайсе. Бо хоч він був і домашній гусак, але чував про Аку, проводарку диких гусей, якій уже було десь років сто. Вона тішилась такою шанобою, що в її табуні збиралися найдостойніші гуси. А вже ніхто не ставився до домашніх гусей так зневажливо, як Ака та її табун. Тому Мортенові й хотілося показати, що він не гірший за них.

Гусак насилу тягся ззаду і міркував собі, чи йому летіти далі, чи, може, повернутися.

І тоді Нільс, що сидів у нього на спині, мовив:

— Любий Мортене, ти ж сам добре знаєш, що ніколи досі не літав і не подужаєш добратися з дикими гусьми аж до Лапландії. Чи не краще вернутись додому, поки ти не знесилився вкрай?

Мортен і так ледве терпів хлопця, а почувши таке, зовсім скипів.

— Писни мені ще хоч слово, — засичав він, — і я скину тебе в перше ж глинище!

Злість додала гусакові сили, і він так рвонувся вгору, що майже догнав табун.

Звісно, надовго в нього запалу не вистачило б, але, на щастя, вже вечоріло, сонце сідало за обрій, а з заходом сонця спустилися на землю й дикі гуси.

Так Нільс із Мортеном опинилися на березі Вомбського озера.

«Певно, ми тут заночуємо», — подумав хлопчик і зіскочив додолу.

Він стояв на вузькому піщаному березі. Зима тут відступала повільно. Озеро було вкрите потемнілим льодом, зораним численними розколинами. Тільки коло берега чорніла широка смуга води. Від озера віяло пронизливим холодом.

До берега, де спинились гуси, підступав сосновий бір. Він, здавалось, притягав до себе зиму, бо під деревами лежав ще твердий, як крига, сніг.

Нільс мав таке почуття, ніби попав у дику глушину, де панує вічна зима, і йому стало так страшно, що він мало не заплакав.

Хлопчиків хотілося їсти. Адже він цілісінький день не мав ні крихти в роті. Та де йому взяти їжі? Хіба ранньої весни у лісі знайдеш хоч ягоду? І хто дасть йому притулок? Хто постеле ліжко, зігріє, захистить від диких звірів?

Тим часом почало смеркати, в лісі щось зашелестіло, затріщало.

Нільса охопив жах, і він мимоволі оглянувся на свого приятеля. Адже він нікого тут не мав, крім гусака.

І тоді хлопчик побачив, що Мортенів ще гірше, ніж йому. Гусак і досі лежав на тому місці, де сів, і, здавалося, конав. Він схилив голову до землі, заплющив очі, в грудях йому хрипіло.

— Любий Мортене! — мовив хлопчик. — Спробуй ковтнути води! До озера всього два кроки.

Але гусак і не поворухнувся.

Досі Нільс жорстоко поводився з тваринами, гусакові теж від нього перепадало, однак тепер Мортен був його єдина опора, і хлопчик боявся її втратити. Він заходився тягти й штовхати гусака до озера. Птах був важкий, великий, але кінець кінцем Нільсові таки пощастило упхнути його у воду.

Якусь мить Мортен лежав нерухомо, а тоді враз розплющив очі, підвів голову і повільно поплив між зарості.

Дикі гуси спустилися трохи віддалік і відразу ж зайшли у воду, не звернувши уваги на хлопчика й гусака. Вони покупалися, почистилися й почали скубти водорості та мокрець.

Невдовзі підплив Мортен з окунцем у дзьобі. Він вийшов на берег і поклав рибинку перед Нільсом.

— Це за те, що ти допоміг мені добратися до води, — сказав він.

То було перше ласкаве слово, яке Нільс почув за цілий день. Він так зрадів, що хотів обняти гусака, але не насмілився. Щоправда, він ще ніколи не їв сирої риби, але треба звикати — іншої вечері не дістанеш.

Нільс помацав у кишені: ніжик, як завжди, був там, прив'язаний шнурочком до гудзика, тільки він теж став зовсім маленький. Випадково в кишені виявилось кілька сірників.

Якусь мить хлопчик міркував, чи не запалити йому вогнища, але потім полишив цю думку, боячись налякати диких гусей. Він витяг ножика, почистив ним рибинку, і невдовзі від неї залишилися тільки кісточки.

Поки Нільс їв, гусак мовчки стояв біля нього, а коли той проковтнув останній шматочок, озвався тихим голосом:

— Ну й до табуна ж ми пристали. Вони нас, домашніх гусей, за ніщо вважають.

— Я теж помітив це, — мовив Нільс.

— Отож я й хочу долетіти з ними до Лапландії. Хай побачать, що домашні гуси не гірші за диких.

— Атож, нехай побачать, — погодився хлопчик; він не повірив, що Мортен може залетіти так далеко, але не хотів бентежити його.

— Однак я боюся пускатися в таку далеку подорож сам, — вів далі гусак, — тому хочу спитати тебе, чи не полетиш і ти зі мною?

Нільс, звісно, мав на думці якнайшвидше повернутись додому, тому першу мить не знав, що й відповісти.

— Я не думав, що ти захочеш узяти мене. Та й додому треба повертатися, — сказав він.

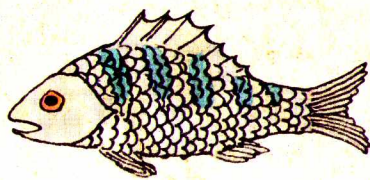
Проте гусак забув про всі кривди, які зазнав колись од хлопця. Він пам'ятав тільки, що Нільс допіру врятував йому життя.

— Я тебе не залишу, не бійся. Восени ми повернемось назад до твоєї домівки.

Нільс подумав, що й справді добре було б якийсь час не з'являтися батькам на очі. Він уже хотів сказати, що згоден летіти з Мортеном, коли почув позад себе шурхіт. То дикі гуси вилізли з озера і струшували з пір'я воду. Потім вони стали в один ряд і з проводаркою на чолі попрямували до Нільса та Мортена.

— Дивись, не признавайся, що ти людина, — шепнув Мортен хлопчикові і, низько кланяючись, вийшов назустріч диким гусям.

Тепер Мортен міг добре на них роздивитися. Дикі гуси ви-

явилися набагато менші за нього і хоч би тобі одна біла — геть усі сірі з брунатними цятками. А їхні очі просто злякали гусака — вони світилися жовтим блиском, ніби в них горіло полум'я. Та найбільше Мортена вразили їхні ноги — великі, з пораненими пальцями. Ходили дикі гуси не статечно, як звук Мортен, а немов стрибали, не розбираючи, куди ступають.

Найкумедніший вигляд мала сама проводарка. Одразу було видно, що вона дуже стара. Голову вона мала більшу за інших, ноги грубіші та ще дужче понівечені, шию тоненьку, крила кістляві, а пір'я жорстке і зблякле, ніби припорошене. Зате очі в неї горіли, як дві жаринки.

Вона привіталася з гусаком і сказала:

— Ми хочемо знати, що ви за одні.

— Про себе мені нема чого багато розповідати, — мовив гусак. — Я народився минулої весни в Сканарі, а восени мене продали Гольгерові Нільсонові в село Вестравеменгог. У нього я й жив донині.

— Так, так, видно, що ти не значного роду, — сказала проводарка. — Як же ти набрався сміливості летіти з дикими гусьми?

— Бо хотів показати вам, що й домашні гуси не такі вже нікчеми, — відповів Мортен.

— Еге ж, ти й показав, — мовила стара гуска. — Бачили ми, як ти літаєш. Але, може, ти вмієш щось інше? Може, гарно плаваєш?

— Ні, і плаваю я погано, — признався гусак. — За все своє життя я плавав тільки в канаві.

Мортен гадав, що проводарка прожене його з табуна, тому не дуже добирав слів.

— Тоді ти, мабуть, майстер стрибати?

— Стрибати? Хіба статечний домашній гусак дозволить собі таке! — сказав Мортен і похопився, що бовкнув зайве. Адже він шойно сам бачив, як кумедно стрибають дикі гуси. Тепер він уже був певен, що проводарка прожене його.

Однак вона сказала:

— Мені подобається, що ти так сміливо відповідаєш. Бо

хто сміливий, з того буде добрий товариш. А навчитися, чого не вмєш, ніколи не пізно. Отже, якщо хочеш, можеш залишитися з нами.

— Дуже хочу! — зрадів гусак.

— Я Ака з Кебнекайсе, і гуси в моєму табуні всі значного роду, — вела далі стара гуска. — Ми не якісь там зайдисвіти і не приймаємо до себе кого попало. А хто це з тобою? Такого я ще ніколи не бачила, — спитала вона, показуючи на хлопчика.

— Я Нільс Гольгерсон, — мовив хлопчик. — Досі був людиною, але сьогодні вранці...

Більше він нічого не встиг сказати. Ака та її табун миттю відступили назад, витягли шиї і грізно засичали на нього.

— Я так і подумала, як тільки побачила тебе на березі, — мовила Ака. — Зараз же геть звідси! Ми не стерпимо серед нас людини.

— Не може бути, — втрутився Мортен, — щоб ви, дикі гуси, боялися такої крихітки. Вранці він, звичайно, піде собі додому, але невже ви виженете його вночі, коли в лісі шастають хижі звірі?

Стара гуска знову підійшла ближче.

— Мене вчили боятися кожного, хто зветься людиною, дарма, великий він чи малий, — мовила вона. — Та коли ти, гусаче, поручишся, що він не вчинить нам ніякої кривди, то нехай ночує. Проте я не впевнена, чи вподобає він таке спання, та й ти теж, бо ми спочиватимемо на плавучій крижині. А завтра вранці хай іде собі геть.

З цими словами стара гуска знялася вгору, а за нею і весь табун.

Нільс засмутився, що з подорожі в Лапландію нічого не вийде, до того ж йому було страшно ночувати на озері.

— Погані наші справи, Мортене, — сказав він. — Ми ж замерзнемо на крижині.

Але гусак не занепадав духом.

— Не бійся, — підбадьорив він хлопця. — Ти тільки набирай якнайбільше сухої трави.

Коли Нільс назбирав оберемок трави, Мортен схопив його за комір і переніс на крижину, де вже відпочивали дикі гуси, заховавши голови під крила.

— Тепер постели траву, щоб мені не примерзли ноги до криги, — попросив гусак.

Нільс так і зробив, а коли постіль була готова, Мортен засунув хлопчика собі під крило.

— Там тобі буде затишно й тепло, — сказав він.

Нільс сховався в пір'я і зразу ж заснув.

РОЗДІЯ ТРЕТІЯ

НІЧНИЙ ЗЛОДІЙ

1

Та, як кажуть, крижина — ненадійний притулок. Вона плавала собі цілу ніч по озері, аж поки пристала до берега.

А саме на той час із лісу на лови вийшов лис Сміре і побачив біля самого берега табун гусей. Він ще звечора помітив їх, але не сподівався, що йому пощастить до них дістатися. Тепер він одразу скочив на крижину.

Коли Сміре вже підкрадався до гусей, він зненацька посковзнувся і шкрябнув пазурами по льоду. Гуси прокинулись і знялися вгору. Але Сміре був дуже прудкий лис. Він метнувся за ними, спіймав одну гуску і завернув до берега.

Білий гусак теж злетів у небо, і Нільс, звісно, випав додо-

лу з-під крила. Якийсь час він сидів сонний на крижині і не міг збагнути, чому знялася така метушня, аж ось побачив кумедного коротконого собаку, що з гускою в зубах тікав на берег.

Тоді Нільс кинувся доганяти злодія. Мортен помітив його згори і загукав:

— Бережися, Крихітко, бережися!

Та хлопчик тільки рукою махнув: щоб він боявся такого малого собаки!

Гуска, що її Сміре волік у зубах, чула, як по льоду стукотіли дерев'яні капці, і не йняла собі віри.

«Невже оте маля хоче відняти мене в лиса? — дивувалась вона. — Він же тільки впаде в ополонку та й годі!»

Сміре тим часом стрибнув з крижини на пісок і почав видряпуватися на стрімкий берег. Хлопчик крикнув йому:

— Віддай гуску, злодію! Віддай гуску!

Лис не знав, хто це кричить, проте не обертався, а помчав ще дужче.

Тепер він був уже в лісі, але хлопчик не відставав ні на крок. Він не думав про небезпеку, а все гукав злодієві:

— Що ти за собака, коли не соромишся красти гуску! Віддай її мерщій, бо я тобі покажу! Чуеш!

Як тільки лис почув, що його вважають за собаку, йому стало так смішно, що він мало не випустив гуски з пащі. Адже Сміре був запеклий грабіжник. Йому мало було пацюків і мишей, він закрадався до садиб і цупив там курку, а там гуску. Його боялась уся околиця. І раптом хтось вважає його за собаку! Нечуване нахабство!

А Нільс тим часом ще піддав ходу і нарешті схопив Сміре за хвоста.

— А тепер віддаси гуску чи ні? — закричав він.

Та де йому було втримати розбійника! Лис потягнув його за собою, аж сухе листя полетіло на всі боки.

Скоро Сміре зрозумів, що йому нема чого боятися такої малечі. Він зупинився, поклав гуску на землю і придушив її передніми лапами, щоб вона не втекла. Розбійник хотів пе-

рекусити гусці горло, але спершу надумав подразнити хлопця.

— Ось дивися, як я їстиму твою гуску! — глузливо мовив він.

Тепер з гострого писка хлопчик упізнав, що це лис, а не собака, але був такий сердитий на нього, що зовсім забув про небезпеку. Він ще міцніше вчепився за хвіст, обперся об дерево і саме тоді, як Сміре хотів перекусити гусці горло, шарпонував розбійника з усієї сили. З несподіванки лис поточився і на мить випустив свою здобич. Гусці тільки цього було й треба. Вона одразу ж знялася вгору. Проте одне крило в неї було поранене, і вона ледве ним ворушила, до того ж у темному лісі гуска нічого не бачила, тому нічим не могла допомогти хлопчикові.

«Полечу мершій до озера, може, Ака якось його порятує», — подумала вона і подалась до свого табуна.

А Сміре кинувся на Нільса.

— Прогавив одну, то спіймаю другого, — засичав він.

— А от і не спіймаєш! — весело сказав хлопчик: він радів, що врятував гуску.

Нільс тримався за хвіст і, коли Сміре пробував дістати його, стрибав то в один, то в другий бік.

І ось у лісі почався незвичайний танок. Сміре крутився, як дзига, але й його хвіст крутився разом з ним. А Нільс тримався міцно за хвоста, і лис ніяк не міг його досягти.

Спочатку хлопчикові навіть весело було од такого змагання. Однак згодом руки в нього заклакли, і він став боятися, що лис врешті таки спіймає його.

Нільс озирнувся і помітив неподалік маленьке деревце, що росло серед старих сосон. Він пустив хвоста і в одну мить видряпався на деревце.

А Сміре так захопився ловами, що нічого не помічав і витанцьовував далі, ганяючись за своїм хвостом.

— Та годі тобі кружляти! Відпочинь трошки! — гукнув йому хлопчик.

Побачивши, що його обдурено, лис розлютився ще дужче.

Він не подався геть, а ліг під дерево і поклав собі будь-що дочекатися, поки хлопчик злізе.

Нільсові було не дуже зручно сидіти на хисткій гіллячці. Низеньке деревце не діставало до віття старіх дерев, тому він не міг перебраться з нього на краще місце. А на землі на нього чатував лис. До того ж хлопчик страшенно змерз і ледве тримався закоцюблими руками за віття. Та й спати дуже хотілося, але він не наважувався заснути, щоб часом не впасти додолу.

А як лячно сидіти вночі самому серед лісу! Досі він не уявляв собі добре, що таке ніч. А тепер йому здалося, що вона ніби наповнила все навкруги якимись примарами. Хлопчик не міг дочекатися ранку.

Та ось нарешті почало світати. Нільс зрадів, бо відразу ліс ожив, хоч холод дошкуляв ще дужче, ніж уночі.

Сонце сходило не яскраве, а тьмяно-червоне. Нільсові показалося, що воно сердите. Чого б то сонцеві гніватись? Мабуть, того, що, поки його не було, ніч зробила землю такою холодною та похмурою.

Сонячне проміння ринуло нестримним потоком глянути, що та ніч наробила на землі, і все навкруги почервоніло, ніби мало нечисте сумління. Хмари на небі, гладенькі стовбури дерев, віття, іній на сухій траві — все заяскріло і стало червоне.

А сонце знову й знову лило на землю золоті промені, і вони невдовзі повиганяли всі нічні жахи.

Прокинулись і лісові мешканці. Чорний дятел з червоною шиєю застукотів по дереву. З дупла вибігла білка, сіла на гіллячку й заходилась лущити горішок. Над лісом пролетів шпак з корінцем у дзьобі. Десь на верхівці дерева засвистів снігур.

І тоді Нільс зрозумів, що сонце сказало їм усім:

— Вставайте! Виходьте з своїх гнізд! Я тут, і вам тепер нічого боятися!

З озера долинув крик диких гусей, що лаштувалися в дорогу, а за мить Нільс побачив, як вони, всі чотирнадцять, зня-

лися над лісом. Хлопчик спробував гукнути їх, та гуси летіли так високо! Де їм було почути малого! Напевне, вони думали, що лис давно з'їв Нільса, і не завдали собі клопоту хоч трошки пошукати його...

Нільс ладен був уже заплакати з відчаю, та яскраве веселе сонце сказало йому з неба:

— Не бійся нічого, хлопчику, поки я з тобою!

2

Якийсь час Нільс сидів і міркував, що ж йому робити. Аж ось зненацька з-між дерев виринула дика гуска. Вона летіла дуже повільно, кружляючи серед гілля. Як тільки лис побачив її, то забув про хлопчика і кинувся за нею. Та гуска не злякалася Сміре, а, навпаки, спустилася ще нижче. Лис високо підстрибнув, однак не досяг її. Гуска полетіла до озера.

За кілька хвилин з'явилася інша гуска. Вона летіла в тому самому напрямку і ще нижче та повільніше, ніж перша. І знову Сміре підстрибнув так високо вгору, що аж торкнувся вухами до її лап, але вона вивернулася і тихо, мов тінь, попливла до озера.

За мить прилетіла третя гуска. І ще нижче, ще повільніше, ще незграбніше закружляла між деревами. Сміре цього разу тільки на волосину не доскочив до неї.

Не встигла вона зникнути, як з'явилася четверта. Тепер Сміре боявся схибити, а тому вирішив підпустити її якнайближче. Гуска летіла так само, як і попередні, а коли опинилась у лиса над головою, він не втримався і скочив за нею. Лис уже досягнув гуску лапою, але вона метнулася убік і вивернулася.

Не встиг Сміре відсапатись, як прилетіло відразу аж три гуски. Лис стрибав-стрибав, та не вловив жодної.

Потім прилетіло п'ятеро гусей. Але вони не спускалися дуже низько, і лис утримався від спокуси.

Минув довший час, і нарешті з'явилася знову одна гус-

ка — тринадцята. Від старості пір'я в неї було сіре, мов крижина навесні, без єдиної темної цятки. Здавалось, у цієї гуски було поранене крило, бо летіла вона навскіс, майже черкаючи землю. Сміре гнався за нею аж до самого озера, проте, звісно, не спіймав.

А тим часом чотирнадцятий гусак, білий як сніг, з широчезними крильми, що мерехтіли в темному лісі, мов сяйво, підлетів до Нільса і забрав його з собою.

І коли Сміре згадав про свого полоненого й зиркнув на дерево, де сидів Нільс, його вже там не було.

Однак лисові ніколи було думати про хлопчика, бо від озера знову надлетіла гуска і, як і перше, почала кружляти між деревами. Попри всі свої невдачі Сміре зрадив, що вона повернулась, і кинувся знову її ловити. Однак він так поспішав, що схибив.

Після цієї гуски показаласть ще одна, потім третя, четверта, п'ята, і так аж до тринадцятої старої і чотирнадцятого білого гусака.

Усі вони летіли повільно й низько, кружляли над самою головою Сміре, ніби запрошували його до ловів. І справді, лис ганявся за ними, стрибав на кілька метрів, але знову так і не спіймав жодної.

Такого важкого дня Сміре ще ніколи не випадало. Великі, тлусті гуси безперестанку літали над ним, виринали й щезали, спускалися так низько, що не раз лисові щастило доторкнутись до них, але спіймати та з'їсти він не зміг жодної.

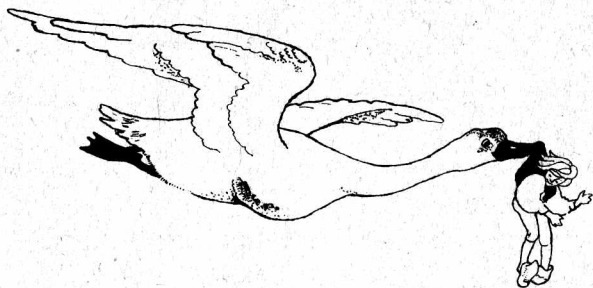
Зима ще тільки відступила, і Сміре добре пам'ятав ті часи, коли він тинявся лісом, не можучи нічого вловити, бо перелітні птахи подалися в теплі краї, пацюки поховалися в норі під снігом, а курей господарі позамикали в курниках. Але навіть зимовий голод не дався йому так взнаки, як гонитва цього дня.

Сміре був уже немолодий лис. Багато разів полювали на нього собаки і кулі свистіли повз вуха. Якось мисливці заступали його в норі, і собаки ледь-ледь не витягли за хвоста. Але навіть тоді Сміре не почувався так зле, як сьогодні: надто образливо було йому терпіти збиткування диких гусей.

Вранці, як почалися ці лови, Сміре був такий гарний, що гуси, побачивши його, мимохіть замилювалися. Хутро в лиса було яскраво-червоне, груди білі, ніс чорний, а хвіст пухнастий, як у павича. Та коли настав вечір, шерсть на лисові висіла мокрими кудлами, очі зблякли, язик безсило висолопився. У голові в нього все переплуталось. Він уже нічого не бачив і нічого не розумів, кидався на сонячних зайчиків, думаючи, що то гуси, на маленьких метеликів, що завчасу вилізли із своїх лялечок, на гусячі тіні.

І аж коли Сміре, ледве дихаючи, впав на купу сухого листя, гуси припинили свою гру.

— Тепер ти знатимеш, як зачіпати Аку з Кебнекайсе, — закричали вони над самим вухом у Сміре і залишили його.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

НОВІ ДРУЗІ ТА ВОРОГИ

1

У день, поки дикі гуси дражнили Сміре, Нільс спав собі в порожньому білячому дуплі. А коли надвечір прокинувся, то знову зажурився.

Отепер його вже відішлють додому, і доведеться показатись на очі татові та мамі.

Хлопчик підійшов до берега, де хлюпалися гуси, а що жодна й словом не нагадала йому про повернення додому, він потішив себе: «Певно, гуси вважають, що Мортен натомився за день і не зможе сьогодні вирушити в дорогу».

Наступного ранку дикі гуси прокинулись до схід сонця. Нільс чекав, що його зараз проженуть. Але, хоч як дивно, гуси нічого не сказали, і він та гусак знялися разом з ними. Хлопчик не знав, чому вони мовчать, проте, подумавши, вирі-

шив, що дикі гуси не хочуть відсилати Мортена в таку дорогу, поки він не поснідає як слід. Та хай там що, а добре вже, коли на якусь часинку віддалялася зустріч з батьками.

Дикі гуси тим часом пролітали над селянською садибою. В таку ранню годину люди ще спали, і гуси спустилися до самих дахів. Вони побачили на подвір'ї прив'язаного собаку і взяли його на глум:

— Та й гарний же в тебе ланцюг! Та й гарний же в тебе ланцюг!

— Волоцюги нещасні, гав, гав! Волоцюги нещасні! — лютував пес.

Нільс весело засміявся.

— Скільки можна було б почути цікавого, якби я перелетів з гусьми через усю Швецію аж до Лапландії! — сказав він сам до себе. — А тепер, коли гном так жорстоко позбиткувався з мене, ця подорож була б мені за справжній порятунок.

Гуси сіли на широкий луг і заходилися скубти травичку. Вони паслися кілька годин, а Нільс тим часом подався до лісу, зайшов у ліщинові хащі й почав нишпорити між кущами, чи, бува, не залежався там з осені якийсь горішок.

Він лазив у заростях і все міркував, як би то було добре полетіти з дикими гусьми аж до Лапландії. А що часом довелося б голодувати й мерзнути, то нічого — зате його ніхто не силуватиме вчитися. Та що вже тепер мріяти про це, коли треба повертатися додому...

Цю мить до хлопчика підійшла стара Ака й спитала, чи знайшов він собі поживу.

— Ні, не знайшов, — відповів Нільс.

— Я тобі допоможу, — сказала Ака й почала розгрібати сухе листя. Щоправда, горішків вона теж не знайшла, зате вигорнула кілька ягід шипшини. Ягоди видались хлопчикові надзвичайно смачні.

Напаслися гуси вдосталь і полетіли до озера розважатися. Вони викликали білого гусака на змагання: хто далі скочить, хто швидше пропливе й пролетить...

Хоч як старався Мортен, але не міг зрівнятися із швидко-

крилими дикими гусьми. Нільс сидів у Мортена на спині, підбадьорював його й від душі веселився.

Натомившись, гуси посідали на крижину відпочивати.

По обіді все йшло так само, як і зранку: спершу гуси паслися, потім купались і гралися в озері, а скоро зайшло сонце, влаштувалися на спочинок.

«Таке життя мені дуже до вподоби, — думав Нільс, залазячи Мортенові під крило. — Та завтра гуси, напевне, проженуть мене геть».

А як би добре було полетіти з дикими гусьми! Він міг би цілими днями бити байдики, бо тоді б тільки й мав турботи, що діставати їжу, а скільки йому треба тієї їжі?

Минав день за днем. Дикі гуси й далі жили на озері і не поспішали відсилати Нільса додому. Вони щодня паслися на лузі, а хлопчик тим часом шукав собі в лісі поживи.

Якось Ака знову підійшла до нього й спитала, чи він знайшов щось їстівне.

— Нічогосінько не знайшов, — відповів Нільс.

Тоді Ака, як і минулого разу, почала шукати сама й вигребла кущик сухого кмину з насінням.

Коли хлопчик підживився, Ака сказала:

— Я дивуюся, що ти так сміливо вештаєшся сам по лісі. Чи ти хоч знаєш, скільки на тебе чигає ворогів?

— Ні, не знаю, — признався хлопчик.

— Якщо заходиш у ліс, стережися лиса й куниці, — мовила стара гуска. — А на березі озера пам'ятай про видру. Якщо ж сідатимеш на кам'яну огорожу, не забувай про ласку: вона може залізти в найменшу шпарку. А якщо схочеш лягти на купу сухого листя, то спершу подивись, чи не зимує під ним гадюка. Коли ти опинишся в полі, стережись орлів і шулік, що ширяють у небі. Галки ж та ворони є скрізь, і їм теж не слід дуже довіряти. А як стемніє, треба бути насторожі, бо великі сови літають зовсім нечутно. Тільки загавишся — зразу попадеш їм до пазурів.

— Коли так, то я не зумію вберегтися! — вигукнув хлопчик. Правда, він був такий засмучений своєю долею, що не

боявся смерті, але й стати хижаків за обід не мав великої охоти. — Що ж мені робити, аби не попастися їм?

— Сам ти, звичайно, не вбережешся, — повчала хлопчика Ака. — Тому тобі слід заприятелювати з маленькими звірятами, лісовими та польовими — з білками, зайцями, снігурами й синицями, з дятлами й жайворонками. Якщо вони матимуть тебе за друга, то попередять про небезпеку, покажуть, де сховатися, а як треба, то й захистять гуртом.

Нільс того ж таки дня послухав поради старої гуски і спробував заприятелювати з білкою Сірле. Він попросив у неї горіхів, але та йому відповіла:

— Нічого я тобі не дам, та й інші лісові мешканці теж не дадуть. Думаєш, ми не знаємо, хто ти такий? Ти гусячий пастух Нільс, той, що видавав ластів'ячі гнізда, бив шпачині яєчка, шпурляв у провалля маленьких галченят, ловив у пастку дроздів і замикав до клітки білок! Давай собі раду сам і будь вдячний, що ми гуртом не прогнали тебе звідси геть!

Раніше Нільс нізачо не стерпів би такої зухвалої відповіді. Але тепер покійно змовчав: він, бачте, боявся, щоб про всі його колишні витівки не почули гуси. Адже хлопчикові так кортіло помандрувати з ними, що він став на диво чемний. Щоправда, таке маля й не зробило б великої шкоди, але все-таки, якби захотіло, то повидирало б пташині гнізда, побило б яєчка. Та Нільс був дуже ввічливий, він ні разу не смикнув гуску за крило, навіть жодної не зачепив, а вранці, коли вітався з Акою, шанобливо скидав з голови шапочку.

2

Аж ось одного дня, коли Нільс із дикими гусьми відпочивав на озері, сталася подія, що схвилювала всю лісову звірину. Хлопчаки з сусіднього хутора спіймали білку Сірле, а в неї в дуслі залишились маленькі білченята.

Вони принесли білку додому, і всі хуторяни зійшлися помилуватись пухнастим звірятком з розумними, жвавими очнями. Хлопці відразу спорядили стару білячу клітку — зеле-

ну хатку з дверцятами та віконцями й хитромудрими шаблицями всередині, щоб білка могла по них стрибати, поклали туди кілька горішків і поставили кухлик з молоком.

Люди гадали, що білці приємно буде жити в такій хатці. Та вони помилились. Сірле не захотіла їсти, ні разу не стрибнула на шаблик. Вона забилась у куток і жалібно тужила:

— О горе мені, помруть мої дітки з голоду! Помруть мої дітки з голоду!

— Вона просто боїться нас, — сказав хтось із гурту, що зібрався біля клітки. — До завтра вона звикне й заспокоїться.

Дикі гуси того ж таки вечора довідалися, що білку Сірле спіткало лихо, дізнався про це й Нільс. І він надумав допомогти їй. Адже це була найкраща нагода здобути собі друзів серед лісових звірят.

Коли добре стемніло, хлопчик вирушив у дорогу. Йти було недалеко, бо хутір стояв біля самого лісу.

Нільс не боявся заблукати в темряві, бо, відколи став маленький, бачив уночі так само добре, як і вдень.

Він добрався до хутора і почав оглядати хату за хатою. Аж ось на одній стіні майже під самою стріхою хлопчик угледів клітку. Він обережно підійшов ближче. Сірле не спала, Нільс чув, як вона плакала і приказувала:

— Бідні мої дітки! Бідні мої дітки!

— Годі тобі побиватись, — тихо озвався Нільс, — зараз я тебе випущу!

Білка замовкла й здивовано глянула вниз. Невже Нільс прийшов її визволити? Нільс, що завжди збиткувався над звіриною? Оце то диво!

А хлопчик тим часом міркував, що його робити. До клітки, звичайно, йому годі було дотягнутися. Чи, може... О, надумав! На подвір'ї лежала купа хмизу. Нільс підбіг до неї, вибрав довгу лозину, приставив її до дверцят і, ніби матрос по линві, зіп'явся лозиною вгору.

Проте виявилось, що дверцята клітки зачинено на засув та ще й міцно прикручено дротом. Нільс заходився розплуту-

вати дріт. Білка термосила дверцята зсередини і нетерпляче стрибала з кутка в куток.

Хлопчиків довелось добряче натовмитися. Він аж упрів з натуги, бо триматись на хисткій лозині було дуже важко, та й дріт, як на Нільса, виявився занадто грубий.

Та врешті хлопчиків вдалося відчинити дверцята. Він хотів уже злізти додолу, та лишенько! Подивився Нільс униз — аж під хатою стоїть величезна кішка і хижо блимає на нього зеленими очиськами. З переляку хлопчик мало не впав. Що робити? Адже кішка напевне чекає на нього!

І несподівано надійшла допомога.

Білка Сірле не кинулась прожогом із клітки, коли Нільс відчинив дверцята. Наче не вірячи своєму щастю, вона ще якусь мить стояла на порозі. І враз вона теж помітила, що хлопчиків загрожує небезпека. Білка швидко схопила його, посадила собі на спину, одним стрибком перескочила огорожу і майнула до лісу.

Сірле принесла Нільса аж до свого дупла і в подяку насипала йому повні кишені горіхів.

А наступного ранку, коли хлопчик вийшов погуляти, він почув таку пісню:

— Ви чули? Ви чули? — співали снігурі. — Крихітка Нільс, отой гусячий пастух, що його всі боялися, визволив з неволі білку Сірле!

— Та що ви кажете? Не може бути! — озивались синиці.

— Еге ж! Він зважився піти до людей! Тепер Сірле пригощає його горіхами, зайченята з ним граються, а олені катають малого сміливця!..

Невдовзі про Нільсів учинок гомонів уже весь ліс.

Хлопчик був певний, що Ака та інші дикі гуси чули про його пригоду, і дуже хотів знати, чи дозволять вони йому тепер летіти разом з ними у Лапландію. Але гуси й словом про це не згадували.

У неділю, рівно через тиждень після того, як Нільса зачарував гном, хлопчик видерся на вербу і заграв на очеретяній сопілці. Снігурі, синиці, шпаки та інші птахи рясно обсіли

дерево і хором шебетали пісню під Нільсову гру. Та з хлопчика того дня був поганий музикант. Він так фальшував, що малі друзі раз у раз знімали вереск і схвильовано махали крильцями.

— Хіба так! Хіба так! — кричали вони.

Хлопчик сміявся і починав знову, так само фальшиво.

— Ти сьогодні граєш гірше, ніж завжди! — докоряли птахи. — Де літають твої думки, що ти такий неуважний?

— Десь-інде, — відказував Нільс.

Це була правда. Хлопчик грав на сопілку, а сам думав про одне: чи не проженуть його дикі гуси.

Раптом Нільс стрибнув з дерева і відкинув сопілку. Він побачив, що до нього прямує Ака, а за нею весь табун. Гуси ступали так повільно і врочисто, що Нільс здогадався: зараз він знатиме, яка доля чекає на нього.

Нарешті гуси зупинились, і Ака промовила:

— Ти, хлопчику, певно, дивуєшся, що я й досі не подякувала тобі за те, що ти врятував од лиса нашу товаришку. Та в мене така вдача, що я радше дякую ділом, аніж словом. І от сьогодні, здається, я маю нагоду зробити тобі неабияку послугу. Поки ми жили на цьому озері, я посилала гінців до гнома, що тебе зачарував. Спочатку він не хотів нас і слухати. Але я посилала гінців знову й знову, і вони розповідали гномові, як ти добре поводишся. Врешті гном згодився зняти з тебе чари. Він звелів передати, що як тільки ти ступиш на поріг рідного дому, то знову станеш такий самий великий, як і був.

Та що це? Замість радіти, Нільс одвернувся і почав плакати.

Адже він стільки мріяв про чудову подорож, про незвичайні пригоди, про радість лету у високості, коли під тобою простягається вся земля. І тепер йому доведеться попрощатися зі своєю мрією. Нікуди він більше не полетить! Хлопчика охопив розпач.

— Отакої! Що з тобою? — здивувалась Ака. — Ти чекав од мене більшої винагороди?

— Я хочу з вами до Лапландії, — тихо мовив Нільс.

— Он воно що! Послухай мене, хлопчику, — мовила стара проводарка. — Той гном дуже гордовитий. Він може розгніватись, що ти не скористався з його обіцянки, і вдруге його буде важко вмовити.

— Все одно я хочу з вами до Лапландії, — наполягав хлопчик.

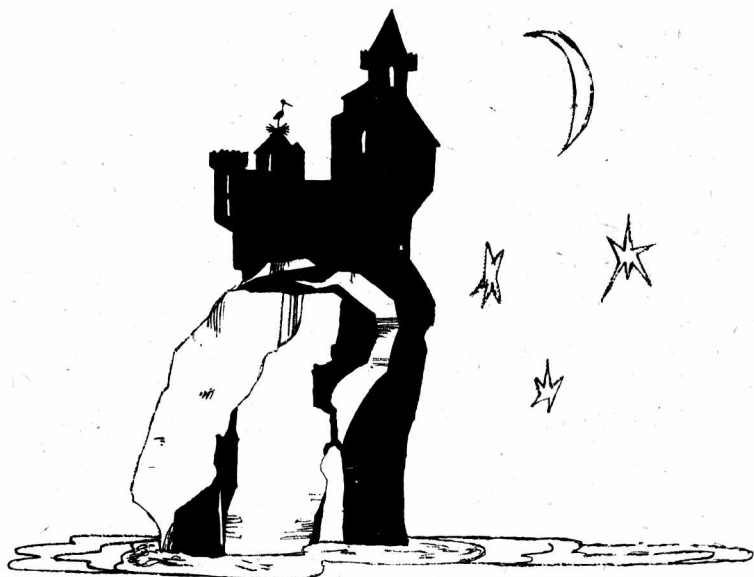
— Ну що ж, коли так, то залишайся з нами, — сказала Ака. — Та спочатку добре зваж, чи не краще все-таки тобі вернуться додому. Бо може статися, що ти ще пожалкуєш.

— Ні, не пожалкую, — запевнив Нільс. — Мені ніколи не було так добре, як з вами.

— Ну, нехай буде по-твоєму, — згодилась Ака.

— Дякую, — сказав Нільс і аж підскочив з радощів.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

ЧАРІВНА СОПІЛКА

1

На південному сході округи Сконе, неподалік від моря, стоїть старовинний замок Глімінге. Цю могутню кам'яницю видно на багато миль навкруги. Хоч замок має тільки чотири поверхи, але він такий великий, що звичайна сільська хата здається супроти нього просто іграшковою.

Грубезні стіни замка стиснули помешкання. Сходи там вузькі, коридори тісні та й кімнат небагато. Вікна зроблено тільки на горішніх поверхах, а на нижніх прорізано лише вузьенькі стрільниці.

В давні неспокійні часи люди шукали захистку від ворогів у міцних стінах, так само як у люту зиму вони ховаються від морозу в тепле хутро.

Та коли настали мирні дні, люди не схотіли жити в старих понурих і холодних фортецях. Давно вже вони покинули й замок Глімінге, перебравшись у світлі та просторі будинки.

На той час, коли Нільс Гольгерсон подорожував з дикими гусьми, Глімінгський замок стояв уже порожній. Проте це не значить, що там ніхто не мешкав. На даху кожного літа мостили собі гніздо лелеки, у вікнах гніздилися сови, в коридорах висіли кажани, а в розваленій грубі на кухні жила стара здичавіла кішка.

Якось, коли табун Аки з Кебнекайсе пасся рано-вранці недалеко замка, до нього долинув голосний поклик:

— Кру-у, кру-у! Журавель Курлик б'є чолом Аці та її табунові і просить передати, що завтра на горі Кула відбудеться великий танок журавлів!

Ака витягнула шию й відразу відповіла:

— Вітаю вас і дякую! Вітаю вас і дякую!

Журавлі полетіли далі, але дикі гуси ще довго чули, як вони кричали над кожним полем і кожним гайком:

— Кру-у! Кру-у! Журавель Курлик просить вас завітати на гору Кула...

Дикі гуси раді були розважитися.

— Тобі пощастило, — сказали вони Мортенові. — Ти побачиш великий танок журавлів.

— А хіба це якийсь особливий танок? — спитав гусак.

— О, таке тобі навіть і не снилося, — відповіли дикі гуси.

— Треба поміркувати, де діти завтра Нільса, щоб з ним не сталося якогось лиха, поки ми будемо на горі Кула, — мовила Ака.

— Його не можна кинути самого, — сказав Мортен. — Якщо журавлі не дозволять йому прийти на свято, то я залишуся з хлопчиком.

— На святі звірів і птахів, відколи світ стоїть, ще не було жодної людини, — мовила Ака. — І я не зважусь узяти його з собою. Та про це ми ще поговоримо вдень, а тепер нам треба кінчати сніданок.

І гуси заходились пастися далі.

Поки вони снідали, Нільс сидів на березі потічка й грав на сопілці. Йому страшенно кортіло побачити журавлиний та-нок, але він не мав одваги хоч словом натякнути про це Мор-тенові чи комусь іншому.

Хлопчикові було дуже прикро, що Ака й досі йому недові-ряє. Невже вона не розуміє, що коли Нільс не захотів повер-татись додому, а залишився з гусьми, то вже певне їх не зра-дить!

«Я так прямо й скажу Аці», — поклав собі Нільс.

Він підійшов до проводарки, але не встиг і рота розтулити, бо саме цю мить до гусей завітав гість. Це був лелека Ермен-ріг із замка Глімінге.

Лелеки не дуже доладні птахи. Шия й тулуб у них такі, як у домашніх гусей, зате крила широченні. А ноги — довже-лезні, як дві жердини, помальовані в червоне. До маленької голови припасовано грубезний дзьоб, що тягне її донизу. То-му лелеки завжди ходять з похиленою головою, немов чимось зажурані або невдоволені.

Ака здивувалась, що лелека завітав до них, бо звичайно лелеки не люблять знатися з іншими птахами. Вона швидко пішла йому назустріч, уклонилаь у відповідь на його поклін і сказала:

— Рада вас бачити, пане Ерменрігу. Сподіваюсь, у вас удома все гаразд?

Та недарма кажуть, що бузьок розтуляє дзьоба тільки для того, щоб поскаржитись.

Якусь мить він тільки клацав дзьобом, а тоді почав нарі-кати хрипким голосом:

— Де там гаразд! Гніздо моє геть поруйнували зимові бу-рі, їсти стає нічого, бо люди дедалі більше пхаються в мої во-лодіння. Висушують болота, поорали луги. Доведеться шука-ти собі іншого місця. А тут ще раптом нове лихо. Жорстокий ворог хоче знищити нашу домівку. Він уже давно точить зуби на замок, бо там люди зберігають зерно. А сьогодні вночі він таки заволодіє нашим пристановищем. Ох, горе нам! Хіба ви не чули про сірих пацюків?

— А чому ви думаєте, що пацюки саме сьогодні увірвуться до замка? — спитала Ака.

— Бо завтра свято на горі Кула, всі звірі й птахи готуються до нього і нікому буде боронити замок.

— Ну, ви дарма так злякалися, пане Ерменрігу, — заспокоїла Ака свого гостя. — Я знаю одну стару гуску, що залюбки допоможе вам.

Лелека підвів голову і вражено глянув на Аку. І справді йому було чого дивуватись. Проводарка диких гусей хоче боронити замок від напасників? Але ж вона не має ані гострих кігтів, ані міцного дзьоба, щоб змагатися з пацюками. До того ж гуска денна птаха, як тільки смеркне, вона нічого не бачить і її долає сон, а пацюки, відомо, розбишакують уночі.

Та Ака ніби не помітила, що бузьок здивований. Вона підійшла до Нільса й сказала:

— Ти полетиш зі мною. Будемо вдвох рятувати замок.

Почувши це, хлопчик злякався. Він боявся пацюків, навіть як був ще великий, а тепер і поготів. До того ж йому було прикро, що Ака не хоче взяти його з собою на гору Кула. Він уже хотів сказати проводарці, щоб шукала собі іншого помічника, але не встиг.

Лелека, що стояв, як звичайно, на одній нозі, притиснувши до грудей дзьоба, коли побачив, хто його рятуватиме від пацюків, заворушився і глузливо засміявся. Потім прудко витяг шию, схопив Нільса за комір і підкинув високо вгору. Спіймавши хлопчика, він знову підкинув його і знову спіймав, і так сім разів, дарма що той лементував, а дикі гуси кричали:

— Що ви робите, пане Ерменрігу! Це ж людина, а не жаба!

Нарешті бузьок відпустив Нільса й мовив:

— А тепер я полечу додому, матінко Ако. Мої сусіди дуже стривожені, і вони страшенно зрадіють, коли я їм скажу, що дика гуска Ака з хлопчиком-крихіткою беруться порятувати їх від пацюків.

Він ще раз зареготав і, мов стріла, пущена з тугої тятиви, шугнув у небо.

Ака бачила, що бузюк глузує з неї, але не розгнівалася. Вона почекала, поки Нільс знайшов свої капці, що поспадали, коли бузюк підкидав його вгору, потім посадила хлопчика собі на спину й вирушила слідом за Ерменрігом.

Тепер Нільс був згоден летіти. Він так розсердився на бузюка, що в нього аж очі загорілись.

«От червононогий нахаба, — лаявся він подумки, — гадає, що як я малий, то вже й нічого не вартий! Ну, стривай же, побачиш, на що я здатний!»

2

На даху в замку Глімінге лелека мав чудове гніздо. За дно йому було старе колесо від воза, а на ньому намощено в кілька шарів пруття та дерну, що його він наносив із замкових клумб. Усередині гніздо вистелено мохом та пір'ям. Подекуди прутики й трава пустили коріння, отож бузюк, сидячи в гнізді, міг милуватися не тільки чудовим краєвидом, а й власним квітником.

Тепер у гнізді не було де й повернутись. Скраєчку сиділи дві поважні тітоньки сови, на дні вместилися стара кішка, а ззовні гніздо обліпили кажани.

Коли Ака з хлопчиком прилетіли до гнізда, на них ніхто не звернув уваги і не привітався. Всі понуро мовчали.

Раптом одна сова кивнула головою вниз і вигукнула:
— Ідуть! Ідуть!

Всі повернули голови в той бік, куди показувала сова. Нільс глянув і собі. Внизу довгою стрічкою тягнулася брукована дорога.

І враз хлопчик помітив, що дорога рухається. Вона то розтягувалася, то звужувалася, наче була жива.

— Таж це пацюки! Сірі пацюки! — злякано крикнув Нільс.

Мешканці замка захвилювалися. Сови почали розповідати про нечувану жорстокість сірих пацюків. Кішка жалібно няв-

чала, що пацюки, напевне, з'їдять її першу, аби помститися всьому котячому родові.

Тільки бузьок, хоч яке нещастя чекало його, не втримався, щоб не подразнити кішку і водночас не поглузувати з Аки.

— Чого ти журишся, Мишоловице? — сказав він. — Хіба ти не бачиш, що матінка Ака з Крихіткою прибули боронити замок? І вони оборонять, будь певна. Мені пора спати. Я собі спокійно лягаю, а як завтра прокинусь, тут не буде й сліду сірих пацюків.

Хлопчикові страшенно кортіло копнути бузька ззаду ногою, але Ака помітила це і вчасно втримала його. Сама вона не образилась на бузька, а навпаки, здавалося, навіть була задоволена.

— Еге ж, таки захистимо, — весело сказала вона. — Було б дуже зле, якби я, така стара, та не вміла зарадити цьому лихові. Мені доводилось виплутуватися ще й не з такої халепи. От тільки якби котрась із сов допомогла мені, бо скоро вже вечір, а я в темряві нічого не бачу. А сови ж уночі не сплять.

Обидві сови зразу ж зголосилися в помічниці. Ака вибрала одну і звеліла їй летіти до їхнього родича пугача Теломея, що мешкав у сусідньому селі на церковній дзвіниці. Потім нахилилась сові до вуха і щось тихенько зашепотіла.

— Авжеж! Як мені самій таке не спало на думку! — радісно крикнула сова і відразу вирушила в дорогу.

3

Довго бігали пацюки навколо замка і шукали бодай хоч щілини, крізь яку можна було б залізти всередину. Нарешті десь серед ночі вони помітили, що одна продухвина до льоху відчинена. Продухвина була височенько над землею, та пацюки поставали один одному на спину, і незабаром найвідважніший досягнув отвору.

Якусь мить він сидів, причаївшись біля продухвини, і чекав нападу. Затамувавши подих, він прислухався до наймен-

шого шурхоту, але скрізь було тихо. Тоді пацюк зважився і стрибнув у холодний темний підвал.

Один за одним стрибали до підвалу пацюки. Вони були дуже сторожкі і аж тоді, коли їх набилось повно-повнісінько, що ніде було й ногою ступити, рушили далі.

Хоч пацюки ніколи не були в замку, але дорогу знаходили легко. Вибігаючи вгору вузькими сходами, вони пильно дослухалися, чи не затаївся десь ворог.

Вони відразу почули запах зерна, що купами лежало на підлозі в кімнатах. Однак час справляти бучну учту ще не настав. Треба було перекона-тися, чи не чигає на них ворог.

Пацюки дуже старанно обстежили кожен кімнату, кожен закуток, зазирнули до груби в старій замковій кухні, мало не попадали в колодязь у склепі, не минули жодної щілини, але не знайшли нікого.

Коли вони обстежили один поверх, то так само пильно заходилися оглядати другий. І хоч їх, стомлених, вабив смачний дух зерна, вони ретельно оглянули колишню простору челядню з величезними пілястрами, кам'яним довгим столом, високою грубою,

глибокими віконними нішами та отвором у підлозі, що крізь нього в давнину виливали на голови ворогів кип'ячу смолу.

Сірі пацюки й тут нікого не знайшли. Тоді вони подалися на третій поверх до великої вітальні, що тепер стояла холодна й гола, як і всі кімнати. І нарешті полізли на останній поверх...

Скрізь обнишпорили вони, не залишили жодної шпарки, але на дах, де містилось бузькове гніздо, не навідались. А туди саме прилетіла сова, збудила Аку і сказала їй, що принесла від пугача Теломея те, по що стара гуска її посилала.

А пацюки, обійшовши весь замок і не знайшовши нікого, заспокоїлись. Тепер можна було й поласувати зерном.

Проте ледве встигли вони розкусити одну-дві зернини, як з подвір'я долинув солодкий згук маленької сопілки. Пацюки підвели голови, сторожко прислухаючись, метнулись убік, ніби лаштувалися тікати, та потім вернулись назад до купи зерна.

Знову заграла сопілка, дзвінко, зазивно. І сталося диво. Один пацюк, другий, третій, цілий гурт покинули ласу їжу і прожогом помчали на згук сопілки. Однак біля зерна ще було багато пацюків.

«Скільки довелося подолати труднощів, аби здобути замок, і тепер залишати його!» — думали вони.

Та сопілка знову покликала їх, і довелося скоритись. В шаленому поспіху мчали вони сходами, протискалися крізь вузькі щілини, напірали одне на одного, щоб якнайшвидше вибратися надвір.

А серед подвір'я стояв маленький хлопчик і грав на сопілці. Довкола зібралось вже чимало пацюків, зачаровано слухаючи його, а з замка бігли все нові й нові. Як тільки Нільс хоч на мить переставав грати, щоб перевести дух, пацюки вищиряли зуби, ладні кинутися на нього, та хлопчик знову прикладав до вуст сопілку, і вони скорялися йому.

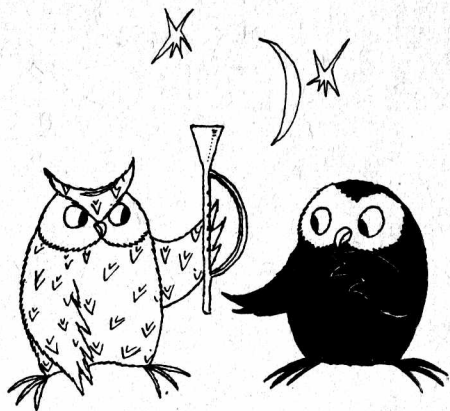

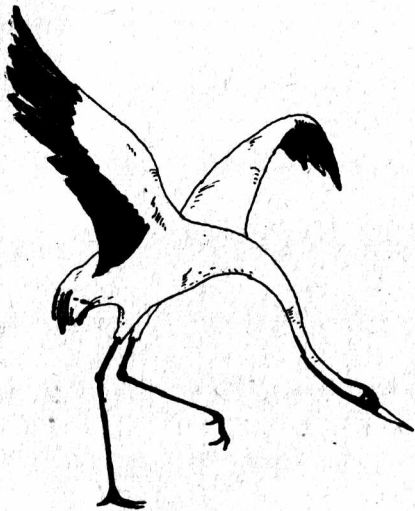
Коли Нільс викликав із замка всіх пацюків, він повернувся і, награвуючи, повільно рушив на дорогу. Пацюки подалися за ним — голос сопілки зазивно лунав їм у вухах, і вони не могли опиратися йому.

Хлопчик повів пацюків до Вомбського озера. Йому доводилось обходити рівчаки, пробиратися крізь хаші, перелазити через канави, та хоч куди він ступав, пацюки йшли слідом, бо Нільс грав на чарівній сопілці, голос якої мав силу над мишами та пацюками.

Нільс-вів пацюків цілу ніч і дістався до озера аж удосвіта. Біля берега на нього чекала Ака. Хлопчик стрибнув гусці на спину, і вона повільно попливла на середину. Пацюки збентежено забігали берегом, але голос сопілки кликав їх за собою, і вони почали кидатись у воду.

Невдовзі від них не залишилося й сліду.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

СВЯТО НА ГОРІ КУЛА

1

Уранці всі гуси кинулись вітати Нільса з перемогою над пацюками. Вони одне поперед одного намагалися показати хлопчикові свою прихильність. Ака теж була до нього дуже ласкава. Вона ніжно погладила його крилом і звеліла гусям дати хлопчикові спокій — хай відпочине після важкої ночі.

Незабаром завітав бузьок Ерменріг — прилетів вибачитись перед Нільсом за те, що так погано повівся з ним учора. Тепер він без угаву хвалив хлопчика. Проте Ака його перебила.

— Пане Ерменрігу, — спитала вона, — як ви гадаєте, можна нам узяти Нільса з собою на свято? За нього я ручуся, як за себе саму, хоч, ніде правди діти, донедавна не дуже йому довіряла.

— Аякже, неодмінно треба взяти хлопчика! — гаряче під-

тримав Аку бузьок. — Це просто щастя, що ми хоч якось зможемо віддячити йому за послугу. А що мені й досі прикро за свій поганий учинок, то я сам понесу його на гору Кула. Звичайно, не в дзьобі, — додав він, сміючись.

Нільс зрадів, що Ака згодилася взяти його з собою на свято, а надто потішило хлопчика, що сам поважний бузьок Ерменріг понесе його туди. Бо ж це значило, що відтепер лелека буде йому за приятеля, а може, колись і в біді допоможе.

Дикі гуси швидко причепурилися й вирушили на гору Кула — на велике весняне свято звірів і птахів. Нільс сів на спину лелеці і гайда слідом за гусьми. Оце то був політ! Бузьок Ерменріг виявився великий майстер літати. Ака та її табун рівномірно махали крильми і линули собі вперед, а лелека то здіймався на страшенну височінь і ширяв у блакиті, розправивши крила, то несподівано блискавкою метався вбік і каменем спадав донизу, то виписував над табуном гусей кола.

Нільс нетямився з радощів. Щоправда, він трошки боявся, зате аж тепер відчув по-справжньому, що значить літати.

2

У цілому Сконе немає такого мальовничого місця, як Кула. Велична гора вихопилася з рівнини і, скільки лиш змогла, висунулася в море. Біля підніжжя гори нема навіть вузької смужки землі чи бодай піску, що захищала б її від грізних хвиль. Тут протягом віків порядкує море, обточує скелясті кручі й надає їм форми, якої само хоче.

Море та його помічник вітер пощербили гору прямовисними розколинами, поробили затишні затоки, над якими нависає грізне каміння й віддзеркалюється в зеленій, аж темній воді. В скелях стирчать вишліхтувані, чорні, мов зуби дракона, прискалки, і гладенькі колони здіймаються просто з води. Стрімкі голі урвища чергуються з пологими зеленими схилами, а подекуди видно вузькі отвори, що ведуть до величезних похмурих печер. Тут над водою гордовито височить кам'яна

брама, а там у море випнулися гострі гранітні зуби, об які не-настанно розбиваються водянні кряжі...

І скрізь, де тільки можна, в усіх заглибинах, на кожному прискалку, згори й з боків приліпилися кущі й трава. Ростуть на горі Кула й дерева, але ненастанні вітри зігнули їх, пригнітили до кам'яного громаддя. Щоб утриматися над урвищами, стовбури дубів похилилися і заледве не плазують по землі, а присадкуваті буки сховалися в ущелини і там розкинули своє верховіття.

Мальовничі закутки гори, безкрає синє море та чисте повітря принаджують сюди влітку цілі валки людей. Але важко сказати, чим гора Кула вабить птахів і звірят. Однак вони збираються сюди щовесни на велике свято.

Вночі напередодні свята на гору Кула вирушають усі чотириногі — олені, зайці, лисиці, вовки та інші дикі звірі. Вони йдуть затемна, щоб їх не помітили люди. А перед сходом сонця всі збираються майже на самій вершині на зарослому травою майдані, оточеному з усіх боків стрімкими скелями.

Під час свята між звірами панує мир і злагода. Зайчєня, наприклад, може спокійно стрибати поміж лисицями, не боячись, що котрась одкусить йому вухо, а оленя — примоститися під носом у вовка. Проте кожен рід, як велить старовинний звичай, розташовувався окремо від іншого.

Звірі порозсідалися і почали виглядати птахів. Як завжди на свято, того дня була гарна погода. Це тому, що свято скликали журавлі, а вони вміють угадувати погоду і не затівали б великого грища, якби клалося на дощ. Та хоч небо було ясне й повітря чисте, птахи не летіли. Дивно! Сонце підбилося височенько, і вони мали б уже прийти.

Раптом звірі помітили на небокраї невеличку хмарку. Вона сунула до гори і ставала дедалі більша. Коли ж хмарка опинилась над майданом, з неї полився спів, щебет і свист, ніби вся вона складалась із голосів. Врешті хмарка сіла на один пагорок і відразу обернулася на сірих жайворонків, червонястих снігурів, чорних шпаків та зеленкуватих синичок.

Відразу по тому над рівниною знову з'явилася хмарка. Во-

на зупинялась над кожним двором, над кожною хижкою і кожним замком, над копальнею і містом, над хутором і вокзалом, над кожним заводом і рибальським висілком. І скрізь від землі до хмарки немовби здіймався стовп сірої пилюки. Від того хмарка росла та росла, і коли нарешті досягла гори Кула, то це вже була величезна хмара, що закрила все небо. Хмара зупинилась над майданом, і з неї полилися на землю дощем горобці.

Та ось край неба втретє встала хмара — ще більша за перші. Крізь її сіро-синю товщу не пробивався жодний промінь сонця. Понура, страхітлива, вона насувалася, немов буря, і з неї лунало моторошне крякання і пронизливий вереск.

Звірі на майдані аж полегшено зітхнули, коли та хмара враз сипнула на землю градом ворон, круків, галок та граків, що оглушливо лопотіли крильми.

Більше на небі не було хмар. Зате з'явилися рисочки та ламані лінії — то лісові мешканці готури й тетеруки летіли на грище довгими рядами на кілька метрів одне від одного, а далі — трикутники, довгі гачки, півкола — то прямували до гори Кула болотяні птахи.

Ака з табуном прилетіла на гору найпізніше за всіх.

Дикі гуси сіли на призначене їм місце, і Нільс почав зацікавлено озирати навколишні пагорби.

На одному ясно маячили роги оленів, на другому видно було сірі чуби яструбів, третій яскрів од червоних хутр лисиць, четвертий чорно-білими плямами вкривали морські птахи, п'ятий чорнів од ворон, що без угаву крякали. Один пагорб зайняли жайворонки. Вони ніяк не могли всидіти на місці і раз по раз шугали в небо, щоб у пісні вилити свою радість.

Як завжди, свято на горі Кула почалося танком галок.

Галки ставали табун проти табуна, потім зліталися докупи, розліталися і знову починали все наново. Галки дуже пишались своїм танком, але іншим він здавався безглуздим і одноманітним, як кружляння сніжинок у хурделицю. Всі нетерпляче чекали іншого, веселішого танка.

І чекали дарма, бо як тільки галки скінчили, на майдан

чику з'явилися зайці. Вони вибігли гамузом, без ніякого ладу, так швидко, що лиш довгі вуха метлялися в повітрі. І почалося справжнє грище!

Зайці то перекидалися на бігу, то високо підскакували і ляскали себе передніми лапками по боках, то котилися, мов коліщата, то ставали на одну лапку і кружляли, мов дзиги, то стрибали на передніх лапах. У їхньому танку було стільки запалу, стільки веселощів, що тваринам, які дивилися на них, аж подих перехопило. Лиш тепер вони по-справжньому відчували, що настала весна. Зима минула, близько літо! Невдовзі їхнє життя обернеться на нескінченне свято!

Коли зайці втихомирилися, настала черга виступати великим лісовим птахам. Сотні готурів у темно-брунатному вбранні, з яскраво-червоними бровами шугнули до високого дуба, що ріс посеред майдану. Готур, що всівся на самий вершок, настовбурчив пір'я, опустил крила, так що стало видно білий спід, витягнув шию і почав низьким горловим голосом:

«Тур-р! Тур-р! Тур-р-р!» Потім замружив очі і заспівав майже пошепки: «Кльоч! Кльоч! Кльоч! Гляньте, як гарно навкруг! Кльоч! Кльоч!»

І замовк у німому захваті.

Пісню підхопили три готури, що сиділи нижче на гілці, потім з десяток тих, що примостилися ще нижче, і так од гілки до гілки, аж поки заспівали всі птахи на дереві.

У їхньому співі бриніла така радість, такий захват, що він сп'янив усіх тварин.

«Справді прийшла весна, — думали вони, — скінчився холод. Сонце пригріло землю своїм вогняним промінням, і вона ожила».

Коли тетеруки побачили, що пісня готурів має такий успіх, вони не стали чекати своєї черги. А тому, що не знайшлося дерева, яке б умістило їх усіх, вони кинулись просто на майдан; з високого ялівцю видно було тільки їхні гарні широкі хвости та товсті дзьоби. І над горою полилась їхня пісня: «О-о-р-р! О-о-р-р!»

Саме тоді, коли тетеруки змагалися з готурами, сталося

щось нечуване. Лис Сміре скористався з того, що всі звірі дивилися на майдан, і почав тихо скрадатися до диких гусей. Він ішов так обережно, що непомітно наблизився аж до пагорба, де сиділи гуси. Але раптом сорока зауважила його. А що вона не вірила, аби лис простував до гусей з добрими намірами, то гукнула:

— Стережіться, дикі гуси! Стережіться!

Лис схопив сороку за горло, щоб вона замовкла, проте гуси все-таки вчули попередження і знялися вгору.

І коли гуси злетіли, всі побачили посеред порожнього пагорба лиса Сміре з мертвою сорокою в зубах.

Звірі в одну мить оточили розбійника і за давнім звичаєм вчинили йому на місці суд. І присудили лисові таку кару, аби він довіку каявся, що не зумів побороти в собі хіть помститися Аці та її табунові. Вирок був такий: за те, що Сміре порушив мир у велике свято звірів і птахів, його виганяли з батьківщини.

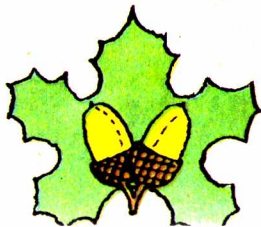
Інші лиси може б і хотіли пом'якшити кару, але не насмілювались нічого сказати: боялися, що їх теж виженуть із свята і більше ніколи не дозволять брати в ньому участь. Тому всі одногolosно схвалили вирок.

Сміре заборонили залишатися в Сконе, його розлучали з дружиною і родичами, відбирали домівку, місця ловів, потаємні криївки і посилали шукати долі на чужину. А щоб усі лиси в Сконе знали, що Сміре вигнанець, найстарший лис одкусив йому кінчик вуха.

Як тільки він це зробив, молоді лиси завили і кинулись виганяти Сміре з гори Кула. Сміре тікав щосили, а переслідувачі ще довго гналися за ним.

Тим часом тетеруки й готури співали собі далі. Вони так захопилися своїми піснями, що нічого не бачили й не чули. Пригода з лисом їм не заважала.

Як тільки лісові птахи скінчили, на майдан виступили уславлені борці — олені. Боролися вони по кілька пар разом: наскакували з ревом один на одного, лунко стиналися лобами, аж роги перепліталися, і намагались відштовхнути

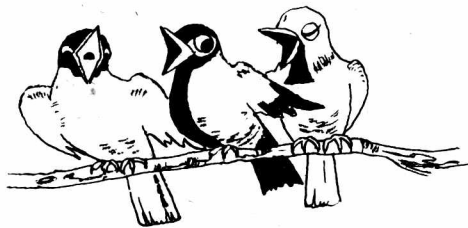
супротивника. З-під ратиць у них летіли грудки землі, з нізд-рив вихоплювалась пара, по грудях стікала піна.

Навколо майдану панувала тиша. Звірі й птахи, затамувавши подих, дивилися на герць, і в них народжувались нові почуття. Геть усі почувалися відважними й дужими, весна запалила в них вогонь боротьби, і вони готові були на бій. Ніхто з них не плекав ворожнечі, але де не глянь птахи настовбурчували пір'я, звірі точили кігті. Якби олені боролися ще й далі, то на пагорбах зчинилася б люта бійка, бо кожному хотілося показати, що він позбувся зимової млявості.

Та олені скінчили якраз вчасно. І тоді від пагорба до пагорба полинув шепіт: «Тепер виступлять журавлі! Тепер виступлять журавлі!»

І ось вийшли сірі, немов одягнені в присмерк птахи з довгими крильми й червоними чубчиками. Великі, довгоногі, з гнучкими шиями і гарними голівками, журавлі пливли, ніби таємниче марево. Розплатавши крила, вони кружляли з такою шаленою швидкістю, що здавалося, немов це сірі тіні граються в якусь невловиму для ока гру. Певно, журавлі навчилися її в туманів, що ширяють над пустельними болотами. Танок навівав якісь чари, і той, хто вперше був на горі Кула, тепер розумів, чому все свято зветься великим танком журавлів. У ньому була якась дика сваволя, що будила в глядачів невимовну тугу. Тепер уже ніхто не думав про боротьбу, всі, крилаті і безкрилі, відчували бажання піднятися в небо, вище хмар, і поглянути, що за ними діється. Хотіли залишити неповоротке тіло, що тягне їх до землі, і полинути в світи...

Оцю тугу за неосяжним, тугу за невимовною красою звірі й птахи відчували завжди, як дивились на танок журавлів...

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

ПЕРЕСЛІДУВАННЯ

1

Поки гуси жили на Вомбському озері, стояла добра година. Однак того дня, коли вони зібралися летіти далі на північ, почався дощ. Нільс сидів на спині в гусака мокрий до нитки і тремтів од холоду.

Вранці, як гуси вирушили в дорогу, було ще тепло й погідно. Гуси поспішали і не гаяли часу, щоб подражнити птахів, яких вони бачили на землі. Вони лише перегукувались:

— Де ти? Я тут! Де ти? Я тут!

Нільсові така подорож здавалась одноманітною, і, як почали збиратися хмари, він навіть зрадив. Бо ж летіти серед хмар — це не те, що бачити їх з землі.

Коли задріботили перші краплі весняного дощу, маленькі пташки так раділи, що навколо все дзвеніло від їхнього співу.

— Пішов дощ! Він принесе весну! А весна—то квіти й зелене листя. Квіти й листя дадуть комах і личинок! Багато смачної їжі! — співали вони.

І дикі гуси зраділи дощеві, що будив рослини від сплячки, ламав кригу на озерах. Вони теж не втримались і весело загукали.

— Вставайте й засівайтеся! — кричали гуси полям. Годі спати, настала весна!

А коли бачили, як люди ховаються від дощу під хати, то здивовано питали:

— Чого ви так спішите сховатися? ~~Хі~~ не бачите, що падають паляниці та вареники? ~~Паляниці та вареники?~~

Так славили птахи перші ~~весняні~~ ~~дощі~~, коли ~~він~~ гільки почався. Та ось усе небо ~~б'я~~ ~~лівою~~ ~~за~~ ~~лок~~. ~~Сонце~~ сховалось так, що годі було його ~~шукати~~. Земля ~~парувала~~, ліси та гори вкрилися туманом ~~рід~~ ~~об~~ ~~переселенку~~ лопотів гусям по крилах, промочив до ~~живого~~ ~~т~~, і ім. врешті, урвався терпець. Веселі вигуки вщурю ~~чи~~ лтєтячи над лісом, гуси сердито закричали:

— Ти ще не напився, ненажеро? Ти ще не напився дощу?

Хлопчикові було холодно. Дикі гуси зупинились на ніч під сосною посеред незорого болота, і Нільс заліз гусакові під крило. Він не міг заснути, бо дуже змерз і зголоднів. Аж тепер він уперше збагнув, як добре бути з людьми, і палко захотів повернутися до них.

«А що коли піти до людей цієї ночі, — подумав Нільс. — Тільки посидіти в теплі й попоїсти. А до схід сонця я б повернувся назад на болото».

І хлопчик потихеньку виліз з-під крила. Ні ~~Мортен~~ ні інші гуси не прокинулись, і він ~~нишком~~ подався через болото.

Коли гуси сідали, Нільс помітив, що недалеко від болота є людська оселя. Тепер він ~~попросив~~ ~~в~~ ~~люди~~ ~~як~~ ~~кого~~ хлопчик вибрався на пряму, обсажену деревами дорогою і ~~за~~ який час прийшов до великого ~~села~~

Нільс ходив селом і роздивлявся на будинки. Всі вони були гарні, великі, з різьбленими дахами, із кольоровими шибками в ганках. Стіни були пофарбовані синім або зеленим. Скрізь хлопчик чув, як у теплих кімнатах розмовляють і смі-

ються люди, але на нього знову напав страх. Він боявся зустрітися з ними.

Нільс саме стояв біля якогось ганку, коли відчинилися двері і крізь завісу пробилося світло. На ганок вийшла гарна молодиця, поглянула на небо й сказала:

— Іде дощ, значить, скоро потепліє.

Нільс дивився на жінку, як зачарований, але не зважився показатись їй на очі. Горло йому здушили сльози, і він гірко заплакав.

Хлопчик тужив не тільки за теплом і за їжею: йому хотілося бути серед людей. Він тепер ладен був навіть учити нудні уроки.

Та як же йому стати знову людиною? Адже він не скористався обіцянкою гнома.

Хлопчик видряпався на східці, сів, не звертаючи уваги на дощ, і задумався. Він сидів годину, другу, третю, але так нічого й не придумав. Він уже хотів іти, аж саме цю мить прилетіла велика сова й сіла на тин. Відразу із даху до неї озвалася інша сова:

— Ківіт! Ківіт! Ти вже вернулась, Болотяна кумо? Як тобі жилося на чужині?

— Дякую, Лісова кумо, помаленьку давала собі раду. А що тут нового сталось за зиму?

— В нас нічого. А от у Сконе гном обернув одного хлопчика на крихітку завбільшки з палець. Тепер той хлопчик летить з гусаком до Лапландії.

— О, який жах! І він ніколи вже не стане людиною, Лісова кумо? Га?

— Це таємниця, Болотяна кумо, але тобі я її відкрию. Гном сказав, що коли хлопчик оберігатиме гусака і повернеться з ним назад додому, і коли...

— Що, що? Ну, кажи ж! — квапила Болотяна сова.

— Летімо краще на дзвіницю, там і докажу. Я боюсь, щоб тут нас хто не підслухав.

І сови полетіли.

Нільс схопився з місця і аж підскочив з радощів. Значить, йому треба оберігати Мортена, тоді він знову стане людиною... І хлопчик, радісно наспівуючи, побіг чимдуж до болота.

2

Дикі гуси не сподівалися зустріти лиса Сміре після того, як він покинув гору Кула. Проте вийшло так, що вони знову зустрілися.

Якось надвечір лис блукав голодний і лютий пустельними заростями поблизу річки Ронебю і побачив у небі ключ диких гусей. Він одразу помітив білого гусака і вже знав, що йому робити далі.

Сміре метнувся слідом. Він був голодний, а до того ж хотів помститися табунові за всі свої прикrostі. Лис побачив, що гуси спочатку летіли на схід до річки, а тоді звернули на південь. Значить, вони шукають місця ночувати. Отепер він, Сміре, вже поласує гусятиною.

Врешті Сміре знайшов те місце, де гуси сіли. Але як до нього добратися?

Річка Ронебю, хоч невелика, тече глибокою ущелиною; прямовисні скелі, що спадають у воду, геть заросли козолистом, черемхою, глodom, вільшиною, горобиною та лозами. Тепер, ранньою весною, дерева й кущі стояли ще голі, проте гусям пощастило: під стрімкою кручею вони знайшли вузьку смужку піску, і там умістився весь табун. З одного боку вирувала вщерть повна від розталого снігу річка, з другого височіла скеля, а навислі кущі давали гусям захисток. Ні, про краще місце їм годі було й мріяти!

Сміре стояв на вершині скелі й похмуро зиркав на гусей.

«Доведеться лягати без вечері, — думав він. — Бо хіба ж я спущуся прямовисною кручею чи перепливу шалену річку! А над берегом не проберешся — там нема ані клаптика землі. Це надто хитрі гуси, таких не вловиш!»

Однак Сміре, як і кожний лис, не любив кидати розпочате діло. Він ліг на краечку скелі і поїдав гусей очима. Отак ле-

жачи, лис знову згадав прикrostі, що їх завдали йому гуси. Через них він залишив Сконе і блукає чужиною. Ох, як він ненавидів їх! Коли вже не він, то хай би тих гусей передушив хоч хто-небудь інший!

Сміре аж казився з люті, коли це раптом на сосні щось зашелестіло. Він підвів голову і побачив, що по дереву стрибає білка, а за нею женеться тхір. Сміре почав стежити за ловами. Білка плигала з дерева на дерево так легенько, ніби на крилах, але тхір від неї не відставав. Він хоч і не вмів так легко стрибати, зате прудко вилазив і злазив по стовбурах, немов просто біг лісовою стежечкою.

«Якби я хоч наполовину вмів так лазити, — подумав лис, — то тим волоцюгам унизу не довелося б спати спокійно».

Як тільки лови скінчилися і тхір спіймав білку, Сміре підійшов до нього, але за два кроки зупинився — він, мовляв, не зазіхає на його здобич. Лис приязно привітався до тхора і поздоровив його з вдалими ловами. Але тхір лиш на вроду був дуже гарний, а ввічливістю не відзначався: він навіть не подякував лисові.

— Дивно тільки, — мовив Сміре, — що такий мисливець, як ти, вдовольняється білками, коли поблизу є краща дичина.

Лис замовк, чекаючи, що скаже тхір, однак той тільки нахабно виширив зуби. Тоді Сміре повів далі:

— Чи ти, може, не помітив диких гусей під кручею? Чи побоявся, що не зумієш добратись до них по скелі?

Цього разу лисові не довелося чекати на відповідь. Тхір вигнув спину, настовбурчив шерсть і підскочив до Сміре.

— Ти бачив диких гусей? — засичав він — Де? Кажі мер-
щій, а то вмить перегризу тобі горло!

— Ну, не дуже приньдся. Не забувай, що я вдвічі більший
за тебе; тож будь чемний. Я сам якраз і хотів показати тобі
диких гусей.

За мить тхір уже спускався кручею. А лис стежив, як той,
звиваючись, мов гадюка, перелазить з гілки на гілку, і думав:

«Ну, я нацькував на гусей найжорстокішого з усіх мис-
ливців. Отепер уже відплачу їм за все».

Проте саме тоді, коли Сміре сподівався почути перед-
смертний крик гусей, тхір гепнувся з гілки у воду так, що аж
бризки полетіли навсібіч, а табун залопотів крильми і зняв-
ся вгору.

Сміре хотів був одразу кинутись за гусьми, але йому було
страшенно цікаво довідатись, як же їм пощастило врятувати-
ся. Тому він почекав, доки тхір видерся на кручу. Невдаха був
мокрий як хлющ і раз по раз зупинявся, щоб витерти передні-
ми лапами голову.

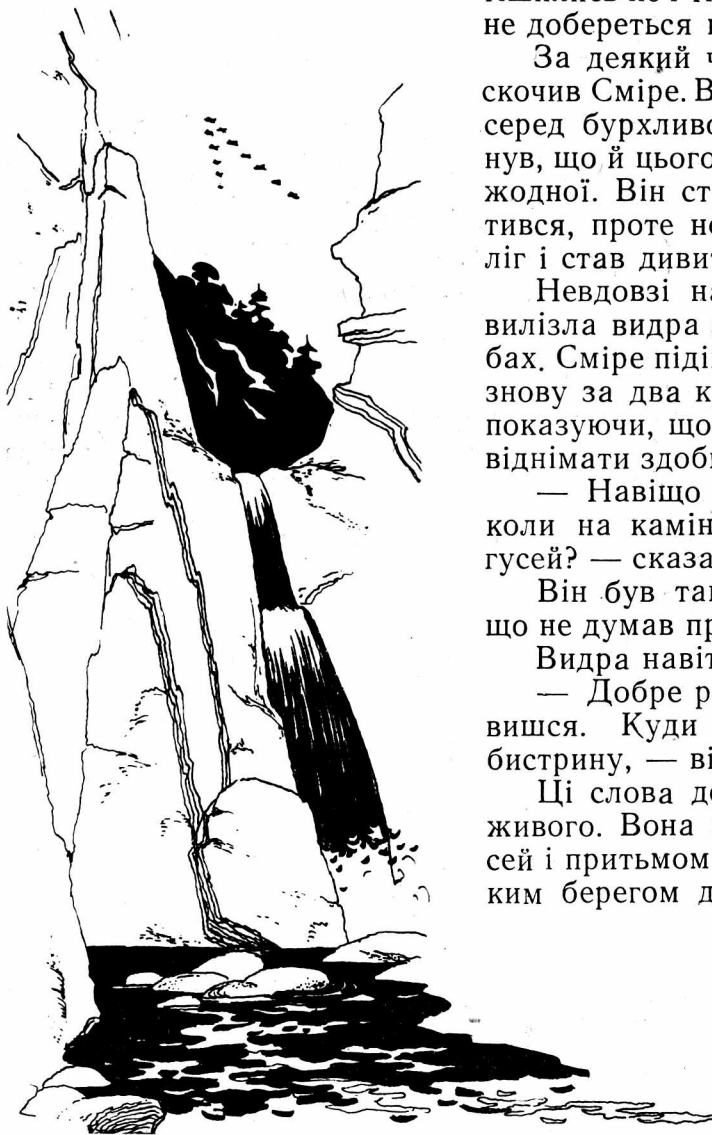
— Я так і знав, що ти, роззяво, втелюшишся в річку! —
сказав зневажливо лис.

— Ніякий я не роззява, нічого на мене клепати, — огриз-
нувся тхір. — Я був уже на останній гілці і прикидав, як би
забити одним махом більше гусей, коли якийсь хлопчина, ма-
люсінький, мов палець, так луснув мене камінцем по голові,
що я дав сторчака у воду. А поки вибрався...

Тим часом Ака подалася на південь шукати нового при-
тулку. Ще не зовсім смеркло, та й місяць стояв уповні. До
того ж проводарка добре знала ту місцевість, бо не раз, летю-
чи у вирій і з вирію, її табун спочивав на річці Ронебю.

Ака вела гусей уздовж річки, що гадюкою виблискувала
проти місяця поміж чорних берегів. Ось і знайомий водоспад.
Прозора, як кришталь, вода ринула в глибоку ущелину, роз-
биваючись на дні бризками й піною. Нижче водоспаду стрімі-
ли кілька великих каменів, між яких скажено вирувала вода.
Там гуси й сіли ночувати.

Щоправда, спати на мокрому слизькому камінні було

страшно й небезпечно, але гуси тішилися хоч тим, що туди вже не добереться ніякий хижак.

За деякий час на берег вискочив Сміре. Він побачив гусей серед бурхливого виру і збагнув, що й цього разу не спіймає жодної. Він страшенно розлютився, проте не пішов геть, а ліг і став дивитися на гусей.

Невдовзі на берег із води вилізла видра з рибиною в зубах. Сміре підійшов до неї, але знову за два кроки зупинився, показуючи, що не має наміру віднімати здобич.

— Навіщо ти ловиш рибу, коли на камінні повно диких гусей? — сказав Сміре.

Він був такий розпалений, що не думав про ввічливість.

Видра навіть не озирнулася.

— Добре робиш, що не дивишся. Куди тобі подолати бистрину, — вів далі лис.

Ці слова допекли видрі до живого. Вона зиркнула на гусей і притьмом кинулася стрімким берегом до води.

Цього разу їй довелось скрутно. Хоч у неї на лапах плавці, а хвіст широкий, немов весло, та й хутро не промокає, все одно її затягало у вир, волокно на дно. Однак видра щоразу випливала нагору і дедалі ближче підбиралася до каміння.

Сміре напружено стежив за видрою. Ось вона вже біля каміння, ось видряпується...

— Ну, хапай! — нетерпляче шепотів він, переступаючи з лапи на лапу. Він уже не думав про свою вечерю — хай тільки видра за нього помститься.

Та раптом видра верескнула й гепнулась у воду. Течія понесла її, мов сліпе кошеня. А гуси залопотіли крильми й полетіли шукати іншого притулку.

Невдовзі видра вилізла на берег і мовчки заходилась вилизувати передню лапу.

— Тобі тільки жаб ловити в болоті, а не полювати на диких гусей, — глузливо мовив лис.

— Хіба я винна, Сміре, — виправдувалась видра. — Я вже була на камені і саме хотіла схопити гуску, як десь раптом узявся маленький хлопчина і шпигнув мене чимсь гострим у лапу, та так боляче, що я посковзнулась і шубовснула у воду...

Далі видра могла й не розповідати, бо Сміре її не слухав. Він чимдуж кинувся доганяти гусей.

Отож Аці довелося втретє шукати нічлігу. На щастя, місяць ще не зайшов і хоч трохи, та було видно. Гуси знову полетіли на південь, майже до самого моря. Там Ака помітила високу стрімку скелю. Табун сів на самісінський її вершок.

Гуси, звичайно, відразу поснули, тільки Нільс не хотів спати й не залазив гусакові під крило. Відтоді, як хлопчик дізнався від сов, що йому треба берегти Мортена, він довго пильнував уночі — боявся, щоб з гусаком не скоїлось якесь лихо.

Нільс сидів і дивився на море.

Воно лежало перед ним безкрає, порожнє й самотнє, однак не мовчазне.

Море вело одвічну суперечку з землею.

Сірі хвилі одна за одною котилися на суходіл, підточували берег, розмивали ґрунт.

Земля підступала до моря вільшиновими гаями та заростями лози, відгороджувалась кам'яними скелями.

Море прагнуло захопити землю, земля хотіла відтіснити море.

Море люто билось об скелі, довбало камінь, рило береги затоками.

Тоді земля вдалася до хитрощів. Вона висилала назустріч морю безліч острівців — шхер. Угледівши перший острівець, хвилі гнівно накидалися на нього, здирали всю зелень, поки він ставав голий і сірий, як і море. Сплюндрувавши один острівець, хвилі котилися на другий, на третій, четвертий — усіх чекала така сама доля. Хвилі безжально зривали з них усю одежу і грабували, немов розбійники.

Та ось дедалі шхери скупчувалися щільніше, і коли море підходило до самої землі, воно вже не мало колишньої сили, стомлювалось і стихало. Воно вже не чіпало зелені у розколинах та ущелинах і само ділилося на вузькі протоки та фіорди, де вода була гладенька, мов дзеркало...

Нільс сидів на скелі, а поряд спокійно спали гуси. Раптом хлопчик здригнувся — щось голосно завило під самою скелею. Нільс зазирнув униз і проти місяця побачив лиса Сміре. Лис таки знайшов їх, але, пересвідчившись, що тепер уже нічого не вдіє, аж завив із злості.

Ака миттю прокинулась, решта гусей тривожно загелготали. Проводарка хоч не бачила вночі, але впізнала Сміре з голосу.

— Це ти, Сміре, вештаєшся тут такої пізньої доби? — спитала вона.

— Авжеж, я. Можу найнятися до вас за сторожа. Тоді ніякий тхір ані видра вас не потурбує, — мовив лис.

— А, то це ти наслав на нас тхора та видру?

— Що ж, не стану зрікатися доброго вчинку, — глузливо відповів Сміре. — Колись ви влаштували мені гусячу гру, а тепер я вам оддячив своєю, лисячою. І не заспокоюся,

доки видавлю вас усіх дощенту, хоч би мені довелося гнатись за вами аж до самісінької Лапландії.

— Невже ти, Сміре, гадаєш, що це справедливо — мати такі гострі зуби й кігті і нападати на нас, беззахисних гусей? — спитала Ака.

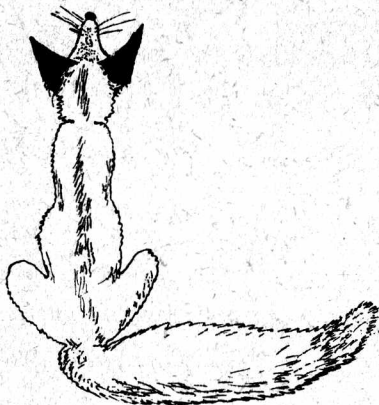
Лис подумав, що проводарка злякалася його, й сказав:

— Якщо ти, Ака, кинеш мені вниз отого клятушого хлопчиська, що так часто ставав мені на заваді, я обіцяю помириться з тобою і дати твоєму табунові спокій. Тоді я більше нікого з вас не чіпатиму.

— Ні, хлопчика ти не дістанеш, — мовила Ака. — Кожен з нас залюбки б віддав за нього своє життя.

— Ну, якщо ви його всі так любите, то він буде перший, кого я з'їм, — погрозив Сміре.

Ака більше не озивалась. Лис ще трохи постояв під скелею, а тоді подався геть.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

БРОНЗОВИЙ І ДЕРЕВ'ЯНИЙ

На землю наліг присмерк, і в небі заяснів місяць. Настала година, але перед тим цілий день бушувала буря з дощем отож люди гадали, що вона й досі не вщухла, тому мало хто потикався надвір.

Табун Аки з Кебнекайсе й досі не знайшов собі безпечної притулку. Гуси боялись ночувати на суші, бо лис Сміре не давав їм спокою, тому вони шукали місця серед шхерів.

Нільс згори дивився на море, що розстелилося перед ним і в мороці воно здавалося йому страхотливим і примарним. Навіть бо було не блакитне, воно здіймалося над хлопчиком, немов прозора баня з зеленого скла. Море, скільки око сягало, бу

пооране пінявими білими хребтами хвиль, а серед них видніло величезне чорне каміння.

Що то за каміння? Хто його тут накидав?

Нільс згадав розповідь про велетня, що жив колись у здровенній хаті на високому скелястому березі моря. Коли велетень постарів, йому стало важко ловити лососів. Тому він вилазив на дах своєї хати і звідти шпурляв у море цілі скелі. Лососі так лякалися, що тікали з моря до річки, де вже на мілкій воді старому не важко було їх спіймати.

«Певно, це й є ті камені, що їх накидав велетень», — міркував Нільс.

Але чому ж тоді серед каменів блищать вогники, немов очі голодних вовків? Що то за чудовиська лізуть з води? Одні тонкі й гостроносі, як акули, інші схожі на китів, ще інші товсті, круглі, мов краби...

«Певно, то морські страховиська зібралися тут, аби напасати на землю. А жителі землі, звичайно, бояться їх. Он-бо стоїть велетень серед майдану й у відчаї підняв до неба руки».

Хлопчик страшенно злякався, коли побачив, що табун спускається до чорних каменів, аби там отаборитися на ніч.

— Ні, не сідайте тут, летімо далі! — закричав він.

Однак гуси не послухали його.

А коли вони спустилися зовсім низько, Нільс із подиву аж рота роззявив: виявилось, що чорні камені — то звичайні собі будинки, очі голодних вовків — ліхтарі на вулицях та освітлені вікна, велетень — просто висока церква з двома банями, а морські чудовиська, що лізли з води, — кораблі. Нільс засміявся сам до себе. Тепер він знав, що попав у портове місто Карлскруну.

Гуси сіли на плаский дах церкви і почали моститися на спочинок. Тут вони принаймні могли не боятися Сміре. Хлопчик поклав собі зразу ж залісти Мортенові під крило і виспатись як слід. А порт і кораблі він огляне вранці, як розвидниться...

Проте він ніяк не міг заснути: з думки йому не йшли кораблі. Хотілося побачити їх зараз же. Врешті хлопчик не ви-

тримав: виліз з-під крила і по громозводові та ринві спустився на землю.

Невдовзі він уже стояв на величезному майдані перед ратушею. Довкола майдану височіли багатопверхові будинки, і хлопчикові стало лячно серед цього кам'яного громаддя. На щастя, майдан був порожній, якщо не рахувати бронзової статуї на високому підмурку. Нільс довго дивився на подобу: йому хотілося знати, хто цей велетенський чоловік у трикутному капелюсі, довгому сурдуті, панталонах і важких черевиках. Обличчя в чоловіка було дуже суворе: великий гачкуватий ніс, губи сердито зціплені... Навіть здавалося, що він часом залюбки орудує палицею, яку тримає в руці.

Поряд з таким велетнем Нільс почувався страшенно маленьким і кволим, тому, щоб підбадьорити себе, він крикнув:

— Гей, ти, бронзове опудало! Хто ти такий і що тут робиш? Чого витріщився на мене? Я тебе не боюся!

Бо й справді хлопчикові здалося, що статуя дивиться на нього.

— Ну, чого мовчиш? — гукнув він далі. — Не хочеш говорити, то й не треба.

Нільс повернувся, обійшов весь майдан і рушив у бік гавані.

Та раптом він почув, що хтось іде за ним, стукаючи палицею.

Хлопчик кинувся тікати, прислухаючись до кроків. Вони були повільні, важкі, аж земля двигтіла від них та бряжчали шибки в будинках. І тоді Нільс збагнув: це йде Бронзовий, бо хто ж іще міг так ступати!

Хлопчикові мурашки побігли по спині. Він звернув у першу ж вуличку і помчав щодуху.

«Може, Бронзовому надокучило стояти, і він просто захотів пройтися містом», — заспокоював Нільс сам себе.

Але враз почув, що Бронзовий теж завернув у ту саму вуличку. І тоді хлопчика охопив справжній жах. Адже сховатися йому було ніде. В місті двері у всіх будинках замкнено.

Нільс розпачливо оглянувся й помітив стару дерев'яну церкву, що стояла віддалік од вулиці. Він прожогом кинувся до неї.

«Аж ось де я сховаюся», — втішно подумав хлопчик.

Він уже був перед церквою, коли раптом побачив, що там стоїть якийсь чоловік і манить його до себе.

«Певно, хоче допомогти мені», — зрадів Нільс і підбіг до чоловіка.

Та диво — чоловік був дерев'яний. Грубо витесаний, з короткими дерев'яними ногами, широким червоним дерев'яним обличчям, чорною дерев'яною бородою і чорним дерев'яним волоссям. Одягнений він був у брунатний дерев'яний плащ, підперезаний дерев'яним поясом, та в сірі дерев'яні штани, а взутий у чорні дерев'яні черевики. На голові він мав дерев'яного капелюха. На грудях висіла дерев'яна табличка, на якій червоними літерами написано:

Покірно вас прошу,
Покірно вас благаю,
В скарбничку вкиньте гріш
Чи два — хто скільки має.

Он що! Виходить, цей чоловік — просто скарбничка на милостиню! Нільсові так сподобався Дерев'яний, що він задивився на нього й забув про іншого, від якого тікав.

Та ось хлопчик знову почув важкі кроки. Бронзовий завернув з вулиці прямо до церкви. Знайшов-таки його! Куди ж тепер дітися?

І враз хлопчик побачив, що Дерев'яний нахилився й підставив йому широку долоню. Нільсові не було коли дивувати-

ся. Він миттю стрибнув на долоню, дерев'яний чоловік випростався і сховав його собі під капелюх.

Ледве встиг він це зробити, ледве опустил руку, як Бронзовий, важко стукнувши палицею, зупинився перед ним і спитав металевим голосом:

— Хто ти такий?

Дерев'яний квапливо підніс руку догори, аж щось зарипіло в ньому, приклав її до капелюха й сказав:

— Я Розенбум, ваша величність. Колишній старший боцман на військовому кораблі «Дрюстегетен», після служби — церковний сторож, а після смерті — вирізаний з дерева, службу за скарбничку на милостиню.

Нільс здригнувся, коли почув «ваша величність». Аж тепер він здогадався, що це подоба короля Карла XI, який заснував порт Карлскруну. А він назвав його опудалом!

— Ти добре відрпортував, Розенбуме, молодець, — похвалив Бронзовий. — А тепер скажи мені одне: не бачив ти, часом, хлопчика, що вештається вночі по місту? Сам такий завбільшки як палець, а дуже язикатий. Уяви собі, він навіть не знає, хто я! Ну, я вже неодмінно його знайду і навчу ввічливості!

— Так, ваша величність, бачив, — сказав Дерев'яний.

Нільс затремтів од страху. В щілину капелюха він бачив, що Бронзовий страшенно сердитий.

— Тільки що бачив, — вів далі Дерев'яний. — Він побіг сховатися до корабельні.

Нільсові відлягло від серця.

— Побіг до корабельні? — перепитав Бронзовий. — Тоді нічого тобі тут стовбичити. Ходімо мерщій зі мною! Помо

жеш мені шукати хлопчика. Четверо очей краще, аніж двоє.

— Дозвольте мені, ваша милість, залишитись на місці, — жалібно попросив Дерев'яний. — Бо, хоч фарба ще на мені тримається, всередині я зовсім трухлявий, і коли почну рухатись, то геть розсиплюся.

Бронзовий розгнівався ще дужче.

— Що це таке, бунт? — грізно крикнув він, підніс свою палицю і вперіщив Дерев'яного по спині. — Ось бачиш, не розсипаєшся. Ходімо!

І вони урочисто рушили вулицею — Бронзовий попереду, Дерев'яний за ним.

Невдовзі вони підійшли до воріт, що вели на корабельню. Ворота виявилися замкнені, але Бронзовий легко відчинив їх, і перед очима в Нільса відкрилась широка гавань, повна старих та нових кораблів. Зблизька вони здавались хлопчикові ще більше схожими на чудовиська, аніж згори.

— Як ти гадаєш, де б він міг сховатися? — спитав Бронзовий Дерев'яного.

— Певно, на старій корабельні, — відповів Дерев'яний.

Вони подалися на стару корабельню — велетенське кладовище зужитих суден. Старі вітрильники з поламаними щоглами, пробитими боками, без корми, лежали тут, немов викинуті на берег дивовижні рибини. Дивлячись на них, Бронзовий зовсім забув, чого прийшов сюди, й зупинився.

— Розенбуме, ти пізнаєш той корабель? — вигукнув він.

Дерев'яний обернувся, і Нільс у щілину побачив велике старе судно, оковане іржавим залізом.

— Пізнаєш ти цей славетний корабель? Глянь, яка в нього витончена лінія корми, як гордовито височить ніс. Навіть тепер видно, що це королівський фрегат.

Бронзовий замовк, мрійливо поглядаючи на старе судно.

— Багато чого побачив він на своїм віку, цей старий корабель, — мовив нарешті він. — А тепер стоїть тут усіма забутий, немов стара коробка.

Бронзовий зітхнув, і на очах йому виступили сльози. Потім він випростався і стукнув палицею.

— Скинь капелюха, Розенбуме! Ми повинні віддати останню честь свідкові нашої колишньої слави! — Він повільно й урочисто зняв з голови свого трикутного капелюха. — Честь і хвала бойовим кораблям! Слава!

— Слава! — повторив за ним Дерев'яний і теж скинув свого дерев'яного капелюха.

— Слава! — закричав і Нільс. Він стояв на голові в Дерев'яного і махав своєю шапчиною.

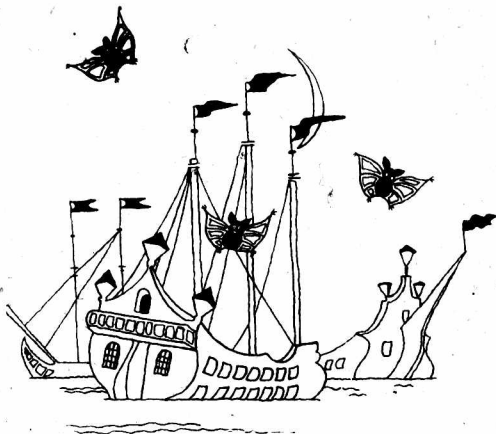
Цю мить Бронзовий помітив хлопчика.

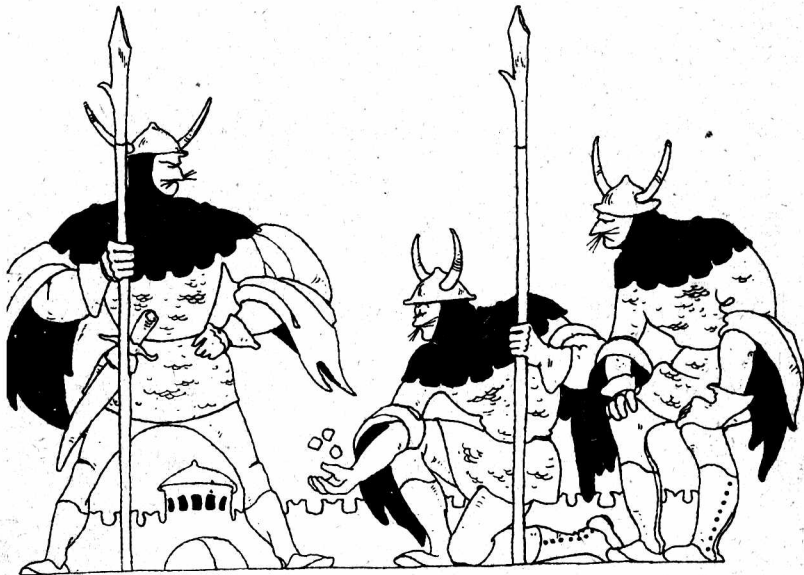
— Розенбуме! — крикнув він. — Що то в тебе на голові?

Він замахнувся палицею, і на голову Дерев'яному впав страшний удар. Голова тріснула, з неї посипалась трухлява. Ноги в Дерев'яного зломилися, і він звалився на землю...

Коли все затихло, Нільс обережно виглянув з-під трухлявиння. Добре, що Бронзовий не влучив у нього, а то був би хлопчикові кінець. Скрізь панувала тиша. Бронзового не було, а від Дерев'яного залишились тільки порохняві тріски.

Надворі почало світати, і хлопчик заквапився назад, щоб часом гуси не полетіли без нього. Він швидко знайшов ту церкву, де спочивав табун, і знову по ринві та по громоздові виліз на дах. Гуси якраз уже прокидалися. Хлопчик сів Мортенові на спину, і табун закружляв над містом.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

МОРСЬКА ПОДОРОЖ

1

Далі Ака надумала летіти над морем, щоб лис Сміре не погнався за табуном. Щоправда, вона не знала тієї дороги, але тудою летіли інші птахи, отож Ака сподівалась, що вони покажуть їй, як дістатися до острова Еланда, де було пристановище перелітних птахів. І справді, Нільс побачив багато табунів, що летіли в одному напрямку — на острів, відпочити після довгої морської подорожі. Тут були і сірі гуси, і качки, і чайки, і норці, і багато іншого птаства.

Всі вони були стомлені, не співали й не перегукувались, а мовчки долали шлях до Еланда.

Нільс не бачив навколо себе нічого, крім сірих хмар та великих пташиних табунів. Раптом він почув кілька пострілів.

— Мисливці! Мисливці в човнах! Піднімайтесь вище!
Хлопчик глянув униз і побачив людей у човнах, що стріляли з рушниць. Помітив він також, що кілька птахів упало у воду.

Ака і весь її табун метнулись вище, і кулі їх не дістали, але хлопчикові ще довго вчувався жалібний крик смертельно поранених птахів.

Далі гуси летіли спокійно, тільки час од часу перегукувались:

— Скоро вже прилетимо? Скоро прилетимо?

— Ви певні, що не заблукали? Ви певні, що не заблукали?

А передні відповідали їм:

— Ми летимо просто на Еланд. Острів перед нами!

Норці випереджали диких качок, і ті гукали їм:

— Не спішіть так, а то все там поїсте!

— Стане й вам! Стане й вам! — відповідали норці.

Острів ще не виринув з-за виднокола, як повіяв вітер і приніс із собою білий, густий, немов дим, туман. Як тільки птахи побачили перші клапті туману, вони ще дужче заквапились до острова. Але туман швидко насувався і невдовзі огорнув усе навкруги.

Коли туман став такий густий, що на крок нічого не було видно, птахи ніби збожеволіли й почали дратувати одні одних.

— Пильнуйтеся, — кричали вони сусідам, — ви кружляєте на одному місці!

Більшість табунів чудово знала, в якому напрямку острів, але намагалася збити з пантелику інших.

— Дивіться на диких качок! — гукали чайки. — Вони повернули назад до Північного моря!

— Сірі гуси, бережіться, ви не туди летите! — кричали норці.

Ті, що знали дорогу, не боялись заблукати, зате диким гусям довелося скрутно. Жартуни помітили, що вони летять навмання, і захотіли позбиткуватися з них.

— Куди вам треба, любі сусіди? — співчутливо спитав лебідь, підлетівши до Аки.

— На Еланд, — відповіла проводарка, — але ми ще ніколи не були там.

Ака гадала, що лебедеві можна довіряти.

— Тоді я вам покажу дорогу, — сказав він і полетів з табуном.

Лебідь вів гусей, аж поки не стало чути голосів інших птахів. Тоді несподівано метнувся вгору і зник у тумані.

Якийсь час гуси летіли наосліп, а коли вони все ж таки віднайшли птахів, норець знову гукнув їм:

— Дивіться, ви кружляєте на одному місці!

Жартунам таки вдалося збити Аку з пантелику, і гуси ще довго блукали в тумані, поки врешті досягли острова Еланд.

2

Табун опустився на піщаний берег, устелений водоростями. Як на Нільса, то він ніколи не вибрав би такого поганого місця для спочинку, зате для птахів острів був справжнім раєм. Гуси й качки зразу ж подалися на луг пастися, берегові птахи трималися ближче до води, норці ловили в морі рибу, але найбільше птахів було на мілині серед водоростей, де вони шукали собі різних личинок.

Неподалік від берега відпочивали лебеді. Вони навіть не виходили з моря, а плавали собі на воді, ледь погойдуючись на хвилях. Часом котрийсь занурював голову і діставав собі їжу з морського дна. Коли йому попадало щось дуже смачне, він скрикував, ніби сурмив у сурму.

Як тільки Нільс дізнався, що поблизу є лебеді, він пішов поглянути на них, бо ніколи не бачив диких лебедів зблизька. Крім хлопчика, знайшлося ще багато цікавих. Дикі гуси, качки, норці теж заквапилися на мілину, оточили лебедів півколом і стали на них роздивлятися. А гордовиті птахи надимали пір'я, розпускали вітрилами крила і високо витягали шиї.

Та скоро одному чорненькому норцеві надокучило дивитися, як пишаться лебеді.

Гульк — і він сховався під водою, а відразу по тому най-

ближчий лебідь зойкнув і поплив од берега так прудко, що вода запінилась за ним. Аж ген віддалік лебідь зупинився і знову прибрав гордовиту поставу. Тоді раптом скрикнув інший лебідь, за ним ще один.

Проте норець не міг залишатися довго під водою. Він виринув — маленький, чорний, злостивий. Лебеді кинулись на нього, та як побачили, що він такий мізерний, то повернулись назад, ніби вважали за сором для себе битися з таким нікчемною. А норець знову пірнув і став щипати їх за ноги. Лебедям було боляче. Гірше того: вони не могли хизуватися своєю гордовитою поставою. Отож вони залопотіли крильми і знялися в небо.

Трохи далі над водою гралися валюші. Це були птахи, схожі на журавлів, тільки не сірі, а брунатні й набагато менші. Цибаті, довгошиї, вони ходили легкою пивною ступою. Валюші поставали на березі в один ряд і бавилися з хвилями. Коли хвиля набігала, весь ряд швидко відскакував назад, а як хвиля відступала, кидався за нею. І так без кінця...

Меви та морські ластівки лігали рибалити в море.

— Яку це ви ловите рибу? — спитали їх дикі гуси.

— Бобирців, — відповіла мева, — може, хочете скуштувати? — І вона підлетіла до гусей з повним дзьобом рибинок.

— Тьху, щоб ми їли таку погань! — образились гуси.

Наступного ранку туман над островом висів знову, і дикі гуси не зважились летіти далі. Вони подалися пасти на луг, а Нільс тим часом ходив берегом і збирав мушлі. Адже завтра табун може стати на ніч у такому місці, де не буде нічого їстівного, отож Нільс надумав зробити собі торбину і набрати про запас хоч мушлів. Він знайшов зарості торішньої лепехи й заходився плести торбинку. Морочився він з нею довгенько, зате й торбинка вийшла на славу.

Після полудня до Нільса раптом підбіг весь табун.

— Ти не бачив Мортена? — спитали гуси.

— Ні, не бачив, — відповів хлопчик.

— Він ще недавно був з нами, — сказала Ака, — а тепер десь дівся, не знаємо, де його й шукати.

Нільс страшенно злякався.

— А чи, бува, не бачив хто поблизу лисиці або змії? — стривожено спитав він.

— Ні, начебто не бачили, — відповіли гуси. — Певно, Мортен заблукав у тумані.

Так чи так, а для Нільса це було страшне лихо, тож він одразу кинувся на пошуки. В густому тумані хлопчика ніхто не помічав, зате й йому погано було видно. Нільс натикався на пташині зграї, але білого гусака не знаходив.

Хлопчик марно шукав товариша до самісінького вечора, а коли почало смеркати, з важким серцем повернувся назад. Він стомлено плентався, нарікаючи на себе, що не зумів уберегти Мортена.

Та раптом у тумані щось забіліло. Хлопчик кинувся туди і радісно скрикнув: це був гусак! Живий і здоровий!

Виявилося, Мортен справді заблукав у тумані. Хлопчик обняв його за шию і попросив більше не відлучатися від табуна. Мортен пообіцяв: він сам злякався, коли збився з дороги.

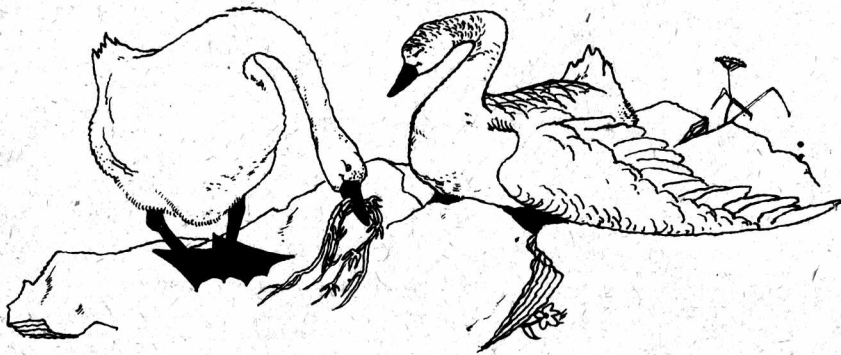
Однак другого дня, як Нільс збирав на березі мушлі, до нього знову прибігли дикі гуси й спитали, чи не бачив він Мортена.

Значить, гусак не дотримав свого слова і вдруге заблукав у тумані?

І знову Нільс вирушив на пошуки. Цілий день ходив він лугом, шукав на березі, та все марно. Довелося повертатись ні з чим. Тепер хлопчик уже був певний, що гусак загинув.

Несподівано Нільс почув шурхіт: позад нього скотився камінець. Він обернувся й побачив Мортена, що з повним дзюбом водоростей насилу видирався на купу каміння. Гусак не помітив хлопчика, і той тихенько поліз за ним, щоб дізнатися, чого це гусак так таємниче зникає.

На купі каміння він побачив сіру гуску. Вона радо зустріла Мортена. Хлопчик був зовсім близько і чув їхню розмову. Він дізнався, що в гуски пошкоджене крило і табун залишив її саму. Вона вже помирала з голоду, коли це вчора Мортен почув її крик і поспішив на поміч. Гусак носив хворій їжу,

сподіваючись, що крило в неї заживе, перше ніж табун Аки покине острів.

Та ось Мортен попрощався з гускою і пообіцяв, що вранці прийде знову.

Коли гусак зник, Нільс виліз на каміння. Гуска злякалася, але він заспокоїв її.

— Не бійся, я Нільс, Мортенів товариш. Я хочу тобі допомогти.

Як тільки хлопчик назвав себе, гуска схилила голову й мовила:

— Я дуже рада, що ти прийшов, бо Мортен сказав, що ти найрозумніший і найдобріший з усіх.

Нільсові стало ніяково від такої похвали, і він почав обмацувати пошкоджене крило. Кістки були цілі, лише суглоб звихнений.

— Ну, тримайся! — сказав хлопчик і щосили смикнув за крило.

Як для першого разу, він зробив це дуже швидко і вправно, але гусці, очевидно, було страшенно боляче, бо вона зойкнула і зомліла.

Нільс перелякався. Хотів допомогти гусці, а, виходить, убив її! Він мерщій скочив з каміння і кинувся тікати.

Аж третього ранку туман розвіявся, і Ака оголосила, що табун полетить далі. Всі гуси були готові, тільки Мортен не бажав летіти. Він просив їх залишитися на острові ще трохи. Нільс знав, у чому річ, — гусак не хотів покидати хвору гуску. Проте Ака не послухалась Мортена, і табун знявся вгору.

Нільс стрибнув на спину гусакові, і той неохоче рушив за всіма.

Хлопчик був радий, що гуси залишають острів. Його мучило сумління, але він не хотів признаватися Мортенові, що вбив гуску. Краще хай гусак про це нічого не знає. Та Нільса дивувало, що Мортен залишив немічну гуску з спокійним серцем.

Але раптом Мортен звернув убік. Думка про хвору гуску не давала йому спокою. Нехай він не полетить у Лапландію, та не кине на голодну смерть хвору.

Кілька помахів крил, і Мортен був уже біля купи каміння. Але гуски там не було.

— Пушинко! Пушинко! Де ти? — кликав гусак.

«Певно, її з'їла лисиця», — подумав Нільс.

Аж ось від води почувся голос:

— Я тут купаюсь! — І на берег вийшла сіра гуска.

Крила в неї були зовсім здорові. Вона розповіла Мортенові, як Нільс учора її вилікував.

А за мить вони вже всі трое, раді й веселі, доганяли табун Аки.

Дикі гуси летіли з острова через Кальмарську протоку. Хоч вітер односив їх убік, проте вони зрештою наблизилися до берега. Та коли вони досягли шхерів, вітер засвистів з такою силою, що вода під ними почорніла. Ака на мить нерухомо повисла в повітрі, потім швидко майнула вниз. Та не встигли гуси сісти, як на них налетів шторм, що шалено гнав із берега хмари куряви й солону піну. Тепер він підхопив гусей і погнав знов у море.

Це була страхітлива буря. Дикі гуси раз по раз пробували

повернути назад, та дарма, їх несло у відкрите море. Вони вже пролетіли повз Еланд, з якого вранці вирушили в дорогу, і тепер перед ними розляглася бурхлива водяна пустеля. Всі їхні змагання були марні.

Коли Ака переконалася, що повернути до берега їм несила, вона звеліла табунові сісти на воду, щоб вітер не поніс їх ще далі. Море бурхало і з кожною хвилиною ревіло дужче. Зелені піняві хвилі котились одна вище одної. Здавалося, що вони змагаються, котра більше запіниться і підніметься вище. Але гуси не боялись бурхливих хвиль, навпаки, навіть були задоволені. Щоб дарма не томитись, вони не плавали, а просто гоїдалися на хвилях, немов діти на гоїдалці. А бідолашні пташки з суші, яких буря несла над гусьми, заздрісно казали:

— Добре тим, хто вміє плавати!

Деякий час гуси почувалися справді добре, треба було тільки пильнувати, щоб хвилі їх не розкидали. Однак на воді на них чигала інша загроза. Одноманітне гоїдання наганяло на гусей дрімоту: їм мимоволі кортіло засунути голову під крило й заснути. А це було страшенно небезпечно, тому Ака весь час кричала:

— Гуси, не спіть! Хто засне, той відіб'ється від табуна! Хто відіб'ється від табуна, той пропаде!

Проте, хоч як гуси боролися з дрімотою, то та, то інша поступово засинала. Навіть сама Ака насилу змагалася зі сном. Та раптом вона помітила, як із хвилі виринула кругла чорна голова.

— Тюлені! Тюлені! — закричала Ака і, лопочучи крильми, знялася вгору.

І саме часно, бо коли злетіла остання гуска, тюлені підпливли так близько, що пробували схопити її за ноги.

Отож гуси знову віддалися на волю вітрові, і він погнав їх далі над пустельним морем, не даючи ні на мить перепочинку.

За якийсь час гуси знову сіли на воду. Та, погойдавшись трохи, почали дрімати, і тоді до них підкрався тюлені.

Якби досвідчена Ака не була така пильна, то, певне, хижакі половили б усіх гусей.

Цілий день лютувала буря. Вона застукала безліч пташок, що летіли над морем. Одні збилися з дороги й загинули з голоду, інші так виснажилися, що попадали у воду й потонули, ще інші розбилися об скелі, багатьох поїли тюлені.

Ака вже почала потерпати за свій табун. Гуси були вкрай стомлені, а їм не траплялося бодай каменюки, де б можна сісти відпочити. Настав вечір. Ака вже не дозволяла сідати на воду, бо море раптом покритися крижинами, що напливали одна на одну: вона боялась, щоб гусей не порозчавлювало. Двічі гуси сідали на крижини, та одного разу їх змело шаленим вітром, а другого — тюлені вилізли до них на лід.

Почало смеркати, а гуси все ще металися в повітрі.

«Що ж станеться з табуном, коли доведеться летіти цілу ніч?» — журилась Ака.

Небо було оповите хмарами, наступала темрява. Моторошно лунав крик бідолашних птахів, а внизу, на морі, з гуркотом розбивались одна об одну крижини та завивали свою мисливську пісню тюлені.

Нільс понуро дивився на воду. Враз йому здалося, що ревіння вітру стало ще голосніше. Він підвів голову і побачив обриси скель, що стриміли з моря. Гусей несло просто на кручі. Ще мить, і вони розіб'ються. Тільки він устиг це подумати, як раптом помітив у скелях великий отвір. Печера! Гуси залетіли всередину, і за мить усі вже були в захистку.

Печера виявилася висока й простора, і гуси раділи, що так несподівано знайшли собі чудовий нічліг. Та враз у кутку печери заблисли зелені цятки.

— То чийсь очі, — сказала Ака. — Тут є звірі.

І гуси кинулись до виходу.

Але Нільс, що, відколи став малий, дуже добре бачив у темряві, їх заспокоїв:

— Не бійтеся, це вівці.

Тепер і гуси роздивилися, що то справді вівці: десь із десятків старих і кілька ягнят. Проводарем отарі був, очевидно,

великий баран із закрученими рогами, тож гуси підійшли до нього.

— Доброго здоров'я, — привітались вони.

Однак баран лежав тихо й не озивався.

Гуси подумали, що вівці гніваються на непроханих гостей, тому Ака сказала:

— Ви, певне, не раді нам, але ми залетіли сюди не своєю волею. Нас заніс вітер. Він гнав нас цілісінький день. Зробіть нам ласку і дозвольте тут переночувати.

Минула ціла хвилина, а вівці мовчали, тільки декотрі тяжко зітхнули. Ака знала, що вівці боягузливі й дивакуваті, але ці були невічливі вже над усяку міру. Врешті стара вівця із зморщеним сумним обличчям скорботно озвалася:

— Ніхто не відмовить вам у притулку, однак це печера горя, і ми не сміємо пропонувати вам гостину.

— Та ви не турбуйтеся, — мовила Ака. — Якби ви знали, що ми сьогодні витерпіли! Ми раді, що знайшли безпечне місце відпочити.

Тоді стара вівця підвелася й сказала:

— Я гадаю, що вам краще віддатися на волю бурі, аніж залишитись. Але спершу пригостіться хоч тим, що в нас є.

І вона показала гусям заглибину, повну води, біля якої лежала купа полови й висівок.

— Цього року випала тяжка зима, — пояснила вівця, — і люди, яким ми належимо, приносили нам сіна та вівсяної соломи, щоб ми не загинули з голоду. Оце все, що ми маємо.

Гуси відразу взялися до їжі. Висівки їм смакували, і вони повеселішали. Щоправда, гуси бачили, що їхні господарі чогось бояться, але, знаючи, як легко налякати вівцю, не брали їхніх слів близько до серця. Попоївши, вони, як звичайно, відразу почали лаштуватись спати.

Тоді підвівся баран. В нього були довгі, грубі роги, високий лоб, розумні очі і шляхетна постава, що свідчила про гордість і відвагу.

— Коли ви вже твердо надумали ночувати в нас, то я ще

раз мушу попередити, що тут дуже небезпечно. Ми не сміємо приймати гостей.

Аж тепер Ака повірила, що вівці мають поважну причину боятися.

— Якщо ви бажаєте, ми зараз же полетимо собі, — мовила вона. — Але, може, ви все-таки скажете нам, чого так боїтесь? Ми навіть не знаємо, куди попали.

— Це маленький острівець поблизу Готланда, — відповів баран. — На ньому живуть тільки морські птахи та вівці.

— То ви, певне, дикі вівці? — спитала Ака.

— Так, нас можна назвати дикими, — відповів баран. — Ми живемо самі. Правда, між нами й людьми існує давня угода. Коли взимку випадає багато снігу, вони приносять нам їжу. За це люди забирають собі зайвих овець, бо острівець маленький і на велику отару не вистачає паші. А взагалі ми цілий рік самі про себе дбаємо і живемо не в хлівах, а от у таких печерах.

— Як, ви і взимку залишаєтесь тут? — здивувалась Ака.

— Авжеж. Ми цілий рік пасемося серед скель.

— О, то вам тоді, певне, краще живеться, ніж свійським вівцям, — сказала Ака. — А що ж за лихо сталося тепер?

— Цієї зими були такі морози, що море замерзло і кригою сюди добралися три лисиці, — сказав баран. — Крім них, на острові немає ніяких хижаків.

— І лисиці зважуються нападати на більших за себе?

— Та вдень не зважуються, бо тоді я можу захистити і себе, і свою отару, — сказав баран, хитнувши рогами. — Але вночі, коли ми спимо, вони залазять до печери. Ми намагаємось не спати, проте колись же треба відпочити. От вони й підкрадаються в темряві. Вони вже забрали всіх овець з інших печер, а там теж були отари не менші за нашу.

— Не дуже приємно зізнаватися, що ми такі немічні, — сказала стара вівця, — та що вдіеш, коли так воно є.

— І ви думаєте, що цієї ночі лисиці теж прийдуть? — спитала Ака.

— Неодмінно. Вчора вони украли в нас ягня. І тепер не

відступляться, поки не переносять нас геть усіх. Таке було й з іншими отарами.

Ака завагалася. Йй було страшно знову вилітати в бурю, але йй не хотілось залишатися в печері, куди мали прийти лисиці. Вона трохи помовчала, а тоді обернулася до Нільса.

— Чи не допоможеш ти нам ще раз?—спитала вона.

— Авжеж допоможу, аби тільки зумів, — сказав хлопчик.

— Ти добре бачиш у темряві, отож я попрошу тебе: посидь, поки прийдуть лисиці, і збуди нас, щоб ми встигли втекти.

Нільса хилило на сон, але він знав, що гуси стомлені більше за нього, тому обіцяв дочекатися хижаків.

Він подався до вйістя печери, сховався за каменем і став чатувати.

Невдовзі з'явилися лисиці. Хижаки видиралися по стрімкій скелі, дряпаючи кігтями, і Нільс відразу вчув, що вони йдуть. Він хотів збудити гусей, але раптом згадав, що вівці залишаться на поталу лисицям, і надумав зробити інакше.

Хлопчик прудко побіг до отари, збудив барана, скочив йому на спину і поторсав за роги:

— Уставай, старий, уставай! Зараз ми поквітаємося з лисицями.

Баран із Нільсом на спині став біля в'їстя. Він намагався ступати якнайтихіше, однак лисиці почули шарудіння. Вони зупинились перед печерою і стали радитись.

— Там наче щось заворушилося, — сказала одна. — Може, вони не сплять?

— Та заходь, — сказала друга. — Навіть якщо не сплять, то нічого тобі не вдіють.

Лисиці підійшли до самого в'їстя й знову зупинилися.

— Кого ми візьмемо сьогодні? — пошепки спитала та, що стояла посередині.

— Барана, — озвалася крайня. — Тоді з іншими матимемо менше мороки.

Нільс добре бачив лисиць. Саме тієї миті, як вони намірилися вже вскочити в печеру, він нахилився баранові до вуха й тихенько сказав:

— Бий просто перед себе!

Баран буцнув щосили, і одна лисиця скотилася з кручі в море.

— Тепер бий праворуч! — мовив хлопчик і повернув баранові голову.

І друга лисиця сторчка полетіла у воду.

Втретє баранові не довелось бити. Лисиця не чекала, поки її скинуть із кручі, а чимдуж дременула з печери. Однак, поспішаючи, вона посковзнулася на слизькому камінні і сама впала в море.

— А тепер спокійно лягаймо спати, — сказав баран. — Заліжай мені у вовну й відпочивай. Ти заробив спочинок.

Серед ночі Нільс прокинувся і вийшов з печери. Погода зовсім змінилася. Буря вщухла, на небі світив місяць, а море лежало гладеньке, наче ставок. Хлопчик захотів вилізти на самий вершок кручі, щоб краще роздивитися на острівцець. Він ступив кілька кроків і несподівано наткнувся на маленький почорнілий гріш. Нільс нахилився, щоб підняти його, та коли побачив, який він старий, тільки підгилів ногою.

Як тільки хлопчик випростався, то аж рота роззявив з подиву. За два кроки від нього, де ще хвилину тому мерехтіло й переливалося в нічному сяйві море, височів довгий зубчастий мур із вежами. А просто перед Нільсом були широкі ворота.

«Треба подивитися, що там є за тим муром», — подумав хлопчик, трохи отямившись.

У глибині воріт сиділа пишно вбрана варта і грала в бабки. Вартові так захопилися грою, що й не помітили, як хлопчик прошмигнув повз них.

Одразу за ворітьми лежав просторий брукований майдан, оточений з усіх боків високими будинками, а від майдану розходилися довгі вузькі вулиці. На майдані було повно людей: чоловіки всі в розкішних шовкових плащах, облямованих хутром, жінки в гостроверхих очілках та довгих сукнях з вузькими рукавами. Нільс просто не вірив своїм очам: люди були якісь незвичайні, наче з казки.

Та ще більше вразило хлопчика саме місто. Він бігав з вулиці на вулицю і не міг надивитися на нього. Будинки були помальовані і прикрашені різнобарвним склом та мармуровими плитками. На вулицях було людно: біля дверей сиділи старі жінки й пряли, ремісники правили своє діло — одні дубили шкіри, інші крутили токарні верстати, ще інші ткали парчу з шовку та золотих ниток.

Місто було укріплене. Кожна вулиця впиралася у високий зубчастий мур, по якому походжали озброєні воїни в блискучих шоломах.

Спочатку хлопчик бігав по місту, щоб більше побачити. Але незабаром він притомився і пішов ступою. Невдовзі Нільс опинився в торговельній частині міста. Перед крамницями, в яких купці розіклали прегарний шовк, золоту парчу, лискучий оксамит, хустки і тонкі, немов павутина, мережива, юрмилися люди.

Поки Нільс біг, на нього ніхто не звертав уваги—певне, думали, що то біжить якась звірина. Однак коли він пішов помаліше, його відразу помітив якийсь крамар і покликав до себе.

Хлопчик спочатку злякався й хотів тікати, але крамар розіслав перед ним сувій оксамиту і, запопадливо усміхаючись, став запрошувати його купити крам. Нільс зупинився й похитав головою — мовляв, нічого йому не треба.

Тепер його побачили й інші крамарі. Вони кидали багатих покупців і наввипередки закликали хлопчика до себе. Нільс бачив, як у них тремтіли руки від поспіху, коли вони розклали перед ним свій крам.

Хлопчик рушив був далі, але один крамар перескочив через прилавок, схопив його за плече і розіслав перед ним золоту парчу.

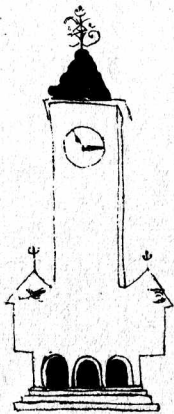
Нільсові стало смішно. Невже крамар не бачить, що йому ні за що купити такого багатства? Хлопчик показав крамареві порожні долоні, щоб той дав йому спокій.

Тоді крамар підняв один палець, а другим тицьнув на парчу. «Чи він, бува, не збожеволів? — здивувався Нільс. — Продає таке добро за один гріш?»

Крамар витяг з кишені маленьку стерту монетку, показав її хлопчикові і докинув до парчі ще дві срібні чаші.

Тоді Нільс почав нишпорити в своїх кишенях. Він знав, що, крім ножика та сірників, у нього там нічого немає, але все-таки шукав.

А інші крамарі, як побачили, що хлопчик шукає грошей, то знову метнулися до своїх крамниць і повиносили звідти стільки дорогого краму, скільки могли захопити. Вони посклали той крам перед Нільсом і показували, що все це коштує лиш один гріш.

Однак хлопчик вивернув усі кишені і, звісно, нічого не знайшов. Крамарі так засмутилися, що їм аж сльози виступили на очах. Нільсові стало шкода цих людей, проте він не знав, чим можна зарадити їхньому горю. І раптом згадав, що на березі бачив гріш. Він чимдуж помчав через майдан до воріт, вийшов за мур і став шукати. Він хутко знайшов гріш і вже хотів бігти назад до міста, коли гульк — перед ним знову лежало море. Зник мур, вежі, сторожа, зникли будинки, зникло все, лише море мерехтіло й мінилося у місячному сяйві.

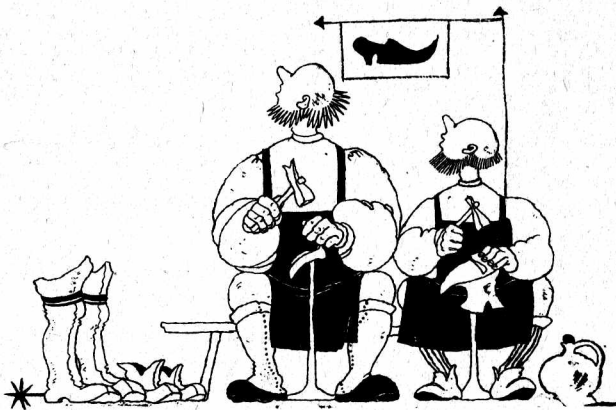
Хлопчик гірко заплакав — так йому жаль було зниклого міста — і повернув назад до печери.

Вранці Нільс розповів гусям, що він бачив цієї ночі, але ті не повірили йому.

— Ну чого ж ви не вірите, — сердився хлопчик. — Я можу описати вам, які там люди, які будинки, вулиці...

Однак гуси тільки весело гелготали і не слухали Нільса.

— Крихітка правду каже, — втрутилася Ака. — Ви ще молоді і нічого не знаєте, а колись, у давнину, шлях до Лапландії лежав через цей острів. На острові тоді стояло місто.

Моя бабуся чула від своєї бабусі про те чудове місто. А я тепер розповім вам. Ось послухайте.

І стара Ака розповіла гусям таке:

— Давно, дуже давно, може, тисячу років тому, а може й дві тисячі, цей острівцець не був такий пустельний і дикий, як тепер. На ньому стояло багате й прегарне місто Вінета.

В цілому світі не було таких майстерних ткачів, як тут, ніхто не вмів робити такі чудові прикраси з золота, такі ножі, кинджали, як ремісники Вінети. Щодня до міста прибували кораблі, повні золота, і знову вирушали в далеку дорогу з різним крамом.

Але жоден чужий корабель не приставав до берегів острова. Ніхто навіть не знав, де вона є, та Вінета. Мешканці її нікому не показували дороги до свого міста.

І що більше багатіли остров'яни, то дужче тремтіли над своїми скарбами. На ніч вони виставляли на вулиці озброєну варту, люті собаки стерегли їхні комори й крамниці.

Та найбільше боялися мешканці Вінети чужинців. Тому вони безжально топили кораблі, що випадково запливали до острова, вбивали людей, яких буря викидала на їхній берег. Навіть птахів вони боялися і стріляли їх, щоб вони не могли розповісти, де лежить місто Вінета. Чимало диких гусей загинуло тут дорогою до Лапландії.

І за деякий час море навколо острова стало пустельне.

Кораблі обминали острів на багато миль, ушухли пташині голоси, навіть риба попливла до інших берегів.

— Хто ж тут господар? — розлютився тоді морський цар. — Коли вони не хочуть, щоб хтось бачив їхнє місто, то його справді ніхто не побачить!

І на місто рушило море.

Остров'ян охопив жах. Щоб захиститись від моря, вони почали будувати мур. Що вище здіймалась кам'яна стіна, то вище сягала й вода. Швидко працювали мешканці Вінети, однак море їх випередило. Воно ринуло через край муру й затопило всі будинки, вулиці, майдан... І невдовзі на тому місці, де була Вінета, шуміли хвилі.

Але люди в місті не загинули. Вони щоденно сидять за своїми верстатами, крамниці тріщать від краму, та ніхто його не купує, бо тепер остров'яни ні з ким не торгують.

І тільки раз на сто років рівно на одну годину місто випливає на поверхню моря. І коли б за той час якийсь чужинець нагодився у Вінету й купив щось бодай на гріш, місто залишилося б на березі. Та якщо мине година і ніхто нічого не купить, місто знову опускається в море ще на сто років.

Я чула цю історію від своєї бабусі, а ви розповісте її своїм онукам, — докінчила Ака.

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

ВОРОНИ

1

Лис Сміре закликався гнатися за гусьми до самої Лапландії. Хоч куди б подалися гуси, він мчав за ними слідом. Коли Ака повела свій табун над морем, він із сили вибивався, щоб не загубити його слід. Лис не мав часу ані їсти, ні спати, бо поставив на карту честь мисливця.

Врешті Сміре таки переконався, що не зможе спіймати Нільса самотужки, і звернувся до своїх друзів — розбійницької зграї ворон.

* У дикій місцевості на південному сході Смоланду, де не було жодної людської оселі, простяглася велика піщана рівнина, поросла самим тільки ялівцем. Та й що б могло там рости? Адже ялівець, хоч має кривий, низенький стовбур, поплутане коструbate гілля й поскручуване листя, вважає себе

за справжнє дерево. Він розростається в неозорі гаї і безжалюбно вбиває інші рослини, які пробують утиснутися між нього.

Посеред рівнини височіло пасмо пагорбів, де ялівець ще не став повновладним господарем, а росли високі гарні буки. От на тих пагорбах і селилися ворони.

Тут була їхня літня оселя. Взимку і восени ворони перелітали ближче на південь. Але навесні і влітку, коли треба було мостити гнізда й виводити пташенят, вони поверталися на пагорби і звідси робили напади на ближні хутори — вигрібали посіяне зерно, крали яйця і маленьких курчат.

Не подумайте, що всі ворони живуть грабунком. Є між ними багато й таких, що годуються червами, личинками та комахами і нікого не кривдять. Але друзі Сміре, що жили на пагорбах, були справжні розбійники. Вони нападали на маленьких зайченят, руйнували пташині гнізда й забирали яєчка, крали в людей курчат та інший дріб. Цієї розбишацької зграї та її отамана Фрумле-Друмле всі в околиці боялися більше, ніж яструбів і шулік.

Серед зграї був тільки один ворон, що мав добре серце. Звали його Батакі. Він був і більший за інших, і дужчий, і спритніший, і дуже розумний, але у ватазі вважали його за дурника й завжди глумилися з нього за те, що він не грабував і не вбивав.

Коли Сміре прибіг до пагорбів, вся зграя була вдома. Ворони, кричучи, кружляли чорною хмарою над великим глечиком, що лежав у піщаній ямці.

Глечик був щільно заткнений дерев'яною затичкою, і ворони ніяк не могли її витягти. Сам отаман Фрумле-Друмле заліз у ямку і щосили довбав затичку дзьобом, але дарма.

— Здоров, друже, — привітався Сміре. — Чим це ти так захопився?

— Здоров, здоров, куме, — понуро відповів Фрумле-Друмле. — Та ось знайшли ми глечика і ніяк не можемо витягти затичку. А дуже кортить побачити, що там усередині.

— Може, допомогти тобі? — спитав лис.

— Як хочеш допомогти, ми не відмовимось, — сказав ворон, але про всяк випадок відлетів далі від Сміре.

Лис скочив у яму. Він гриз затичку зубами, розхитував її, тягнув, однак нічого не зміг удіяти.

— Може, ти хоч скажеш нам, що всередині? — спитав Фрумле-Друмле.

Сміре звалив глечика набік і заходився його качати. В глечичку щось забряжчало.

— Ого-го! Та там срібні монети! — вигукнув він.

Фрумле-Друмле жадібно блимнув очима. Адже відомо, що ворони, як і сороки, страшенно люблять всілякі блискітки. А тут тобі срібні монети!

— Ти справді так гадаєш? — спитав він.

— Звичайно. Послухай, як вони дзвенять! — і лис знову покотив глечика.

— Срі-і-бло! Срі-і-бло! — закрикали ворони. — Урр-ра, срі-і-бло!

— Чого ви розкричалися, дурні! Адже монети ще треба вийняти! — сказав Сміре і почухав лапою за надкушеним вухом, удаючи, що задумався. А сам зрадив: це ж чудова нагода доправити того негідника Нільса з островів на суходіл! Отоді б уже Сміре за все поквитався з ним! І він скрадливо сказав: — Я, здається, зумію стати вам у пригоді. Знаєте, хто може витягти затичку з глечика?

— Хто? Хто? — закричали ворони. — Кажі мерщій!

— Один хлопчина. Він летить з Акою в Лапландію. Отой би дістав вам монети.

— Де ж він? Де ж він? — допитувались ворони.

— Я вам скажу, але за це ви повинні віддати потім хлопчика мені. Я хочу з ним поквитатися за деякі справи.

— Віддамо! Віддамо! Нам не жалко! — закричав Фрумле-Друмле. — Тільки нехай спочатку витягне затичку!

Тоді Сміре розповів, що Ака з табуном ночує десь на островах, і Фрумле-Друмле, Батакі та ще кілька ворон вирушили шукати хлопчика.

Нільс прокинувся на світанку, коли гуси ще спали. Він виліз з-під Мортенового крила і пішов шукати собі їжі.

Острівець, де цього разу ночували гуси, теж був пустельний, та, на щастя, хлопчик знайшов кущик заячої капусти, що тільки-но виткнулася з землі, і став смоктати її кислуваті листочки. Він посмоктав один листочок, взявся до другого, потім до третього й та захопився, що нічого не помічав навкруги. Зненацька його щось дзьобнуло в ший, і чиїсь кігті вчепились йому в одягу. Він обернувся й побачив, що за комір його тримає ворона. Нільс спробував випручатися, але ту ж мить підлетіла ще одна ворона, схопила його за ногу й звалила на землю.

Якби хлопчик відразу покликав на допомогу Мортена, то, певне, йому пощастило б видобутися на волю, але він гадав, що з двома воронами впорається сам, тому почав руками й ногами відбиватися від напасників. Але ворони не відпустили його і вмить підняли вгору, та ще так рвучко, що Нільс ударився головою об дерево й знепритомнів.

Коли він прийшов до пам'яті, то побачив, що летить високо над землею. Нільс здивувався: чому він не на спині в гусака? І чому він гойдається на всі боки? Чому біля нього так багато незнайомих птахів?

І враз згадав, що його вкрали ворони. Може, вони просто пожартували? І Нільс закричав:

— Однесіть мене назад до табуна Аки з Кебнекайсе! Чуйте? Зараз же однесіть!

Але ворони не зважали на його крик, тільки Фрумле-Друмле злісно мовив:

— Цить, а то очі виключю!

Нільс не мав сумніву, що він так і зробить, тому перестав кричати і лиш мовчки дивився на ворон. І що більше їх розглядав, то менше вони йому подобалися.

Ворони були неохайні й брудні, наче ніколи не милися, до лап у них поприставали грудки землі, на дзьобах позасихала їжа.

«Ну, я попав у лапи справжнім розбійникам, — подумав хлопчик. — Треба хоч дорогу назад запам'ятати».

Невдовзі ворони сіли відпочивати. Коли Нільс побачив, що вони знову лаштуються в дорогу і хочуть нести його й далі одна за комір, а друга за шкарпетку, то сказав:

— Я не звик так подорожувати. Дайте мені сісти верхи. Невже ви такі нікчемні, що не здужаєте понести мене на спині?

— А нам байдуже, звик ти чи ні, — сказав Фрумле-Друмле.

— Мені здається, що краще донести хлопця не стомленим, — озвався Батакі. — А то він не зможе витягти затичку. Я спробую взяти його на спину.

— Бери, коли хочеш, — буркнув отаман.

Для Нільса це вже було неабияке полегшення.

«Тільки не треба занепадати духом, — втішав він себе. — Якось я вже та виплутаюся з цієї біди».

Батакі посадив хлопчика собі на спину, й ворони полетіли далі.

Тим часом настав погожий сонячний ранок. Знизу з землі до хлопчика долинали пташині пісні.

У темному бору на верхівці високої сосни сидів дрізд і співав, аж розлягався:

— Яка ти гарна! Яка ти гарна! Найкраща за всіх!

Закінчивши пісню, він одразу починав її наново.

Почувши дроздову пісню, Нільс склав долоні човником і крикнув униз:

— Ми вже таке чули! Ми вже таке чули!

— Хто це? Хто це глузує з мене? — стрепенувся дрізд і глянув угору.

— Той, кого вкрали ворони! — гукнув Нільс. — Передай диким гусям...

Але тієї миті Фрумле-Друмле боляче дзьобнув хлопчика в голову і крякнув:

— Беррежи свої очі, кур-р-рдуплю!

Нільс замовк.

Вони летіли далі. Позаду лишалися ліси та озера. На невеличкій галявці на голій березовій вітці хлопчик побачив голуба й голубку. Голуб, надувшись і настовбурчивши пір'я, воркував, а голубка слухала і аж мліла з задоволення.

— Яка ти красуня, яка красуня, яка красуня! А яке пір'ячко, яке пір'ячко, яке пір'ячко.

— Не вір йому! Не вір йому! — крикнув хлопчик.

— Хто це? Хто це таке набріхує на мене? — обурився голуб.

— Воронячий полонений! Перекажіть про мене Аці з Кебнекайсе! — гукнув Нільс.

І знову отаман дзьобнув його по лобі й пообіцяв виклювати очі.

Але хлопчик поклав собі не здаватися. Він будь-що хотів сповістити диким гусям, куди понесли його ворони.

В якомусь хуторі на дереві сидів шпак і радісно співав:

— У нас чотири яечка! Чотири маленьких яечка! У нас буде четверо гарненьких пташенят!

— Їх покрадуть ворони, так само, як і мене! — крикнув Нільс, пролітаючи над хутором.

— Хто це? Хто це так страшно лякає мене? Кого вкрали ворони? — спитав шпак і швиденько сховався в шпаківню.

— Мене, Нільса Гольгерсона! Так і передаси Аці з Кебнекайсе!

Цього разу ворони нічого не зробили йому. Вони побачили здаля пагорби серед заростей ялівцю, і отаман швидко полетів наперед сказати своїй зграї, що хлопчика знайдено.

Коли Нільс залишився з самим Батакі, той повернув до нього голову й мовив:

— Ти цілу дорогу розважав мене, і я дуже вподобав тебе, а тому хочу дати добру пораду. Коли ми прилетимо, тобі звелють зробити одне діло, з яким ти легко можеш упоратись. Але краще не роби його.

Невдовзі Нільс розгледів чорну хмару ворон, що, крякаючи, кружляли на одному місці. Батакі залетів просто в ту хмару і опустив хлопчика в піщану яму перед великим глечиком.

Нільс сів на пісок і оглянувся довкола. Над ним літали чорні, як сажа, ворони й кричали:

— Мер-ршій! Мер-ршій бер-р-рися відтикати!

«Чого вони принесли мене сюди? І що треба відтикати?» — дивувався хлопчик.

Аж ось до нього підлетів Фрумле-Друмле й сказав:

— Бачиш оцей глечик? Він повен срібла. Ти мусиш витягти з нього затичку.

Але Нільс не зрушив з місця: він удавав, що дуже стомлений. Тоді отаман схопив його за руку й потяг до глечика.

— Мерщій відтикай! — звелів він.

— Дайте мені спершу відпочити, — попросив Нільс. — Сьогодні я не подужаю, бо надто стомлений. Зачекайте до завтра.

— Відтикай зараз же! Чуеш? — розізлився Фрумле-Друмле і шарпонував хлопчика.

Тоді Нільс підвівся й оглянув глечика.

— Як я, такий малий, зможу відіткнути глечика, більшого за себе?

— Відтикай, бо очі виключую!

Нільс обмацав затичку з усіх боків і опустил руки.

— Може, я й зумію витягти її, — сказав нарешті він, — тільки дайте мені спочити до завтра.

— Витягай негайно! — заверещав Фрумле-Друмле і боляче дзьобнув хлопчика в ногу.

Нільс не стерпів і щосили турнув Фрумле-Друмле в груди. З несподіванки той дав сторчка. Решта ворон, що досі, нетерпляче крячучи, кружляли над глечиком, кинулись на допомогу отаманові. Вони всім гуртом почали люто дзьобати Нільса в голову, в шию, в руки... Батакі теж літав над хлопчиком, але не бив його, а як міг захищав крильми. Та це мало допомагало.

Тепер хлопчик побачив, що вскочив у біду. Адже він не міг утекти від цілої ватаги ворон, а сховатися було ніде. І раптом він згадав про глечика. Смикнув Нільс затичку й відразу витяг її. Та лишенько — у глечика теж годі залізти, бо він був майже по самі вінця набитий срібляками. Тоді хлопчик почав пригорщами викидати гроші на пісок.

Побачили ворони блискучі монети і відразу забули про все на світі — кинулись до них.

Хлопчик шпурляв срібляки, а ворони ловили їх дзьобами, і кожна, якій щастило спіймати монету, чимдуж летіла на пагорб до свого гнізда, щоб там сховати здобич.

Нарешті Нільс викидав усі гроші і виглянув із глечика.

У піщаній ямі залишилась тільки одна ворона. Це був Бата — Сідай-но мерщій мені на спину. Я віднесу тебе в безпечне місце, поки немає лиса Сміре та інших ворон. Доправлю тебе недалеко — до найближчого хутора, щоб нас не помітив Фрумле-Друмле. А звідти ти вже якось доберешся до своїх друзів.

«Он воно що! Виходить, це все робота лиса Сміре», — думав хлопчик, залізаючи воронові на спину.

Біля хутора ворон посадив хлопчика на землю. А невдовзі зі Нільса знайшов Мортен, якого Ака послала на пошуки.

— Я не думав, що ви так швидко мене знайдете, — сказав Нільс.

— А ми б і не знайшли, якби нам не допоміг дрізд, не показави дорогу голуб і шпак.

— О, виходить, я надарма кричав їм, щоб вони переказали Аці. А знаєш, хто намовив ворон мене вкрати?

— Хто? — спитав гусак.

— Лис Сміре. Однак я й цього разу від нього втік.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

У ПОЛОНІ

Гуси летіли над Естергетською рівниною. Тут уже буяла весна. На зелених луках цвіли сині, білі та жовті квіти, на полях працювали люди.

— Що то за раки повзуть унизу? — спитав Нільс у гусей.

— Воли з плугами! Воли з плугами! — відповіли гуси.

Воли так повільно плентались по ріллі, що згори здавалося, ніби вони стоять на місці.

— Так ви не дійдете в кінець і до наступної весни! — кричали їм дикі гуси.

Воли задирали голови й мукали:

— Краще повільно, та щось робити, аніж волочитися світами, як ви!

Подекуди орали коні — набагато швидше за волів
Гуси питали їх:

— І не соромно вам робити волячу роботу?

А коні іржали у відповідь:

— Що ви на цьому розумієтесь, знайдібиди!

Селянин гнав на ярмарок маленьких поросят. Ті дріботіли дорогою, збившись до купи, ніби шукали одне в одного захистку, і жалібно кувікали:

— Нас так рано забрали від матері! Що з нами буде в чужих людей?

Гусям стало жалко поросят, і вони, замість дражнити, почали їх утішати:

— Вам буде краще, ніж ви думаєте! Вам буде краще, ніж ви думаєте!

Гуси завжди були в доброму гуморі, коли гарної години летіли над полями й лугами.

Нільс сидів на гусакові й теж веселився. Він наспівував собі пісеньку й вимахував ногами, ніби їхав на коні.

Вони якраз пролітали над гаєм, коли хлопчик раптом крикнув:

— Мортене! Мортене, зачекай! Я загубив капця!

Гусак глянув униз, побачив, що капець упав на стежку, й гукнув Аці:

— Ако з Кебнекайсе, Нільс загубив капця!

— Ми не можемо на вас чекати. Швиденько знайдіть капця й доганяйте табун!

І Мортен шугнув униз, аж Нільсові у вухах засвистіло.

Капець вони знайшли відразу, бо він лежав на самісінькій стежці. Та тільки-но Нільс зіскочив з гусака, як з лісу вийшло двоє дітей. Нільс миттю сховався під великий листок, однак діти вгледіли гусака й кинулись його ловити. Все сталося так несподівано, що Мортен не встиг знятися в повітря, і хлопчик — він був старший за дівчинку — прудко підскочив до нього й спіймав.

Коли Нільс побачив, що гусак у полоні, він одразу вискочив із своєї схованки й побіг за дітьми.

А Мортен з усієї сили кричав:

— Нільсе, допоможи! Нільсе, допоможи!

І знову Нільсові довелося пожалкувати, що він такий маленький. Відняти в дітей гусака йому було не до снаги.

Діти з Мортеном ішли прудко, але хлопчик біг за ними на-зирці, поки опинився у видолинку, де стояла вода. Йому до-велося обминати калюжу, і коли він вибрався на стежку, дітей уже було не видно. Нільс рушив далі навмання.

Невдовзі він дійшов до перехрестя й завагався: куди тепер податися? І враз помітив біля одної стежки на кущику трави білу пушинку. Хлопчик зрозумів, що то Мортен її кинув, аби він знав, куди йти.

Стежка завела Нільса знову до лісу, і щоразу, коли він збивався з дороги, то знаходив на траві білу пушинку. Так, за Мортеновими дороговказами, Нільс дійшов аж до лісничо-вої господи.

Хлопчик чимдуж кинувся до хати: звідти лунав відчайдуш-ний крик гусака. На щастя, двері були відчинені. Нільс укляк біля порога. Те, що він побачив, перелякало його на смерть.

Посеред хати сиділа жінка й однією рукою тримала Мор-тена, а другою намагалася підтяти йому крила. Вона не мала наміру його різати, тільки хотіла пустити між своїх гусей, а крила підтинала, щоб гусак не втік.

Однак для Мортена це було гірше за смерть: адже з підтя-тими крильми він не міг би полетіти в Лапландію.

Мортен пручався, просився, але жінка його не розуміла. Вона приладналася, і ось перша, друга пір'їна впали додолу...

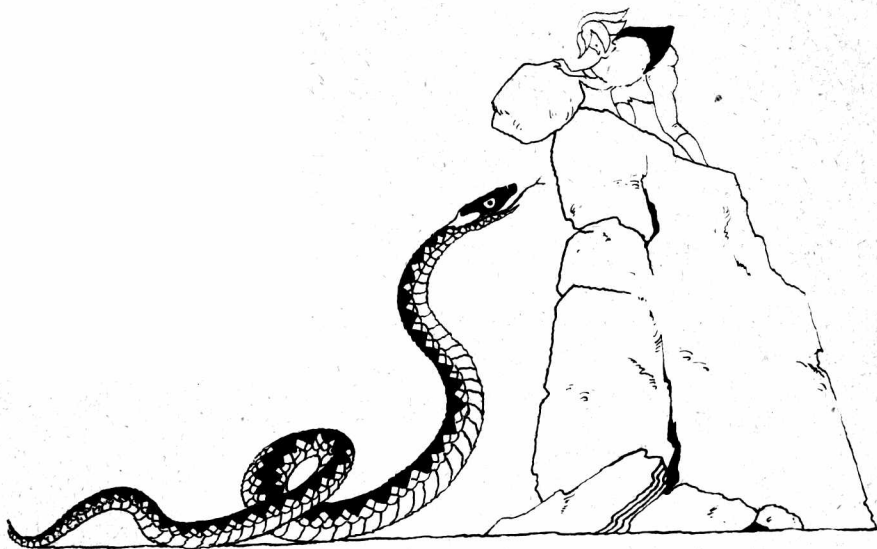
Мортен застогнав, і Нільс, не вагаючись більше, кинувся до нього.

Як тільки жінка побачила хлопчика, вона зойкнула і сплес-нула руками, забувши й про гусака, й про ножиці. А Мортенові лише цього й треба було. Він миттю схопив Нільса за комір і вибіг з хати.

На порозі гусак розправив крила й знявся вгору. Вже в повітрі він спритно закинув хлопчика собі на спину й радісно загелготав.

А жінка, роззявивши рота, дивилась услід тусакові та дивовижному маленькому хлопчикові.

РОЗДІЛ ДВАНАДЦЯТИЙ

КАР І СІРІЙ

1

Надвечір табун Аки з Кебнекайсе отаборився на березі лісового озера. Гуси відразу кинулись у воду купатися та шукати поживи, а Нільс вирушив у ліс добути щось на вечерю.

Хлопчик ішов між березами та соснами й неспокійно оглядався, бо в лісі він не почувався безпечно. «Краще вже вода або луг, — думав він, — там хоч усе довкола видно».

Нарешті він знайшов шишку й заходився видлубувати з неї зернятка, коли це враз почув позад себе шурхіт. Обернувся Нільс, дивиться — аж із кущів просто на нього повзе довга, товстенна змія. Хлопчик відразу помітив коло голови дві білі смуги і догадався, що це вуж, тому не зрушив з місця. Та на-

ступної миті змія так його вдарила, що Нільс упав. Схопився він і — чимдуж тікати, а вуж за ним. Місце було кам'янисте, заросле кущами, і хлопчик насилу продирався крізь колюче гілля. А вуж наздоганяє! Раптом Нільс побачив перед собою величезну кам'яну брилу із стрімкими стінами.

«Сюди вже вуж не виповзе», — подумав він.

Видерся хлопчик на самий верх, оглянувся — а вуж і собі пнеться на брилу.

На верхівці лежав чималий круглий камінь. Навіть дивно було, звідкіля він там узявся. Коли вуж зіп'явся до верхівки, хлопчик підскочив до каменя і зіпхнув його вниз. Камінь збив вужа й придавив йому голову до землі.

«Щасливо я відбувся», — подумав хлопчик і полегшено зітхнув, бо ж за всю подорож йому не доводилось ще набратися такого страху, як сьогодні.

Та не встиг Нільс гаразд заспокоїтись, як побачив, що на землю поряд з убитим вужем сів ворон. Хлопчик обережно відступив назад і сховався в заглибину. Він згадав недавню свою пригоду з воронами й поклав собі не показуватись, коли не буде на те крайньої потреби.

А ворон тим часом дибав навколо вбитої змії. Нарешті він зупинився, перевернув її дзьобом, а тоді замахав крильми й закричав хрипким голосом:

— Цей мертвий вуж напевне старий Незачепа! Бо ж хіба є в цьому лісі ще одна така довга змія! Це напевне Незачепа!

Ворон уже хотів дзьобнути вужа, та враз передумав.

— Не будь дурний, Батакі, — сказав він сам до себе. — Перш ніж їсти змію, треба привести сюди Кара. Бо ж він не повірить, що Незачепа мертвий, поки не побачить його на власні очі.

Нільс досі сидів тихо, та як почув, що ворон зве себе Батакі, відразу виліз із своєї схованки. Адже саме Батакі врятував хлопчика від зграї своїх родичів і виніс його в безпечне місце.

— Вітаю тебе, Батакі! — мовив Нільс. — Як ти тут опинився?

Ворон подивився на хлопчика, вклонився йому тричі й відповів:

— Я залетів сюди випадково. Добре, що ми зустрілися. Ти часом не знаєш, хто вбив цього вужа?

— Це я скотив на нього каменя, — мовив Нільс і розповів воронові, як усе сталося.

— Ну, для такого маляти, як ти, це справжній подвиг, — сказав Батакі. — Тут неподалік живе один мій друг — він страшенно зрадіє, що вужа вбито.

— А чого йому радіти? Хіба вуж заподіяв йому шкоду?

— Та це довга історія, проте, коли хочеш слухати, я тобі розповім.

— Залюбки послухаю! — мовив Нільс.

І Батакі розповів ось що:

Давно, десь років із десять тому, лісник, що стереже тутешній ліс, надумав був застрелити свого мисливського собаку Кара, бо через нього ніяка звірина в лісі не мала спокою. Він ганявся за вівцями й курми, виловлював зайченят, готував та куріпок, і зрештою господар став боятися, що собака розжене геть усю дичину.

Тож він прив'язав Кара мотузкою за шию і повів у ліс, щоб там його застрелити. Кар, невеликий чорний пес із рудою латкою на грудях та рудими лапами, був такий тямущий, що розумів людську мову. Тому він одразу довідався, куди веде його лісник, але не дав про те й знаку. Він високо тримав голову і навіть хвоста не підібгав. Адже їх могли побачити звірі та птахи, з якими Кар весь час ворогував!

«О, як би вони тішилися, коли б знали, куди мене ведуть!» — подумав пес і замахав хвостом та радісно загавкав, щоб нікому й на думку не спало, яка на нього чекає доля.

Та враз Кар згадав свою вчорашню пригоду й сумно похилив голову. Ні, він таки заробив, щоб його застрелили.

А сталося ось що. Вчора надвечір Кар зустрів у лісі лосиху з маленьким лосеням. Задля забавки він відбив лосеня від матері, загнав на болото й почав там його цькувати. Лосиха знала, що болото, яке недавно тільки розмірзлося, не витримає

її, тому стояла коло берега й тривожно стежила за своїм дитинчам. Коли ж вона побачила, що собака жене його все далі й далі, то не витримала і полізла й собі на грузьке, щоб відігнати напасника і вивести лосеня на тверду землю.

Лосі звичні ходити по болотах і вміють добре вибирати, де їм ступити. Здавалося, що лосиха щасливо дістанеться берега. Та зненацька купина під нею провалилася, і лосиха вгрузла у трясовину. Хоч скільки вона борсалась, та все марно — ноги її не знаходили опори, і вона дедалі глибше занурювалась у багнуку.

Кар стояв на березі і злякано дивився на лосиху. А коли зрозумів, що самій їй годі вибратися з болота, чимдуж кинувся тікати. Він уявив собі, що було б, якби лісник довідався про його вчинок, і в нього аж усередині похололо.

Цілу ніч після того Кар не знаходив собі місця — його мучили докори сумління. І ось тепер він захотів перед смертю дізнатися, що ж усе-таки сталося з лосихою та лосеням. Може, вони ще й досі живі? Кар з усієї сили шарпонував мотузку, вирвався і, не встиг лісник прицілитись, зник з очей. Лісник, не довго думаючи, кинувся навздогін за ним.

Коли він добіг до болота, то неподалік берега побачив Кара. Собака сидів на купині і жалібно вив.

Лісник здивувався. Він поклав рушницю на землю, а сам плазом поліз на болото — подивитися, що там сталося. Лосиху він застав уже мертвою, зате лосеня було живе, але таке виснажене, що не могло й поворухнутися. Лісник обережно виніс його з болота. Кар, побачивши, що лосеня врятовано, наче збожеволів. Він стрибав навколо лісника, лизав йому руки і радісно вищав.

Лісник відніс лосеня додому, а тоді скликав людей і разом з ними витяг мертву лосиху. І аж після того згадав, що так і не застрелив Кара. Але лісник був добросердий чоловік, і його розчулила Карова поведінка. Адже він не знав, що то собака загнав лосів у болото, а навпаки, гадав, що тільки завдяки Карові пощастило врятувати якщо вже не лосиху, то бодай лосеня. І він подарував собаці життя.

Відтоді Кар ніби переродився. Він більше не розбишакував у лісі, а невідступно ходив за своїм господарем. І не тому, що боявся смерті, — йому соромно було гнівити лісника.

Коли лісник вирушав у ліс, Кар біг уперед і*оглядав стежку, а вдома лежав на порозі і пильно стежив за всіма, хто входив і виходив з хати.

А вже лосеняті Кар став просто за няньку.

Спочатку він не звертав на нього уваги, бо лосеня було дуже негарне й незграбне. Довгі ноги, схожі на хідлі, велика голова, сіра тьмяна шерсть, зморщена шкіра. Лісник назвав малого лося Сірим, і Кар теж вважав, що на якесь краще ім'я він і не заслуговує.

Лосеня завжди було сумне, мляве, і тільки як заходив Кар, трохи оживало. Тому собака став навідуватись до нього дедалі частіше, прилизував йому шерсть, забавляв його і невдовзі так полюбив, що цілими днями не розлучався з ним.

Карова дружба ніби відродила лосеня: воно повеселіло і почало гарно рости. За кілька тижнів воно вже не вмещалося в хлівці, куди лісник примістив його, як приніс з болота. Тоді він зробив для Сірого загороду. Та за кілька місяців ноги в лосеняти так вирости, що воно, якби захотіло, легко могло б переступити її. Тоді лісник обгородив стійло Сірого міцним високим плотом.

Там Сірий прожив кілька років. Він зміцнів, виріс і став великим дужим лосем. Кар і далі навідувався до нього: вони з Сірим залишилися найкращими друзями. Лось був млявий, неповороткий, але Кар завжди вмів розважити його й розвеселити.

Одного разу Кар — адже він розумів людську мову — довідався, що Сірого мають продати в зоологічний парк. Ця звістка дуже засмутила собаку, проте сам Сірий сприйняв її цілком байдуже.

— І ти так просто даси себе продати? — спитав Кар.

— А що допоможе, коли я опиратимусь? Звісно, мені краще було б залишитися тут. Але як не можна, то нічого не вдієш, — відповів Сірий.

Кар пильно глянув на свого друга.

«Видно, що він виріс у неволі», — подумав собака, але нічого не сказав.

Тієї-таки ночі, десь перед світом, він зноу навідався до Сірого. Кар знав, що на цей час лось уже виспався і лаштується снідати.

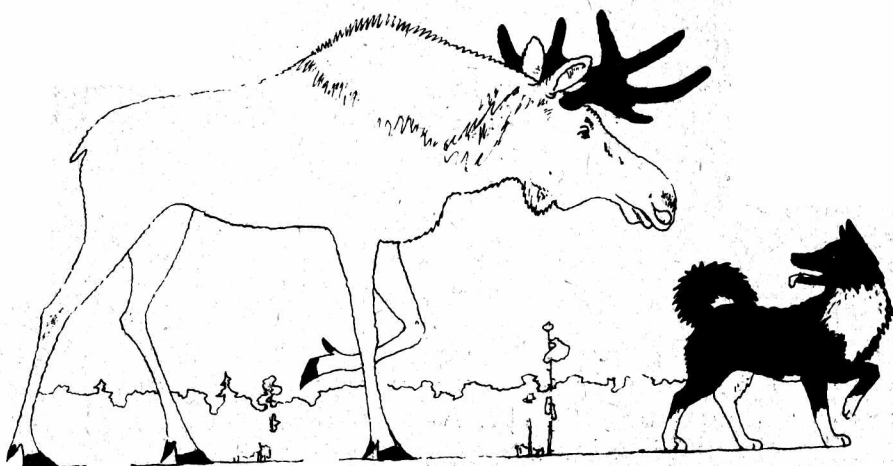
— Звичайно, це дуже добре, що ти, Сірий, такий слухняний і коришся своїй долі, — хитро почав Кар, удаючи, ніби це його радує. — Тебе замкнуть у велику загороду, і житимеш собі там у добрі. Але все ж таки шкода, що ти так ні разу й не побачиш лісу. Знаєш, що завжди кажуть твої родичі? «Ліс і лось нерозлучні». А ти так і не побував у лісі.

Сірий кинув їсти конюшину й підвів голову.

— Я б хотів побачити ліс, але ж пліт...

— Це правда, з такими короткими ногами його годі перескочити, — мовив Кар.

Лось зиркнув на собаку, що хоч який був малий на зріст, а кілька разів на день перескакував огорожу, потім підійшов до плоту, стрибнув і, сам не усвідомлюючи свого вчинку, опинився на волі.

І вони з Каром рушили до лісу.

Ясний місяць заливав усе навколо сріблястим сяйвом, але під деревами було темно. Лось ішов, обережно ступаючи на сухі гілки в траві.

— Може, нам вернутися? — спитав собака. — Ти ще ніколи не ходив у такому густому лісі і можеш зламати собі ногу.

Сірий промовчав, але пішов швидше і впевненіше.

Кар повів лося туди, де могутні сосни росли так густо, що навіть вітер не повівав між ними.

— Тут твої родичі ховаються від бурі та холоду, — сказав пес. — І живуть тут цілу зиму. Та тобі в зоопарку буде краще. Ти стоятимеш у стайні, як корова.

Лось мовчав і тільки вдихав у себе терпкий запах живиці.

— Ти ще щось покажеш мені? — по хвилі спитав він. — Чи я вже бачив весь ліс?

Тоді Кар повів його до болота і показав на купини, зарослі мохом.

— Через це болото твої родичі тікають, коли їм загрожує небезпека, — мовив він. — Я не уявляю собі, як вони, такі великі й важкі, ходять по ньому і не грузнуть. Ти, звісно, не зміг би вибратися з такої багнюки, але тобі й не треба, адже за тобою ніколи не гнатимуться мисливці.

Сірий нічого не відповів, проте одним стрибком опинився в болоті. Грузька трясовина хиталась під ним, і це його тишило. Він бігав по болоті скільки хотів, ні разу не провалившись.

— Тепер ми вже все побачили? — знову спитав Сірий у собаки.

— Ще ні, — відповів Кар і повів його на край лісу, де росли листяні дерева — дуб, вільха і липа.

— Тут твої родичі споживають листя і кору, — сказав він. — Але тобі в чужих краях дадуть кращу їжу.

Сірий здивовано розглядав густі крони дерев, а тоді витягнув шию, скубнув дубовий листок і погриз вільхової кори.

— Ця їжа гірка, але смачна, — мовив він, — краща за конюшину.

— Ну, то радій, що хоч раз у житті скуштував її, — сказав Кар і повів його до маленького озерця в лісі.

У воді тихо віддзеркалювались оповиті легеньким туманом береги, і все озеро блищало в місячному сяйві.

— Що то таке, Каре? — вражено спитав лось.

— То вода, озеро, — пояснив собака. — Твої родичі перепливають його. Ти, звісно, не зумів би переплисти, та добре було б, якби хоч скупався. — І, сказавши це, Кар сам кинувся у воду й поплив від берега.

Сірій довго стояв нерішуче на березі, та врешті й собі ступив у озеро. Йому аж подих перехопило, так приємно залоскотала свіжа вода. Він захотів зануритися увесь і зайшов глибше, а тоді помітив, що вода підтримує його, і поплив.

Невдовзі Сірій уже весело плавав навколо Кара — так, наче вмів плавати все життя.

Коли вони вийшли на берег, собака спитав:

— А чи не вернутися нам уже додому?

— Е, почекай, до ранку далеко. Погуляймо ще трохи в лісі, — відповів Сірій.

Вони подалися назад у сосняк і за деякий час вийшли на галявину, залляту місячним світлом. Трава та квіти блищали росю. А серед галявини паслися старий лось і кілька лосих з лосенятами.

Побачивши їх, Сірій зупинився. На лосих і лосенят він майже не звернув уваги, зате не зводив очей із старого лося. Той мав розложисті, широкі, як лопата, роги із визубнями на краях, високий горб і густу гриву, що спадала на груди.

— Хто це? — зачудовано спитав Сірій.

— Його звать Король, — відповів Кар. — Це найстарший лось у твоєму плем'ї — ватажок. Такі широкі роги і таку гриву згодом матимеш і ти, а якби залишився в лісі, то теж став би ватажком.

— Якщо він старший серед лосів, то я підійду і зблизька погляну на нього, — мовив Сірій. — Я ніколи не думав, що лось може бути такий величний.

Сірий рушив до лосів, але майже відразу повернувся до Кара, що чекав на нього край галявини.

— Тебе, мабуть, зустріли не дуже приязно?

— Я сказав їм, що вперше бачу родичів, і попросив дозволу потрапитися з ними, але старий лось прогнав мене.

— Ти добре зробив, що вернувся, — сказав собака. — Молодий лось, у якого ще не зміцніли роги, повинен уникати сутички із старим лосем. Щоправда, тепер у лісі тебе матимуть за боягуза, але не зважай на це, адже тобі все одно тут не жити.

Як тільки Кар сказав це, Сірий повернувся і знову подався на галявину. Старий лось вийшов йому назустріч, і вони стали на герць.

Лосі напирали один на одного, билися рогами, і поступово старий вожак відштовхнув свого супротивника аж на край галявини — Сірий боровся вперше в житті, і йому бракувало спритності. Та коли він побачив, що далі відступати нікуди, то міцніше вперся в землю ногами, дужче вдарив рогами і почав насідати на старого ватажка. Сірий боровся мовчки, а ватажок сопів з натуги. Минула якась хвилина, і вже ватажка приперто до краю галявини. Раптом щось луснуло — то в старого лося зламався один зубець на рогах. Тоді він вирвався від Сірого і кинувся до лісу.

Кар сидів на тому самому місці, коли Сірий повернувся до нього.

— Тепер ти бачив у лісі все, — сказав він. — Може, вернемося додому?

— Так, уже пора, — відповів лось.

Повертались вони мовчки.

Кар сумно зітхав — не такого він чекав від цієї мандрівки, а Сірий гордо ступав, високо тримаючи голову, і радісно згадував про свої пригоди. Він ішов упевнено, бадьоро, проте коло загороди зупинився. Він глянув на невеличке стійло, де прожив усе своє життя, на землю, втоптану його ногами, на зів'ялу конюшину, на маленьке корито, з якого його поїли, на темний закуток, де він спав.

— Ліс і лось нерозлучні, — сказав нарешті він, закинув голову так високо, що торкнувся рогами спини, повернувся і зник між деревами.

2

У лісі, де жили Кар і Сірій, в кінці літа з'являлися непоказні сіренькі метелики — монашки-шовкопрядки. Вони були такі маленькі й нечисленні, що їх ніхто й не помічав.

Метелики кілька ночей клали на дерева тисячі ячочок, а самі гинули. Весною з ячочок вилуплювались личинки і відразу починали їсти смерекові та соснові шпильки. Хоч личинки були страшенні ненажери, великої шкоди лісові завдати вони не могли, бо їх самих нещадно винищували птахи. Поки вони виростали і оберталися знову в метеликів, їх як залишалася сотня, то й добре. Мабуть, жодних комах не було в лісі так мало, як монашок-шовкопрядок.

Так вони жили б у бору й досі, не впадаючи нікому в око і не чинячи великих збитків, якби несподівано в них не з'явився оборонець. А все почалося з того дня, як Сірій утік із своєї загороди.

Він цілісінький ранок бігав лісом, шукаючи собі пристановища, і раптом побачив у хащі змію, що, скрутившись у клубок, спала на купі каміння. Сірій чув від Кара, що в лісі живуть вужі, і вже хотів поминути змію, коли вона враз підвела голову, висунула роздвоєне жало і грізно засичала. Сірій подумав, що то якась дуже небезпечна змія, і, перелякавшись, мимоволі підняв ногу, вдарив змію ратицею і вбив її. А насправді то був таки вуж, і він не вчинив би лосеві ніякого лиха, проте Сірій досі в лісі не жив і погано знав його мешканців.

Як тільки Сірій утік, з-під каміння виліз ще один вуж — це був Незачепа, — припав до вбитої змії і затужив:

— Невже ти справді мертва, моя старенька? Ми з тобою стільки років прожили щасливо разом! Ой горенько мені, горе!

І вуж скрутився в клубок, ніби його поранено. Навіть жаби, що мали вужа за найбільшого ворога, співчували його лихові.

— Який же то має бути жорстокий лось, що вбив створіння, котре навіть захиститися не може! — сичав Незачепа. — Він заслуговує кари. Клянуся йому помститися! Я не заспокоюся, аж поки лось лежатиме мертвий, як моя старенька!

І вуж знову скрутився клубком і став думати, як покарати лося. Він думав два дні та дві ночі — адже важко немічному вужеві, що навіть жала не має, міряться з лосем!

І аж другої ночі, коли Незачепа лежав, так нічого й не надумавши, біля купи каміння, він раптом помітив монашок-шовкопрядок, що клали на смереках свої яечка. Вуж довго стежив за метеликами і враз радісно засичав: тепер він знав, як покарати лося.

Уранці Незачепа вирушив у гості до своєї родички змії мідянки. Спершу пожалівся, що лось убив його дружину, а потім, ніби між іншим, сказав:

— На смереках та соснах навколо моєї хати живуть нічні метелики — монашки-шовкопрядки.

— Знаю, ну то й що? — спитала мідянка.

— Їх дуже мало в лісі, і вони нікому не чинять лиха, бо їдять тільки смерекові та соснові шпильки. Однак я боюся, що птахи скоро їх зовсім винищать.

— Ага, ти хочеш полювати на них сам, — здогадалася мідянка.

— Так, і я дуже прошу, налякай сов та інших птахів, щоб вони не дзьобали монашок.

Мідянка пообіцяла вволити його волю, і вуж радісний вернувся додому.

3

Якось удосвіта, років три по тому, Кар лежав собі в сінях у свого господаря і спав, коли це зненацька почув, що хтось його гукає.

— Це ти, Сірій? — спитав собака, бо він звик, що лось навідувався до нього майже щоночі. Ніхто не відповів. Але за мить його знову хтось покликав. Кар упізнав лосів голос і побіг на поклик, та ніяк не міг догнати Сірого. Лось біг, не вибираючи стежки, і собака насилу тримався сліду.

— Каре! Каре! — кликав лось, і голос його звучав якось дивно.

— Я йду, йду! Але де ти? — озивався собака.

— Каре, Каре! Ти бачиш, як вони падають і падають?

І тоді Кар помітив, що із сосон і смерек, ніби рясний дощ, сипалися шпильки.

— Еге ж, бачу, — відповів пес, не стишуючи бігу: він хотів наздогнати лося.

Але Сірій мчав, як навіжений.

— Каре, Каре! — гукав він, аж ревів. — Ти відчуваєш, як пахне в лісі?

Собака спинився і принюхався. Раніше він не помічав цього, але тепер відчув, що пахне хвоєю дужче, ніж завжди.

— Еге ж, міцно пахне, — відповів Кар і побіг далі за лосем.

Однак Сірій не спинявся.

— Каре, Каре! — за мить знову гукнув він. — Чуєш, як вони гризуть?

Лось вимовив ці слова так сумно, що вони могли б хоч кого зворушити. Собака ще раз спинився і почав слухати. І справді, він почув тихий, але виразний луск, ніби цокали годинники.

— Так, я чую, — відповів пес і далі не побіг. Він зрозумів, що лось хотів тільки показати йому, що робиться в лісі.

Кар підвів голову і став удивлятися в крони дерев. Нараз йому здалося, наче шпильки на гілках рухаються. Приглянувшись пильніше, він помітив силу-силенну сірених личинок, що повзли по смерековому гіллію і об'їдали шпильки. Вони невтомно пиляли їх щелепами, і здавалося, ніби то цокають годинники. А з дерева ненастанно сипалась перегрижена чатина.

сосни, і як пообіцяє не вертатися сюди, доки я житиму, тоді я, вуж Незачепа, понищу монашок-шовкопрядок і врятую ліс.

— Що ти вигадав! — крикнув Кар, і спересердя в нього аж шерсть настовбурчилась на спині. — Чим перед тобою завинив Сірій?

— Він убив вужиху, мою вірну дружину, тож я йому віддячу...

Та не встиг вуж докінчити, як Кар кинувся на нього. Однак нора, куди той заздалегідь заповз, була надто вузька, і собака не міг дістати вужа.

— Ну, лежи собі хоч і до нового снігу, — мовив Кар. — Люди й самі впораються з монашками.

Того ж таки дня Кар повів лісника вглиб лісу, і той побачив об'їдені монашками сосни й смереки.

Люди почали війну з ненажерливою гусінню. Вони вирубали широкі смуги й поклали жердини, намащені клеєм, щоб гусінь приліплювалася до них, перелазячи з одного місця на інше.

Самі дерева теж мастили клеєм, нижнє гілля повідрубували, щоб гусінь не могла переповзати з дерева на дерево.

Це трохи допомогло, але однаково-монашок була така сила-силенна, що вони розповзалися далі й далі і загрожували вже всьому лісові.

За кілька днів по тому Кар і Сірій ішли лісом. Раптом вони почули дрозда, що сидів на верхівці смереки. Побачивши лося, дрізд закричав:

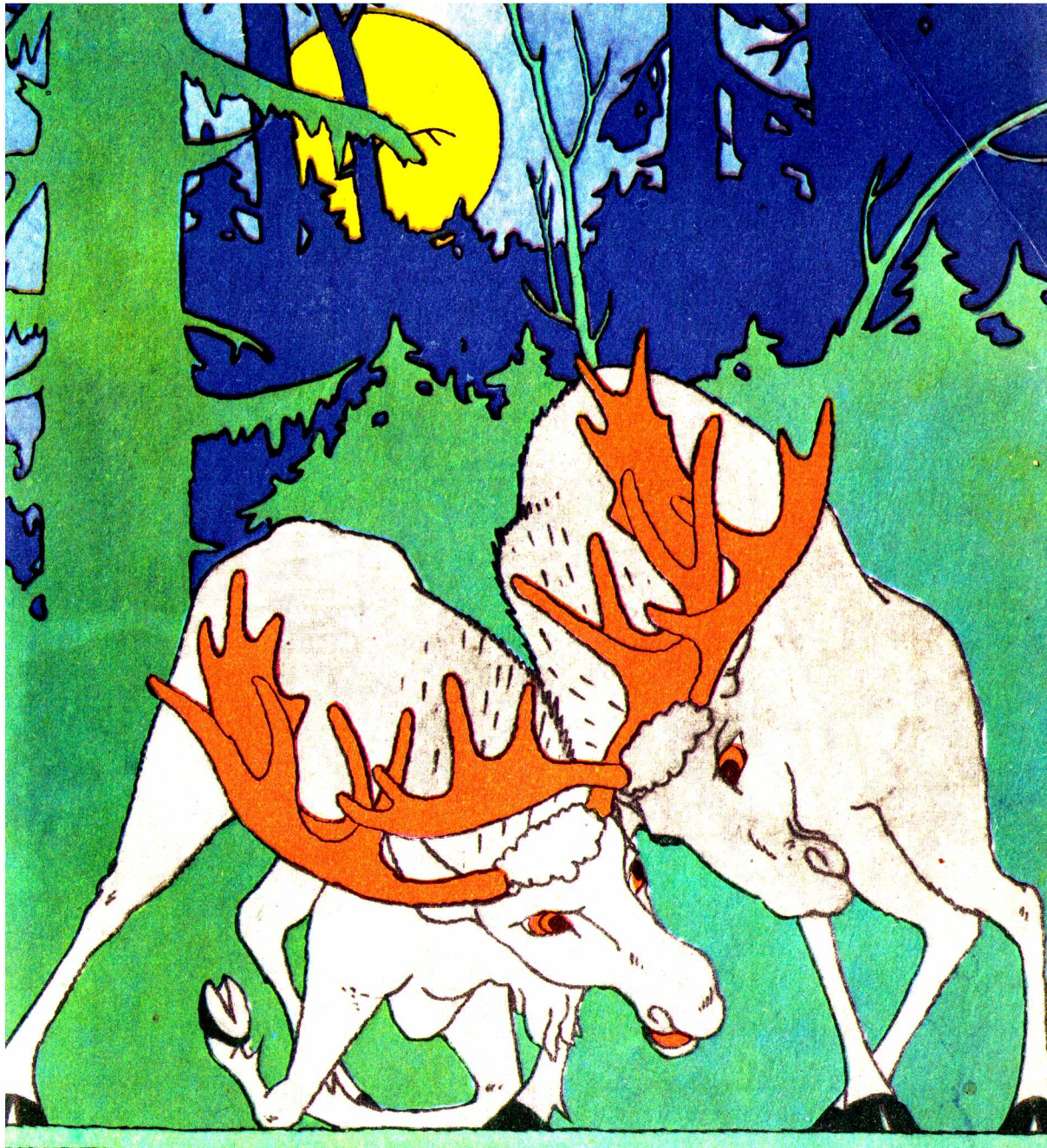
— Он іде Сірій, що занастив ліс!

Вони пішли далі, і з усіх боків птахи й усяка звірина гукали:

— Он іде Сірій, що занастив ліс! Он іде Сірій, що занастив ліс!

Вражений лось зупинився.

— За що вони такі люті на мене, Каре? — спитав він. — Чи не за те, що я намовив тебе покликати на допомогу

юдей? А люди вирубали чагарі, де вони мостили собі лізда...

— Ні, Сірій, — мовив Кар і розповів лосеві про вужа Неачепу та про його вимогу.

— Що ж я йому зробив? — здивувався Сірій.

— Ти вбив його вужиху першого дня, як вийшов на волю, вуж жадає помсти.

І враз Сірій згадав, що справді першого свого дня на волі вимохить з переляку вбив змію.

Він сумно похилив голову.

— Так, Каре, виходить, я таки вчинив злочин — убив безахисну тварину, і справді ліс загинув через мене. Передай вужеві, що я сьогодні ж уночі піду у вигнання.

— Що ти верзеш! — вигукнув Кар. — Ти не знаєш, яка небезпечна для лосів далека північ!

— Хай і так, але невже ти вважаєш, що я зважився б загибитися тут після того, як накликав на ліс таке лихо? Адже ти сам учив мене, що лось і ліс нерозлучні.

І з цими словами Сірій повернувся і зник у гуцавині.

Кар ще кілька днів ходив лісом, сподіваючись зустріти десь лося, та все дарма. І тоді він збагнув, що його друг догримав свого слова.

Коли Сірій подався світ за очі, всі лісові птахи почали дзьобати гусінь монашок, і її стало швидко меншати. А десь за два роки майже зовсім не залишилося. Тільки голі обгризені дерева ще нагадували про те, що загрожувало недавно лісові.

Кар дуже сумував за Сірієм і тільки й шукав нагоди загризти вужа, щоб лось зміг повернутися назад до лісу. Але вуж був обачний і пильно стерігся собаки.

Перелітні птахи часто приносили Карові вісті од лося. Сірій передавав, що живий і здоровий і що йдеться йому непогано. Але потай птахи розповідали й про те, що за лосем гаяються вовки та мисливці і що йому насилу щастить утікати від них.

— От і вся розповідь про лося та собаку, — закінчив ворон. — А тепер ходімо мерщій до Кара й скажемо йому, що вуж убитий. — Батакі повернув голову й прислухався: — Ти чуєш собачий гавкіт? Це, певне, Кар прибіг до озера, щоб розпитати гусей про свого друга. Ох і зрадіє він, як почує новину!

Батакі взяв Нільса на спину й полетів до озера. На березі вони справді застали Кара, що розмовляв із дикими гусьми.

— Давай спершу послухаємо, що скажуть гуси, — мовив ворон, — а потім сповістимо про вужеву смерть.

І вони стали слухати, що розповідала Ака Карові про лося.

— Це було минулої весни, як ми верталися з-за моря. Одного ранку мій табун пролітав над великим лісом. Між деревами ще лежав глибокий сніг, річки не скресли, і тільки понад берегами вже чорніла земля. Ми побачили згори трьох мисливців на лижвах, що з собаками поспішали лісом. Вони йшли упевнено, очевидно знали, чого шукають.

Згори нам видно було весь ліс. На кого ж ті мисливці полюють? Ми закружляли над лісом, вдивляючись у зарості, і враз побачили трьох лосів. Ми здогадалися, що це до них прямують мисливці. Тоді щодуху полетіли вниз. Це був Сірій і дві лосихи. Коли ми сіли, Сірій схопився на ноги, але, побачивши гусей, зневажливо відвернувся й ліг знову.

— Ні, не лягайте спати, — мовила я йому. — Тікайте мерщій, бо на вас ідуть мисливці.

— Дякую за осторогу, — відповів Сірій. — Проте тікати ми не будемо. Адже весною не можна полювати на лосів, це ми добре знаємо. Певне, мисливці полюють на лисиць.

На снігу була сила лисячих слідів, та ми бачили, що мисливці на них і не дивляться. Отож я сказала:

— Повірте нам, лосі, мисливці знають, де ви лежите, і йдуть саме сюди. А що тепер у лісі заборонено стріляти, то вони взяли з собою не рушниці, а ножі.

Сірий лежав собі далі, однак лосихи стривожилися.

— Може, гуси кажуть правду, — занепокоєно озвалися вони.

— Лежіть спокійно, — звелів їм Сірий. — Сюди мисливці не прийдуть. За це я ручуся.

Ми знову знялися вгору, та не полетіли далі, а закружляли над лісом, бо хотіли знати, чим усе те скінчиться. За хвилю Сірий вийшов з гущавини. Край лісу він зупинився, пригнувся і рушив просто на мисливців.

Лось спинився посеред великого болота — щоб його відразу помітили. Коли на узлісся вийшли мисливці, він побіг у протилежний бік від того місця, де лежали лосихи. Мисливці спустили собак, і самі на лижвах погналися за лосем. Сірий майнув так, що лиш сніг знявся за ним хмарою. І скоро переслідувачі залишились далеко позаду. Проте невдовзі він зупинився, і тільки як мисливці надбігли ближче, знову почав тікати.

Ми збагнули його намір: Сірий хотів одвести мисливців якнайдалі від лосих. І ми захоплювалися його хоробрістю: він сам наражався на небезпеку, щоб тільки захистити свою родину. І водночас дивувалися: невже мисливці гадають, що зможуть без рушниць уполювати такого бігуна, як лось?

Та минала година за годиною, і Сірий уже біг не так швидко. Він обережно ставив ноги у сніг і залишав криваві сліди. То ось на що розраховували мисливці! Лось був важкий, і сніг під ним провалювався, а крижана шкаралупа ранила йому ноги. Він уже геть поздирав шкіру на ногах, і кожний крок був для нього мукою.

Врешті Сірого зовсім виснажила ця біганина. Він спинився і підпустив до себе собак та мисливців, щоб стати з ними на останній герць.

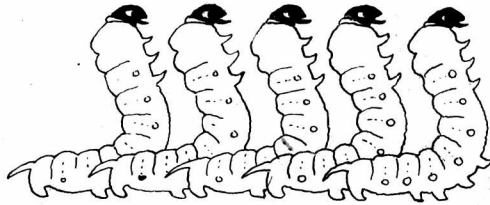
— Постривайте хвилину, гуси, — гукнув він нам, — і подивіться, як я загину! А зустрінете колись собаку на ім'я Кар, то перекажіть йому, що Сірий усе життя прожив чесно і помер у чесній борні.

Почувши ці слова, Кар жалібно завив і не став слухати далі гусчиної розповіді. Він повернувся і пішов у ліс.

— Тепер йому вже не треба казати про смерть вужа, — мовив Батакі. — Все одно Сірого не повернеш.

Ворон знявся й полетів собі геть.

А Нільс із табуном диких гусей почав лаштуватися на спочинок.

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ
У ВЕДМЕЖОМУ БАРЛОЗІ

1

Диким гусям знову випала важка подорож. Вони прямували на північ, та бурхливий вітер щоразу відносив їх убік, хоч вони й летіли дуже високо.

Нільс сидів на гусакові й дивився вниз. Під ним лежала долина, геть пописана смугами, що простяглися з півночі на південь. Хлопчик ніяк не міг збагнути, що це таке. Річки? Надто їх багато. Стежки? Але ж тут взагалі не видно ані міст, ані сіл.

— Що то за смуги? — спитав він у гусей.

— Дороги й залізниці, дороги й залізниці, — відповіли гуси.

Нільс здивувався. Отже, за цією долиною має бути дуже

людно, що туди веде стільки доріг? А він вважав, що там самі тільки ліси й озера!

Аж ось хлопчик почув унизу якийсь глухий гуркіт. Він нагнувся до шиї гусакові, щоб краще було видно, і побачив посеред лісистих пагорбів велику дірку, що прямовисно вела вглиб землі. Біля неї височіли купи сірого каміння, а поблизу стояла будівля, де чмихала парова машина. Від дірки до одної купи люди возили вагонетками каміння.

— Навіщо з землі витягають стільки каміння? — зачудовано гукнув униз Нільс.

— От дурний, не може відрізнити залізної руди від каміння! — зацвірінькали горобці: вони все знали, бо були тут як дома.

Тоді хлопчик зрозумів, що це рудня.

Далі він побачив високу восьмигранну споруду, з якої в небо бухкали дим і полум'я. Біля неї лежали купи руди і вугілля. Спочатку хлопчик подумав, що споруда горить, та коли побачив, що люди спокійно ходять біля неї і не звертають уваги на пожежу, не втримався і крикнув:

— Чому ніхто не зважає на те, що дім охопило полум'я?

— Послухайте дурного! — засміялась сорока. — Він не знає, як плавлять із руди залізо!

Гуси летіли далі, і Нільс ще не одну годину чув унизу гуркіт, бачив купи сірої руди, отвори в землі і залізний дріт, нап'ятий понад землею, по якому рухались вагонетки.

— Що ж це за край, де замість хліба росте залізо? — спитав він.

— Цей край зветься Рудняною округою, — відповіли гуси. — Давніше, коли люди ще не добували заліза, тут жили тільки ведмеді та сови.

Вітер гнав диких гусей цілий день, а надвечір зненацька так рвонув, що порозкидав їх на всі боки. Нільс із несподіванки не втримався на Мортенові, вітер підкинув його, крутнув, і він став повільно, мов листок, падати додолу.

«Я такий легенький, що не заб'юся, — заспокоював себе

хлопчик, — а Мортен відразу ж знайде мене, тож нічого боя-
тися».

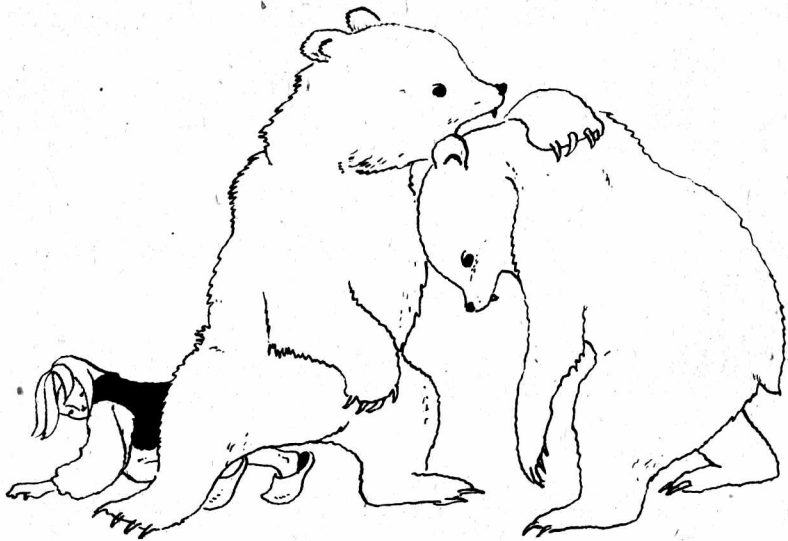
Як тільки Нільс упав на землю, він миттю стягнув з голо-
ви шапочку і замахав нею, щоб Мортен швидше його угледів.

— Я тут! Я тут! — гукав він.

Проте Мортена ніде не було видно, та й не тільки його, а
жодної гуски із табуна Аки. Вони всі зникли без сліду. Це бу-
ло трохи дивно, але Нільс не хвилювався, адже такі друзі,
як Ака й Мортен, не лишать його в біді. Просто вітер розки-
дав їх, а як тільки вони зберуться до купи, то відразу його
знайдуть.

Та що це таке? Куди він упав?

Досі хлопчик дивився тільки вгору, виглядаючи гусей, а
тепер озирнувся навколо й побачив, що опинився в глибокій
ямі чи печері. Яма була велика, з прямовисними стінами, а
вгорі замість стелі видніло небо. Навкруги лежало велике ка-
міння, а поміж ним ріс мох, брусниці і низенькі берізки. В од-
ному місці чорнів отвір, що, певно, вів усередину гори.

Нільс недарма летів цілий день над руднями — він зразу збагнув, що впав у шахту, з якої колись добували руду.

«Треба якось вибратися звідси, — подумав хлопчик, — бо тут гуси ніколи мене не знайдуть.

Він підійшов до стіни, та несподівано хтось схопив його ззаду, і чийсь грубий голос заgrimів йому над самим вухом:
— Хто ти такий?

Нільс обернувся і першу мить не повірив своїм очам: перед ним височіла кам'яна брила, заросла довгим рудим мохом. Але, придивившись пильніше, він побачив, що брила має грубі ноги, голову, очі й великого рота.

Це був ведмідь!

Хлопчик з переляку не міг і слова вимовити, та звір і не чекав на його відповідь. Він звалив хлопчика на землю, повернув лапою і обнюхав. Здавалось, звір мав намір з'їсти його, та потім передумав.

— Муре, Бруме, дітки мої, а ходіть-но сюди, погляньте, що я вам знайшла.

З кутка перевальцем вибігло двоє кудлатих ведмежат.

— А що ти знайшла, мамо? Покажи нам, покажи!

Ведмедиця підсунула лапою Нільса до ведмежат. Одне схопило хлопчика в зуби і чкурнуло в куток. Воно не робило Нільсові боляче, бо спершу хотіло трохи погратися ним, а вже потім з'їсти. Друге кинулось однімати іграшку, але спіткнулося й упало першому просто на голову. Тоді обоє, забурчавши, почали борюкатися і кусати одне одного.

Поки ведмежата вовтузились, Нільс підбіг до стіни і став квапливо видряпуватися нагору. Та ведмежата, зауваживши це, спритно полізли за ним, спіймали і кинули на мох, наче м'ячика.

«Тепер я знаю, як почуває себе миша в зубах у кішки», — подумав Нільс.

Він кілька разів пробував вирватися від ведмежат, тікав угліб шахти, ховався за каміння, вилазив на берізки, та ведмежата миттю знаходили його. Вони бавились тим, що відпускали хлопчика, а як тільки той тікав, знову ловили.

Врешті Нільс так стомився, що впав долілиць на землю і більше не підвівся.

— Тікай, тікай! — кричали йому ведмежата. — А то ми з'їмо тебе!

— Ну, то їжте, — мовив хлопчик, — а тікати я більше не можу.

Тоді ведмежата побігли скаржитись матері:

— Мамо, мамо, він більше не хоче гратися!

— То поділіть його між собою і з'їжте, — порадила їм ведмедица.

Як тільки Нільс почув це, він так злякався, що почав знову тікати й ховатися.

Настав вечір, і ведмедица поклала дітей спати. Ведмежата так уподобали гратися Нільсом, що вирішили залишити його ще й на ранок. Вони примостили хлопчика біля себе й накрили лапами, щоб він навіть поворухнутись не зміг, не збудивши їх.

Ведмежата відразу послули, і Нільс вирішив трохи почекати, а тоді все-таки спробувати втекти з барлога. Проте він так натомився за день, що й не зоглядівся, як теж заснув.

Прокинувся він од того, що із стін шахти посипалось каміння й пісок. Хтось важкий і неповороткий злавив у яму.

Хлопчик добре бачив у темряві, а тому відразу вгледів, що це ведмідь — величезний, з грубезними лапами, з довгими білими іклами і маленькими злими очицями. Побачивши його, Нільс похолов од страху.

— Тут людським духом тхне! — грізно заревів ведмідь, підходячи до ведмедиці.

— Ет, вигадеш таке, — спокійно мовила та. — Ми хоч і поклали собі не чинити людям лиха, проте якби хтось із них поткнувся в барліг до моїх дітей, то від нього не залишилось б навіть духу.

Ведмідь ліг поряд з ведмедицею, але не заспокоївся. Він ще довго бурчав і нюхав повітря.

— Та годі тобі принюхуватись, — мовила ведмедица, — ще

дітей збудиш. Краще скажи, що ти робив у лісі цілий тиждень.

— Шукав новий барліг. Доведеться нам покинути цю шахту, хоч ми й прожили в ній стільки років.

— Та мабуть, що доведеться, — зітхнула ведмедиха. — Люди хочуть забрати собі весь ліс. Навіть якщо ми не чіпатимемо ані їх, ані їхньої худоби, а їстимемо самі тільки ягоди, все одно вони не дадуть нам спокою.

Ведмідь знову підвівся й понюхав повітря.

— Дивно, як тільки ти згадала про людей, мені знову вдарив у ніс їхній дух. Треба оглянути барліг.

На лихо, саме цієї миті одне ведмежа поклато Нільсові лапу на лице. Хлопчик не втримався й чхнув.

Тепер ведмедиці вже ніяк було дурити ведмедя. Він заревів, підбіг до дітей, розкидав їх лапами і побачив хлопчика, перше ніж той устиг навіть підвестися. Він би його відразу проковтнув, якби не ведмедиха.

— Не чіпай його, це дитяча іграшка. Хіба люди бувають такі малі? Діти гралися нею цілий день і так уподобали, що не з'їли, а залишили на ранок.

Та ведмідь її не слухав.

— Не втручайся не в своє діло! — заревів він. — Хіба ти не чуєш, що він тхне людиною? Я зараз же з'їм його, а то він ще накоїть нам лиха!

Ведмідь уже роззявив пащеку, але Нільс враз згадав, що в кишені в нього є сірники. Він миттю дістав одного сірника, тернув об штанину і тицьнув ведмедеві просто в зуби.

Запах сірки попав ведмедеві до носа. Він чхнув, і сірник погас. Нільс зразу ж приготував другого, проте ведмідь, на диво, начебто передумав його їсти.

— Ти можеш засвітити багато таких блакитних вогників? — зацікавлено спитав він.

— Скільки завгодно. Коли захочу, то спалю весь ліс, — відповів Нільс, сподіваючись налякати цим ведмедя.

— А чи зміг би ти підпалити будинок і садибу?

— За іграшки!

— Гарзд, — сказав ведмідь. — Коли так, то ти мусиш

зробити мені послугу. Тепер я радий, що не з'їв тебе.

Він обережно взяв хлопчика в зуби і поліз із шахти нагору. Хоч на вигляд ведмідь був важкий і неповороткий, але з барлога він вибрався дуже легко і чимдуж побіг лісом.

Біля водоспаду ведмідь спинився і поставив Нільса на землю.

— Глянь-но на ту грюкавку! — сказав він.

Хлопчик подивився в тому напрямку, куди показував ведмідь, і неподалік від водоспаду побачив великий завод. З високих димарів валував чорний дим, з печей бухало полум'я, всі вікна були яскраво освітлені. Скрізь у будинках працювали машини. Вони так гули, бряжчали, гуркотіли, що аж у вухах дзвеніло. Навколо заводу лежали купи вугілля, руди, шлаку, дощок, цегли тощо. Земля круг заводу почорніла, небо здіймалось над вогненними печами темно-синьою банею, поряд шумів і пінився водоспад, а самі будівлі здавалися велетнями, що видихають дим, іскри та полум'я. Хлопчик не годен був відірвати очей від цього видовища.

— Невже ти зміг би

підпалити й такі велетенські будівлі? — спитав ведмідь.

— Мені все одно, велика будівля чи мала, — відповів хлопчик. Він був у ведмедя в лапах і гадав, що врятується тільки тоді, як змусить бурмила поважати себе.

— Тоді я ось що скажу тобі, — вів далі ведмідь. — Мої діди й прадіди жили в цих місцях ще тоді, коли тут і ноги людської не було. Від них я дістав у спадок лови й пасовиська, всі печери й сховки і ціле своє життя жив тут мирно та спокійно. Спочатку люди мало турбували мене. Вони приходили, вибирали з землі трохи руди, плавили її і йшли собі геть. Та відтоді, як тут збудовано цю трикляту грюкавку, що не вщухає ні вдень ні вночі, я не маю спокою. Я вже думав перебраться далі в ліс, але тепер зроблю інакше. Я покладу край цьому гармидерові.

— Невже ти зможеш це зробити? — здивувався Нільс. — Яким чином?

— Ну, я сподіваюся, що ти мені допоможеш — підпалиш усі ці будівлі, — сказав ведмідь. — Тоді тут настане спокій, і мені не доведеться залишати батьківщину.

Нільсові від страху аж мурашки полізли по спині. То ось для чого ведмідь приніс його сюди!

Він озирнувся довкола. Товсті цегляні стіни навряд чи згорять. Та біля одного будинку лежала купа трісок, далі йшли стоси дощок, а за ними — гори вугілля. Коли це все загориться, вогонь перекинеться на дахи, стіни поколються від жару, машини зіпсуються...

— То як, спалиш ти все це чи ні?

Нільс тяжко зітхнув і потер чоло. Він знав, що не зважиться знищити завод, хоч цим і врятував би собі життя. Однак він зволікав з відповіддю, гарячково міркуючи, який би знайти інший рятунок для себе. Та нічого придумати не міг.

— Ну, кажи ж бо! — нетерпляче мовив ведмідь.

— Ні, я не зроблю цього! — відповів нарешті хлопчик.

Ведмідь мовчки стиснув Нільса лапами.

— Хоч би що ти мені зробив, я не підпаляю заводу. Адже він дає людям велику користь!

— І ти думаєш, що я залишу тебе живого? — спитав ведмідь.

— Ні, не думаю, — сміливо відповів Нільс.

Ведмідь ще дужче стиснув лапи. Хлопчикові сльози виступили на очах, але він і вуст не розтулив.

— Зараз тобі буде кінець, — сказав ведмідь і повільно підняв одну лапу: він таки сподівався, що Нільс передумає.

Нараз поблизу щось клацнуло, і хлопчик побачив, як за кілька кроків від них у кушах блиснула цівка рушниці. Через ту суперечку вони з ведмедем не помітили, як до них підкрався мисливець.

— Ведмедю, ведмедю! — закричав Нільс. — Хіба ти не чув, як клацнула рушниця? Тікай, бо застрелять!

Ведмідь притьмом метнувся в ліс, але встиг схопити хлопчика. Услід йому засвистіли кулі, та жодна не влучила. Нільс висів у ведмедя в зубах і думав, що ніколи ще не вчинив такої дурниці, як оце тепер. Адже якби він змовчав, ведмедя б застрелили, а він би був уже на волі. Однак хлопчик так звик допомагати звірам, що йому й на думку не спало рятуватися.

Тим часом ведмідь забіг у густі хащі, де мисливцеві годі було його знайти, спинився і поклав Нільса на землю.

— Дякую тобі, малий, — мовив він. — Якби не ти, куля напевне б мене влучила. Ти врятував моє життя, і я відпускаю тебе на волю.

Сказавши це, він побіг далі: ведмідь навіть тут не почував себе безпечно.

2

Дикі гуси цілий вечір літали над тим місцем, де загубився Нільс. Вони кликали його, шукали, та все марно. Тим часом зайшло сонце, настала ніч, і врешті гуси, стомлені й зажурені, сіли на спочинок. Вони гадали, що хлопчик, падаючи, вбився і тепер лежить десь мертвий у лісовій гушавині.

Проте наступного ранку, як сонце зійшло з-за гори, гуси прокинулись і побачили, що Нільс спить собі між ними на звичному місці — у Мортена під крилом. Коли хлопчик устав, вони привітали його радісним криком. Нільс засміявся і розповів їм про свою пригоду з ведмедями.

— Ну, а як я повернувся до вас, ви й самі знаєте, — докінчив він.

— Ми нічого не знаємо, ми й досі гадали, що ти вбився на смерть! — сказали гуси.

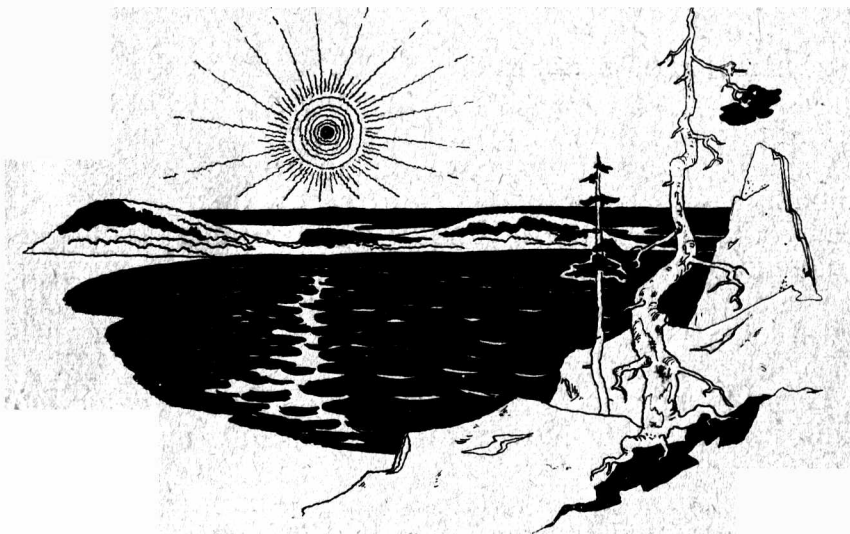
— Як то не знаєте? — здивувався Нільс. — Мене сюди приніс орел. Коли ведмідь пустив мене, я виліз на сосну й заснув. А на світанку прокинувся від лопотіння крил; то був орел. Він схопив мене в пазури й поніс. Я гадав, що мені кінець, проте орел прилетів сюди й посадив мене серед вас.

— І нічого не сказав тобі? — спитав Мортен.

— Я не встиг отямитись, як він полетів. Я думав, то Ака послала його по мене.

— Ну, нічого, добре, що ти живий, — сказала Ака. — А хто саме тобі допоміг, то вже байдуже. Певне, що якийсь твій друг. Бо тепер ти маєш багато друзів і серед птахів, і серед лісових звірів.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

ПОВІНЬ

1

Вітер лютував кілька днів. Усе небо затягло хмарами, безперестанку порошив дощ. І люди, й тварини знали, що такі зливи випадають часто, коли настає весна, однак від того їм було аніскілочки не легше.

Злива розтопила весь сніг, що лежав ще в лісах, змила з озер кригу; всі ставки, болота, видолинки наповнились водою, яка шукала собі виходу до потоків, щоб разом з ними плинути до моря. Річки ж, пінячись і клеочучи, в свою чергу поспішали до великого озера Мелар поряд з морем, а озеро не могло так швидко відіслати воду крізь вузьку протоку до моря і почало виходити з берегів.

Озеро піднімалось повільно, неохоче, ніби жалкуючи, що

йому доведеться нищити такі гарні береги. Однак люди й тварини почали готуватися до повені.

Люди затикали й мастили дьогтем човни, щоб були наповхвату, поправляли пристань, де причалював пором, рибалки витягали сіті та верші, щоб їх не забрала вода, залізничники день і ніч пильнували колію, що йшла берегом озера, селяни поспішали вивезти з острівців сіно та сухе листя.

Та не тільки люди, а й звірі та птахи журилися, що почалася повінь. Дикі качки боялися за гнізда в прибережних кущах, водяні пацюки, кроти — за свої нори, навіть гордовиті лебеді й ті хвилювалися, що буде з їхніми гніздами та яечками.

А озеро піднімалось дедалі вище. Вода вже залила поля, засіяні озиминою, ліси, що росли обабіч, і підбиралася до вищих місць.

Коли почалася повінь, лис Сміре блукав поблизу озера. Він весь час думав про диких гусей і про хлопчика. Тепер лис остаточно загубив їхній слід і не знав, як їх знайти.

Одного разу, вештаючись лісом, Сміре побачив на березі дикого голуба Агара — найкращого розвідника в лісі.

— Яке щастя, що я зустрів тебе, Агаре! — радісно вигукнув лис. — Ти часом не знаєш, де тепер Ака з Кебнекайсе із своїм табуном?

— Може й знаю, — відповів голуб, — але тобі напевне не скажу.

— А мені й не цікаво, — мовив хитрий лис. — Я тільки маю до Аки одне доручення. Ти, мабуть, знаєш, що Мелар виїшов з берегів і руйнує все навколо. Отож лебеді, що живуть на озері, дуже бояться за свої гнізда, а їхній король Даклар чував про хлопчика, який летить разом з табуном і завжди знаходить добру раду для всіх тварин. Тому король послав мене з проханням, щоб Ака та хлопчик прилетіли допомогти лебедям.

— Я залюбки передам Аці Дакларове прохання, — сказав голуб, — тільки мене дивує, як той хлопчик зможе їм допомогти?

— Я теж не знаю, але кажуть, що він усе може.

— І ще мені дивно, що Даклар послав з дорученням до гусей лиса, — додав Агар.

— Правда твоя, ми вороги, — відповів Сміре солодким голосом. — Та нічого не вдієш — в біді треба допомагати одне одному. А втім, краще не кажи, що це я передав тобі прохання лебедів. Бо Ака ще й не повірять.

2

Як тільки Ака дізналася, що лебеді просять її допомоги, вона відразу звернула на озеро, хоч їй туди було й не з руки. Надвечір табун дістався до озера, і гуси на власні очі побачили, якого лиха накоїла там повинь. Вода позмивала лебедині гнізда, одні зовсім розвалила, інші поперевертала, скрізь валялися потовчені яєчка.

Усі лебеді скупчилися в одному місці, де берег був трохи вищий і захищав їх од вітру. Хоч якої шкоди завдала їм повідь, гордовиті птахи не скаржилися на свою долю.

— Нічого, — казали вони сусідам, — тут доволі хмизу й трави, зів'ємо собі нові гнізда.

Вони ні в кого не просили допомоги і навіть гадки не мали, що Сміре послав до них диких гусей.

На озері було десь із сотню лебедів. Вони розташувались, як велів звичай, — молоді й недосвідчені з боків, далі старші й поважніші, а на самій середині сидів їхній король Даклар, найстарший і наймудріший серед лебедів.

Ака з табуном опустилася неподалік від них. Вона була дуже здивована несподіваним проханням лебедів, потішена їхньою довірою і щиро хотіла допомогти їм.

Коли табун був уже близько від лебедів, Ака зупинилася й ще раз поглянула, чи гуси плывуть рівною низкою і на однаковій відстані одна від одної.

— Дивіться мені: пливіть рівненько й поважно, — звеліла вона, — не витріщайте очей на лебедів, ніби зроду не бачили

нічого гарнішого, і не зважайте на те, що вони вам казатимуть.

Ака не вперше зустрічалася з лебедями, і щоразу її приймали з пошаною, як птаху, що побачила світа. Однак їй завжди неприємно було пропливати між ними, бо супроти лебедів Ака здавалася собі ще сірішою й меншою. До того ж часом котрийсь із них дозволяв собі вголос зауважити, що дикі гуси, мовляв, не дуже вдалися на вроду. В такому випадку найкраще було прикинутися, що нічого не чуєш, і пливати собі далі.

Та цього разу все начебто складалося на добре. Лебеді розступились, і дикі гуси пропливли поміж ними, немов річкою, що тече між великими білими квітами. Лебеді навіть не сказали жодного ущипливого слова.

Ака аж здивувалась.

«Певно, король Даклар суворо наказав їм мовчати», — подумала вона.

Та враз лебеді помітили білого гусака, що плив останній. Спочатку вони тільки здивовано перешіптувалися, потім почали злісно сичати.

— Це що таке? — закричав один лебідь. — Дикі гуси захотіли мати біле пір'я?

— Мабуть, вони думають, що стануть лебедями! — загукали й інші.

Зчинився неймовірний галас. Ака ніяк не могла пояснити, що це домашній гусак, бо її ніхто не слухав.

— Ось пливе сам гусячий король! — глузували одні лебеді.

— Яке нахабство! — кричали інші.

Мортен, пам'ятаючи наказ Аки, що треба не зважати на слова лебедів, мовчки плив за гусьми. Та лебеді ставали дедалі лютіші.

— Що це за жаба в нього на спині? — спитав один. — Гуси гадають, що ми не впізнаємо жаби, коли вона одягнена, як людина!

Тоді й ті лебеді, які досі ще додержували ладу, підпливли ближче, щоб побачити білого гусака.

— Посоромився б з'являтися до нас у білому одязі! — закричали вони.

— Його треба зробити таким самим сірим, як і решта!

Тим часом Ака допливла до короля Даклара й хотіла спитати, чим може допомогти йому. Але той саме помітив, що лебеді чогось зняли бучу.

— Що там таке? — спитав він найближчого. — Хіба я не звелів вам бути ввічливими з чужинцями?

— Серед гусей є один білий, — відповів лебідь.

— Білий гусак? — перепитав король. — Не може бути! То вам привиділось.

Біля Мортена стовпилося стільки лебедів, що Ака з іншими гусьми ніяк не могли пробитися до нього. Тоді й сам король поплив до Мортена. Лебеді розступилися, і коли він побачив білого гусака, то так само розлютився, як і його підданці.

— Я провчу тебе, негіднику, як з'являтися до лебедів у такому одязі! — засичав він.

— Тікай, Мортене, тікай! — гукала Ака. — Бо вони вискубуть тобі пір'я!

— Рятуйся, рятуйся! — кричав і собі Нільс. Та легко сказати рятуйся, коли лебеді так насідали на гусака, що він не міг розправити крила. Розлючені птахи тяглися до нього дзьобами з усіх боків.

Мортен боронився, як міг. Він щипав лебедів, бив їх крильми, решта гусей теж устряла в бійку, проте все одно було б їм непереливки, якби несподівано не надійшла допомога.

Чорногрудка, що сиділа поблизу на дереві, побачила, як скрутно доводиться гусям, і тричі свиснула. На той посвист з усіх боків почало злітатися дрібне лісове птаство: синички й снігурі, дрозди й жайворонки, білогрудки й чечітки.

Вони кинулися на лебедів, закривали їм крильцями очі й кричали:

— Ганьба! Ганьба лебедям!

Напад тривав лиш кілька хвилин, але як пташки полетіли

і лебеді трохи отямилась, дикі гуси були вже аж на тому боці затоки.

3

Лебеді мали принаймні одну хорошу рису: побачивши, що гуси втекли, вони вважали за негідне для себе за ними гнатися. Отож табун міг спокійно переночувати в осоці.

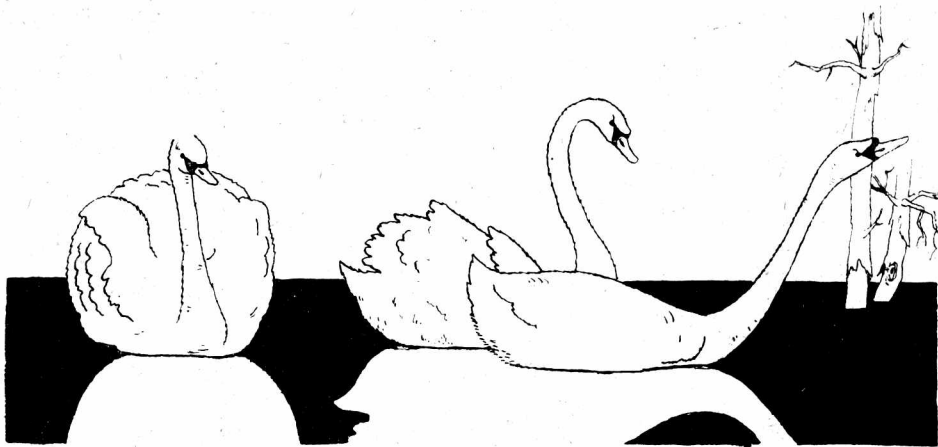
А Нільсові голод не давав спати.

«Треба якось добитися до села, може, я там дістану чогось попоїсти», — міркував він.

По воді плавало багато різного мотлоху, і хлопчикові не важко було знайти собі пором. Не довго думаючи, він скочив на уламок дошки, що застряла в осоці, спіймав у воді паличку й почав гребти до берега.

Не встиг він причалити, як збоку щось хлюпнуло. Нільс завмер і став приглядатися. Спершу він побачив лебідку в гнізді, а потім Сміре, що підкрадався до неї.

— Лебідко, тікай! Мерщій тікай! — крикнув хлопчик і плеснув паличкою по воді.

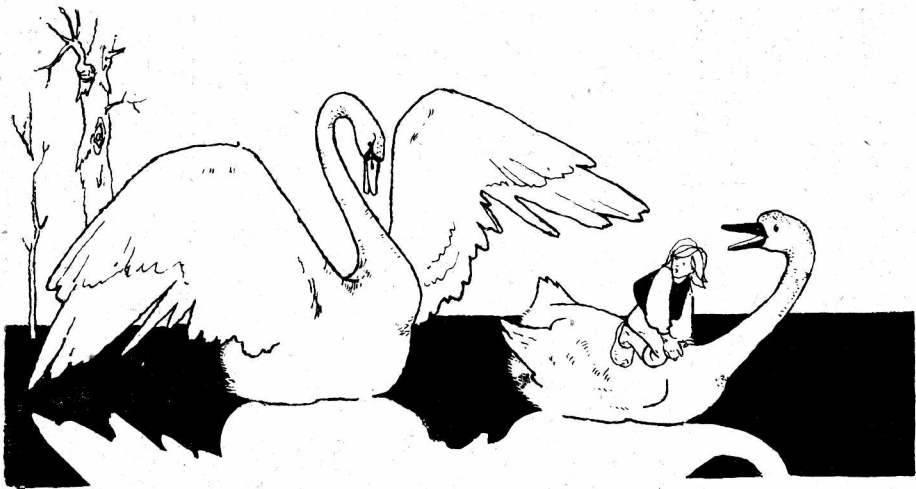
Лебідка відразу злетіла вгору, проте лис однаково встиг би її спіймати, якби захотів. Та Сміре, як тільки вгледів Нільса, кинув лебідку й побіг просто до нього. Хлопчик хутко стрибнув з дощечки й помчав берегом. Сховатися було ніде: на лузі не росло жодного деревця. Залишилось тільки бігти далі. Та хоч як Нільс швидко мчав, йому годі було змагатися з лисом.

Аж ось хлопчик помітив світло: неподалік стояв хутір. Він звернув туди, хоч і не сподівався добігти до хат швидше за лиса

А Сміре вже близько, ось-ось схопить його... Нільс крутнувся вбік.

Це трохи затримало лиса. А коли він знову став наздоганяти, Нільс побачив двох чоловіків, що верталися додому з роботи.

Чоловіки були сонні, стомлені і ледве пленталися. Вони не помічали ні лиса, ні хлопчика, хоч той і наскочив просто на них. Нільс і гадки не мав просити в чоловіків допомоги: він поклав собі просто йти поряд з ними.

«Сміре, напевне, побоїться підступити до людей», — міркував хлопчик.

Та невдовзі побачив, що помилився, — лис сподівався, що його вважатимуть за собаку, і підкрався до подорожніх.

— Що це за пес учепився за нами? — сказав раптом один чоловік. — Ще вкусить!

Другий чоловік теж зупинився й глянув на Сміре.

— Ану геть звідси! — крикнув він і так ударив лиса ногою, що той аж перекинувся.

Сміре трохи відстав, але наміру свого не кинув, а біг і далі назирці.

Скоро чоловіки дійшли до хутора й звернули на подвір'я. Нільс спершу хотів шмигнути з ними до хати, але враз побачив великого собаку, що вискочив з буди привітати господаря. Тоді хлопчик передумав і залишився надворі.

— Слухай, песику, — сказав він стиха, як тільки чоловіки зачинили за собою двері. — Чи не допоміг би ти мені спіймати лиса?

Собака погано бачив у темряві, а до того ж був злий, як кожний пес, що його тримають на прив'язі.

— Спіймати лиса? — люто загавкав він. — Хто там глузує з мене? Ану підійди сюди, я тобі покажу такого лиса, що довіку пам'ятатимеш!

— А я тебе не боюся! — мовив Нільс і підійшов до самої буди.

Коли собака побачив його, то так здивувався, що відразу замовк.

— Я Нільс Гольгерсон, що подорожує з дикими гусьми, — сказав хлопчик. — Хіба ти не чув про мене?

— Чув. Щось про тебе цвірінькали горобці, — мовив собака. — Кажали, що ти хоч і маленький, а робиш великі діла.

— Досі мені щастило, — сказав хлопчик. — Та ось тепер я пропав, якщо ти не допоможеш. За мною женеться лис Смі-

ре. Він сховався за хатою і тільки чекає, щоб я відійшов від твоєї буди.

— Справді, я чую його дух, — мовив пес. — Зараз ми його проженемо.

І собака рвонувся на ланцюгу, люто гавкаючи.

— Ну, тепер той Сміре цієї ночі і близько сюди не поткнеться, — сказав нарешті він.

— На жаль, це такий лис, що не злякається твого гавкоту, — мовив Нільс. — Він скоро знову буде тут. Та це й добре, бо я хочу, щоб ти його неодмінно спіймав.

— А, то ти глузуєш з мене! — загарчав собака.

— Та ні ж бо, — сказав хлопчик. — Ось зайдімо до буди, я навчу тебе, як це зробити.

Нільс і собака сховалися в буді й довго тишкувалися.

Та ось Сміре визирнув з-за хати. Скрізь було тихо. Тоді лис сів так, щоб прив'язаний пес не зміг досягти його, і став міркувати, як виманити хлопця з буди.

Собака виглянув надвір і крикнув:

— Тікай звідси, бо як вийду, то полатаю тобі боки!

— Щоб тобі не було нудно, я ладен сидіти тут цілісіньку ніч, — солодко відповів лис.

— Іди геть, — грізно загарчав собака, — коли не хочеш, щоб це були твої останні лови!

Та лис тільки зуби вищирив.

— Я знаю, доки сягає твій ланцюг! — глузливо сказав він.

— Ну, тоді нарікай на себе, — мовив пес і одним стрибком опинився біля Сміре.

Йому неважко було наздогнати лиса, бо Нільс зняв із нього нашійника.

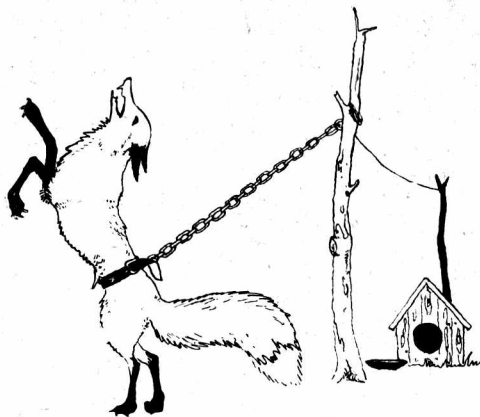
Лис не довго боронився. За мить собака вже звалив його на землю, придавивши лапами, потім схопив зубами за горло й поволік до буди, де Нільс тримав наготові нашійника.

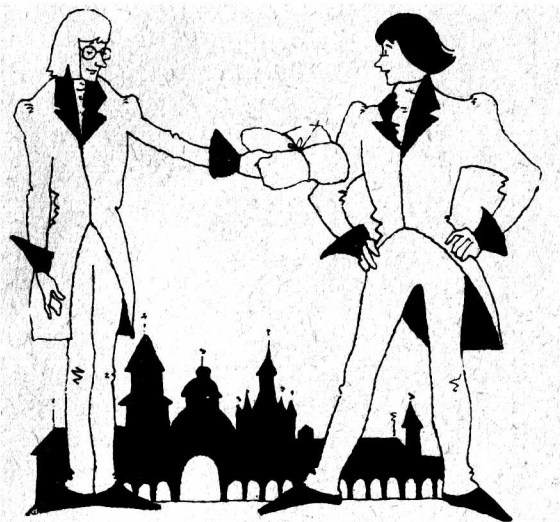
— Лежи тихо, бо перекушу горлянку! — grimнув собака на лиса, коли той пробував вирватись.

Нільс надів на Сміре нашійника, стягнув його, щоб лис не випручався, і застібнув пряжку.

— Ось так, Сміре. Гадаю, що з тебе вийде непоганий сторож, — сказав Нільс.

І, подякувавши собаці за допомогу, він пішов собі до гусей.

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

ЩАСЛИВЕЦЬ І НЕВДАХА

1

Набридло воронові Батакі жити з розбійницькою ватагою Фрумле-Друмле. Терпів він, терпів, а тоді залишив своїх родичів і оселився сам у Рудняній окрузі.

Батакі любив усілякі таємниці, над якими можна було б помізкувати, отож він і вподобав цю місцевість. Бо в Рудняній окрузі на кожному кроці траплялися різні дива. То він заглядав у стару шахту — величезну дірку, що вела в глиб землі, і йому кортіло залізти в темні глибокі нори, то його вражали високі купи шлаку та зруйновані будівлі, то дивувало, що в одних озерах вода червона, а в інших ясно-жовта.

Але найбільше вабила ворона «сірчана кухня» — старий зруйнований будинок, де колись варили сірку. Це була посіріла

від часу споруда, без вікон, з самими тільки невеличкими бійницями, що були завжди щільно зачинені дерев'яними віконницями. Батакі ще ні разу не пощастило зазирнути до «сірчаної кухні», і від того вона здавалася йому ще таємничішою. Ворон стрибав по даху і шукав бодай якої щілини або сідав на край високого димаря й пильно вдивлявся в темний отвір.

Та одного разу Батакі мало не наклав життям за свою цікавість.

Того дня знялася буря і відхилила віконниці на одній бійниці. Батакі, що тільки чекав на таку нагоду, миттю залетів до «сірчаної кухні». Проте не встиг він озирнутися, як вітер зачинив віконниці, й Батакі лишився в полоні. Він довго чекав, що вітер знову відхилить їх, та все марно. А в «сірчаній кухні» не було жодної шпарки, отож ворон сидів, ніби в кам'яному мішку.

Батакі став кликати на підмогу. Він кричав цілісінький день. А треба сказати, що жоден птах у світі не може так довго кричати, як ворон.

Десь надвечір звістка про те, що Батакі вскочив у біду, облетіла всю округу. Сіра кішка перша вчула про нещастя. Вона розповіла новину курям, а ті — горобцям та голубам. Горобці та голуби негайно передали її галкам, дроздам та сорокам, а від них уже про воронове лихо дізналися й інші пташки. Всі вони відразу полетіли до «сірчаної кухні», всі жаліли ворона, давали йому поради, але жодна не могла чимось допомогти.

Нарешті Батакі крикнув їм різким голосом:

— Гей, ви, хто там є надворі! Мовчіть і слухайте, що я вам казатиму. Якщо ви справді хочете стати мені в пригоді, то дізнайтесь, де тепер стара Ака з Кебнекайсе із своїм табуном. Вона має бути десь недалеко. Розкажіть Аці про мою лиху пригоду і попросіть її прислати сюди того хлопчика, що подорожує з нею. Він єдиний може врятувати мене.

Пташки розлетілися навсібіч шукати гусей. Знайшов табун голуб Агар, бо ж він був найкращий розвідник. Гуси вже сіли на ніч на берег маленького озерця, коли Агар побачив їх

і передав Аці воронове прохання. Проводарка вислухала його й сказала:

— Сама я з Нільсом у темряві летіти не можу, проте якщо ти понесеш його, то хлопчик залюбки допоможе Батакі.

І голуб Агар з Нільсом полетіли до «сірчаної кухні».

2

У цей час у місті Упсалі було собі двоє студентів. Одного звали Щасливець, бо йому завжди таланило, а другого — Невдаха, бо йому ні в чому не велося.

Щасливець мешкав у маленькій кімнатці на горищі і, хоч був бідний, ніколи не втрачав доброго гумору.

Того дня, як ворон Батакі попав у «сірчану кухню», Щасливець мав іти здавати свого останнього екзамена.

Вранці він устав і подумав, як усе добре складається. Друзі та вчителі його люблять, скоро він скінчить університет, дістане добру посаду. Навіть дивно, що йому так щастить.

Студент поснідав, відчинив вікно і сів до столу ще раз дещо повторити.

«Власне, мені можна було б уже й не заглядати в книжку, — міркував він, — адже я все знаю. Та нехай помучуся востаннє, щоб сумління було чисте».

Нараз у двері постукали, і до кімнати зайшов Невдаха з товстим згортком паперів під пахвою. Це був мовчазний, неспіливий юнак, який уникав людей і почував себе добре тільки серед книг. Він таки був справжній невдаха — хоч багато знав і мав хист до науки, а й досі не склав екзаменів, бо дуже бентежився перед професорами і не вірив у самого себе.

«Він залишиться вічним студентом», — казали про Невдаху друзі.

І ось тепер Невдаха, ніяковіючи, зайшов до Щасливця і простяг йому свій згорток.

— Я маю до тебе велике прохання, — неспіливо мовив він. — Це моя праця, над якою я просидів п'ять років. Я хочу,

щоб ти прочитав її і сказав свою думку, бо сам я не годен її оцінити.

— Гаразд, прочитаю, — поблажливо сказав Щасливець, а сам подумав: «Ось як мене всі шанують. Навіть цей відлюдний дивак хоче, щоб його працю оцінив саме я, не хто інший».

— Тільки, будь ласка, не загуби її, — вів далі Невдаха. — Я витратив на неї стільки часу і сили, що не зміг би написати наново, якби вона пропала.

— Поки рукопис у мене, з ним нічого не станеться, — запевнив Щасливець.

Невдаха пішов, а Щасливець глянув у вікно на вежу, де були дзигарі, і, побачивши, що в нього є ще вільна година, присунув до себе рукопис і розгорнув його.

— І що б той Невдаха міг написати? — дивувався він.

На першій сторінці було виведено великими літерами: «Історія міста Упсали», а далі йшов цілий стос дрібно списаних аркушів.

— Історія Упсали? — здивувався Щасливець. — Хіба про це місто можна стільки написати?

Він прочитав одну сторінку, другу, третю і так захопився, що забув про все на світі.

Щасливець щодня ходив повз міський собор, ратушу і не знав їхньої історії. А тепер ці будівлі ніби ожили перед ним. Ожили стародавні мешканці Упсали — будівники, ремісники, монахи, королі... Щасливець перегортав сторінку по сторінці і немов сам брав участь у подіях, що їх описав Невдаха. Старовинні звичаї, щорічні ярмарки... Як усе яскраво змальовано!

Він дочитав рукопис до кінця і вигукнув:

— Це ж чудова річ! Як тільки її надрукують, Невдаха стане знаменитий! О, як добре, що я перший скажу йому це!

Щасливець склав аркуші на купку і ще довго сидів біля столу, перебираючи в думках те, що вчитав у рукописі. І тільки як на башті почали бити дзигарі, він отямився й згадав, що має йти на екзамен.

— Ох лихо! Ще спізнюся! — занепокоївся він і кинувся до комірчини одягатися.

Поспішаючи, Щасливець забув зачинити за собою двері, а коли похопився й вернувся зі сходів, то мало не заплакав з горя. Надворі було вітряно, тож протяг підхопив зі столу аркуші, війнув ними, і студент побачив лиш, як вони літають аж ген-ген над сусідніми дахами.

Щасливець кинувся ловити аркуші, але в кімнаті їх залишилося не більше десятка. Він вихилився з вікна поглянути, куди вони падають, і раптом помітив чорного ворона, що дивився на нього і ніби посміхався.

— Отакий я роззява! — мовив студент. — Навіть ворон і той сміється з мене!

І він сумний пішов на екзамен. З думки йому не сходив рукопис.

«Невдаха говорив, що просидів над своєю працею п'ять років і наново вже не зміг би її написати. Що ж я тепер скажу йому?»

Щасливець сидів перед професором, а думав про своє і відповідав не до ладу. Професорові врешті урвався терпець. Він поставив студентові двійку і прогнав з екзамену.

Вийшов студент на вулицю і ще дужче зажурився. Він не здав екзамену, чужу багаторічну працю пустив на вітер. Що ж тепер робити? Як сказати Невдасі правду? Та й чи ж він повірить йому?

І раптом Щасливець зустрів того, про кого думав. Він не хотів казати Невдасі, що сталося, бо все ще сподівався знаходити аркуші рукопису, а тому мовчки поминув його. Проте Невдаха цілий ранок не міг знайти собі місця, нетерпляче очікуючи, що скаже про його працю Щасливець. І коли той ані словом не згадав про неї, Невдаха зовсім занепав духом. Він схопив Щасливця за рукав і схвильовано спитав:

— Скажи, будь ласка, чи ти проглянув уже мою працю?

— Ні, ще не проглянув, — збрехав Щасливець. — Я сьогодні ходив на екзамен і провалився.

Але Невдаха подумав, що Щасливець просто не хоче

його засмучувати. Він зблід, і серце в нього болісно стислося.

— Слухай, що я тобі скажу, — тремтячим голосом мовив Невдаха. — Коли моя праця нічого не варта, то спали рукопис, я не хочу більше його бачити.

І він повернувся й швидко подався геть.

Щасливець хутко заніс книги до своєї кімнати і відразу ж вирушив на пошуки рукопису. Він обходив майдани, вулиці, парки, заглядав на подвір'я, навіть вийшов за місто, та все дарма — не знайшов жодного аркуша.

Стомлений і зажурений зайшов він увечері до їдальні, де харчувалися студенти.

— Ти знаєш, що Невдаха захворів? — спитав один із друзів. — Лежить блідий як смерть, аж глянути страшно.

Щасливець, почувши таке, негайно побіг до Невдахи і справді застав його ледь живого.

— Я прийшов поговорити з тобою про рукопис, — сказав він. — Такої цікавої праці мені ще ніколи не доводилось читати.

Невдаха кволо підвівся на ліктях і запитливо глянув на Щасливця.

— Чого ж тоді ти сьогодні уникав мене? — спитав він.

— Я був у поганому гуморі, адже мене прогнали з екзамену, — сказав Щасливець. — Та й не гадав, що моя думка так багато важить для тебе. Бо твій рукопис не потребує нічєї хвальби.

Хворий пильно дивився на Щасливця і дедалі більше переконувався, що той хоче щось від нього приховати.

— Ти кажеш, аби потішити мене, тому що я хворий, — врешті мовив він.

— Та ні ж бо. Твоя праця справді дуже цінна.

— То ти не спалив рукопису?

— Звичайно, ні! — сказав Щасливець.

— Тоді віддай його. Інакше я тобі не повірю, — мовив хворий і стомлено відкинувся на подушку.

І Щасливцеві довелося признатись, як він забув причинити двері і вітер розвіяв майже весь рукопис. Він картав себе за те, що завдав Невдасі такого горя.

Коли він скінчив, хворий гірко усміхнувся:

— Ти дуже ласкавий до мене, але не треба розповідати казок. Я знаю, що ти виконав моє прохання і спалив рукопис, бо він нічого не вартий. А тепер побачив мене хворого і боїшся, що я не витримаю гіркої правди.

Хоч як Щасливець переконував Невдаху, той його навіть не слухав.

Того вечора Щасливець довго не міг заснути — все міркував, як зарадити лихові. Тільки геть по півночі його нарешті здолав сон.

3

Тим часом Нільс прилетів на голубі до «сірчаної кухні», відчинив віконниці й випустив Батакі. Зраділий ворон хотів якось віддячити своєму рятівникові. Він завів розмову про те, що чув про один випадок, коли зачарований хлопчик знову став звичайний на зріст, і може розповісти Нільсові, що для цього треба зробити. Батакі думав, що Нільс дуже зрадіє, але той спокійно відповів, що й сам знає, як може зняти з себе чари: мусить пильнувати, щоб гусак Мортен щасливо долетів до Лапландії, і повернутися з ним додому.

— І ти гадаєш, що зможеш уберегти гусака від усіх небезпек? Мені відомий інший спосіб, як стати людиною, і то набагато простіший.

— Який? — зацікавився Нільс.

— Треба знайти когось, хто б захотів помінятися з тобою місцем, — урочисто мовив ворон.

— Ет, скажеш таке. Хто ж захоче опинитися на моєму місці?

— Я знаю одного юнака, що залюбки з тобою поміняється. Сідай мені на спину, понесу тебе до нього, — сам переконаєшся.

За мить Нільс із вороном летіли вже в Упсалу.

В Упсалі Батакі сів з хлопчиком на високий дах, щоб він глянув униз і побачив старовинні будівлі університету, бібліотеки стрункі вежі соборів і палаців.

— Оце і є Упсала, місто науки, — сказав Батакі. — Тут вчать тисячі студентів. І якби я був не ворон, а людина, я б теж тут оселився. День у день сидів би в кімнаті, повній книг, і без кінця читав, поки прочитав би геть усі. Хіба ти не хотів би теж так жити?

— Не знаю, — сказав Нільс. — Подорожувати з дикими гусьми також дуже цікаво.

— Як, невже ти не бажав би стати лікарем, що рятує людям життя, або вчителем, що виховує дітей? Не хотів би все знати, щоб навчити інших добра й справедливості?

— О, звичайно, хотів би! І мої тато й мама були б страшенно раді.

— Тоді треба помінятися місцем з одним студентом, що вскочив у велику біду. Ти зараз підеш до нього, а тільки-но він зголоситься мінятись, вимовиш закляття, — ворон нахилився до хлопчика і прошепотів йому на вухо кілька слів, — і в одну мить станеш людиною.

Нільс, щоб не забути, проказав ті слова подумки.

— Оце і є його кімната, — вів далі ворон. — Тепер іди, і хай тобі щастить. — І Батакі підштовхнув хлопчика до вікна Щасливця.

Коли Нільс переліз через підвіконня і ступив на стіл, студент саме прокинувся. Він побачив на столі запалену свічку, яку звечора забув погасити, підвівся і вже хотів дмухнути на неї, та раптом помітив, що біля свічки щось ворухиться.

Кімнатка в студента була мала, він міг з ліжка досягти до столу рукою. Тому він добре розгледів маленького чоловічка, що, нахилившись над грудкою масла, мастив собі скоринку хліба.

Щасливець стільки пережив за останній час, що його вже

ніщо не дивувало. Він не погасив свічки, а знову ліг на подушку і став тихенько стежити за хлопчиком.

Нільс тим часом уместився на книжку і ласував тим, що залишилось від студентової вечері. Адже хлопчик давно не їв людської їжі! Ніщо зроду так не смакувало йому, як та суха скоринка, намащена маслом, і шматочок сиру!

Щасливець не хотів лякати Нільса, і аж як побачив, що хлопчик наївся, спитав його:

— Гей, хто ти такий?

Нільс стрепенувся й кинувся до вікна, та коли помітив, що студент не має наміру його ловити, зупинився.

— Я Нільс Гольгерсон із Вестравенгога, — відповів він, — така сама людина, як і ти, але мене чарами обернено на гнома, і відтоді я подорожую з дикими гусьми.

— От дивина! Зроду не думав, що таке може бути насправді! — вражено мовив студент і почав розпитувати хлопчика про все, що з ним сталося, відколи він покинув свою домівку.

Батакі сидів надворі й дослухався до розмови. Аж ось він почув, як Щасливець тяжко зітхнув. Ворон постукав дзьобом у шибку, нагадуючи хлопчикові, щоб він не прогавив нагоди помінятися долею з студентом.

— Чого ти зітхаєш? — спитав хлопчик. — Тобі ж бо нічого журитися, не те, що мені. Адже це велике щастя — бути студентом.

— Досі я теж так думав, — відповів студент. — Але вчора мене спіткало велике лихо. Отож краще б я тепер полетів з дикими гусьми, аніж залишався в Упсалі.

Батакі знову постукав у шибку. Нільс захвилювався: невже він справді стане зараз людиною?

— Я розповів тобі все, — мовив хлопчик, — то розкажи ж і ти мені про свою біду.

І студент розповів Нільсові, як йому повелося з рукописом Невдахи.

— Його загублено назавжди, — докінчив він. — І тепер я довіку картатиму себе за те, що завдав такого горя товари-

шеві. О, як би я хотів стати таким маленьким, як ти, і полетіти світ за очі з дикими гусьми!

Батакі ще дужче постукав у шибку. Тепер Нільсові треба було сказати закляття, і він став би людиною.

Проте хлопчик мовчав і задумливо дивився перед собою. Потім підвівся з книги і сказав студентові:

— Почекай-но мене, я зараз вернуся.

Непевним кроком він перейшов стіл і крізь вікно виліз на дах до ворона.

— Чого ти зволікаєш! — накинувся на нього Батакі. — Ти ж пропустив нагоду стати людиною!

— Не хочу я мінятися з ним долею, — сказав хлопчик. — Через той рукопис мене б чекали тільки прикrostі.

— За папери ти не турбуйся, — мовив Батакі. — Я їх тобі хутко визбираю.

— Я вірю, що ти хотів би допомогти мені, але ти не зможеш їх усіх познаходити.

Нічого не сказавши, ворон знявся й полетів. За деякий час він повернувся з кількома аркушами в дзьобі. Так Батакі літав туди й назад цілу годину, мов ластівка, що ліпить собі гніздо, і щоразу приносив Нільсові по декілька сторінок рукопису.

— Ну ось, здається, всі, — сказав нарешті ворон і стомлено сів на підвіконня.

— Дуже тобі дякую, — мовив Нільс. — Тепер я піду й побалакаю з студентом.

Проте за хвилику хлопчик повернувся такий самий маленький, як і був.

Батакі глянув у вікно й побачив, що Щасливець танцює з радощів біля столу і складає одну до одної сторінки.

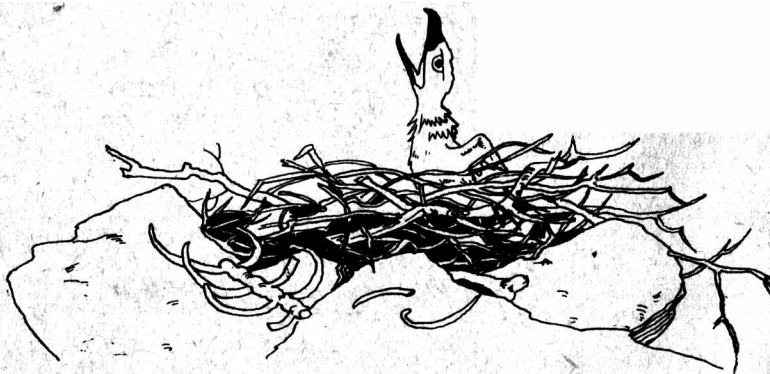
— Такого дурня, як ти, я ще зроду не бачив! — обурився Батакі. — Навіщо ти віддав студентові аркуші? Тепер він не захоче з тобою помінятися.

— Пробач мені, любий Батакі, — сказав Нільс, — але я не можу користати з чужого лиха, навіть якщо мені ніколи вже не доведеться знову стати людиною. Та й Мортена не го-

диться кидати самого в дорозі. Адже він у всьому мені допомагав. Ти вже не гнівайся на мене.

— Ну, коли так, то нам більше нічого робити в Упсалі, — трохи ображено сказав Батакі. — Сідай мені на спину, і я понесу тебе назад до гусей.

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ

ОРЕЛ ПОРГО

1

Уже сходило сонце, як Нільс з вороном вирушили назад на південь шукати диких гусей. Упсала залишилась позаду. Хлопчик дивився вниз і бачив на морі багато важких барж, гарних червоних кораблів, рибальських човнів. Усі вони спішили в одному напрямку. На землі в тому самому напрямку бігли поїзди, вилися дороги. Десь спереду, певне, було місце, що до нього того ранку всі намагались прибути якнайшвидше.

Невдовзі Нільс побачив, куди поспішають кораблі й поїзди. Спочатку на одному острові стало видно великий замок, потім із зелених садків показалися гарні будиночки, оточені парканами, далі пішли високі будівлі, чорні від диму фабрики, шпилясті церкви. Над будівлями висів туман. Та ось туман спустився до землі, і тепер із нього виступали тільки дахи та вежі. Вони здавалися ще вищими, бо всі стояли немов на вершинах гір. Туман мерехтів проти сонця, а будівлі бовваніли в ньому сірими плямами.

Хлопчик здогадався, що вони пролітають над великим містом.

— Як зветься це місто? — спитав він ворона.

— Це Стокгольм, столиця Швеції.

Нільс ще раз обернувся, щоб востаннє поглянути на нього, і охнув з подиву. Тепер місто скидалося на підводне царство. Сонце вже підбилося над обрієм і обернуло туман на рожеве море. А в тому морі, наче голубі острови, здіймалися купи будівель. Море мінилося на сонці, шпилі та вежі спалахували білими блискавками, а вікна горіли червоним полум'ям...

Тим часом Батакі доніс хлопчика до Скансена — великого приміського музею, де зібрано з цілої Швеції все, що розповідає про природу країни і життя її мешканців.

— Тут ми зупинимось, — мовив він. — Нам треба трохи відпочити й поснідати.

Ворон сів на траву, і хлопчик зіскочив на землю. Вони домовились, що кожен сам добуде собі їжу, а за кілька годин зустрінуться й знову вирушать у дорогу.

Нільс подався стежкою, роздивляючись на всі боки, чи не знайдеться щось на сніданок, і несподівано натрапив на клітку, де сиділи орли. Він уже хотів поминути їх, коли враз побачив серед полонених того орла, що якимось виніс його з лісу до диких гусей.

«Це мені якраз нагода йому віддячити, — зрадів Нільс. — Треба будь-що врятувати його з неволі».

2

Далеко серед Лапландських гір, на крутій високій скелі, стриміло орлине гніздо, зроблене з цілої купи соснового гілля. Рік за роком орли добудовували гніздо, і з часом воно стало таке завбільшки, як добрача хижка.

Скеля, на якій стояло гніздо, нависала над невеликим ви долинком, що вже багато років був улюбленим пасовиськом табуна Аки з Кебнекайсе. І справді, цей видолинок мав неабиякі вигоди. Він загубився між гір, так що навіть лапланд-

ці не знали про нього, посередині там був ставок, оточений плакучими вербами та кривими берізками, де маленькі гусенята могли плавати й добувати собі їжу, а на березі росло стільки трави, що про краще пасовисько гусям годі було й мріяти.

З давніх-давен орли жили на скелі, а гуси — в долині. Щоправда, жити в сусідстві з орлами не дуже приємно, але гуси мали з цього користь. Орли відганяли від того місця інших хижаків, тож табунові треба було стерегтися тільки своїх сусідів.

Якось уранці за кілька років до того, як Нільс вирушив з табуном у подорож, Ака з Кебнекайсе стояла в долині і не зводила погляду з орлиного гнізда. Орли мали звичку вилітати на лови до схід сонця, тому щоранку, відколи табун оселився поблизу скелі, проводарка ставала на чати: стежила, чи орли вилітали десь далеко, чи намірялися полювати у видолинку.

Того ранку їй не довелося довго чекати. Орли відразу знялися з кам'яної кручі і гордовито та велично закружляли в повітрі. Вони не затримались над видолинком, а подалися кудись в інше місце, і Ака вільно зітхнула: тепер до самого обіду гуси мали спокій.

Опівдні Ака знову стала пильнувати орлів. У цей час вони повертались до гнізда. Проводарка навчилася з лету орлів визначати, чи їм пощастило на ловах, — тоді гусям нічого було боятися. Та орли чомусь не поверталися.

«Я, певно, стала вже стара й немічна, — сказала Ака сама до себе. — Очі ослабли. Орли вже, либонь, у гнізді, а я й не помітила, як вони прилетіли».

Надвечір вона знову була насторожі: в той час хижаки любили відпочивати на краю скелі, а трохи згодом злітали до ставка купатися. Та все дарма, орли не показувалися.

Ака так звикла бачити орлів на скелі, що тепер ніяк не могла заспокоїтися.

Наступного ранку ще не розвиднілося як слід, а проводарка вже стояла на чатах. Але орли знову не з'явилися. Замість

того в ранковій тиші їй учувся злісний і водночас жалісний крик, що линув з орлячого гнізда.

«Може, там нагорі сталося якесь лихо?» — подумала Ака.

І вона знялася високо вгору, аж над скелею, так що гніздо лежало під нею як на долоні.

Старих орлів там не було. В гнізді сиділо зовсім ще жовтороте орля і скиглило з голоду.

Ака обережно спустилась до гнізда. Це було страшне й відразне місце. В гнізді і навколо нього валялися кістки, пір'я та клапті шкури, пташині дзьоби, крила. Саме орля теж було бридке—великий роззявлений дзьоб, немічне тіло, вкриті тільки пухом, куценькі крильця.

Проте Ака поборола відразу і сіла на край гнізда, лякливо й сторожко озираючись.

— Добре, що хоч ти з'явилась! — закричало орля. — Зараз же дай мені попоїсти!

— Постривай, — відповіла Ака. — Спочатку скажи, де твої тато й мама?

— Якби я знав! Учора вранці вони десь полетіли, залишивши мені тільки одну мишу. Я вже давно з'їв її. Як матері не соромно кидати мене тут голодного!

Тепер Ака остаточно впевнилась, що орлів хтось застрелив, і подумала, що коли залишити орля напризволяще, то гуси назавжди спекаються небезпечних сусідів. Проте вона не могла покинути немічне пташеня на голодну смерть.

— Чого на мене витріщилась? — закричало пташеня. — Не чула, що я хочу їсти?

Ака знялася й полетіла вниз до ставка. Невдовзі вона знову з'явилась в гнізді з маленькою рибиною в дзьобі.

Та коли вона поклала перед орлям рибину, те страшенно розлютилося.

— Ти гадаєш, що я їм таку погань? — закричало воно, відкинувши рибину, і дзьобнуло Аку гострим дзьобом. — Принеси мені куріпку або мишу, чуєш!

На відповідь Ака витягнула шию і добряче вщипнула орля.

— Затям собі назавжди: коли хочеш, щоб я приносила тобі їжу, то вдовольняйся тим, що дістанеш. Твоїх тата й маму застрелено, від них не чекай допомоги. Та якщо ти волієш вмерти з голоду, сподіваючись куріпок і мишей, то про мене, я не борюся.

Сказавши це, гуска полетіла собі геть і довго не навідувалась до гнізда. Орля встигло з'їсти рибиною і добре зголодніти, тож коли Ака поклала перед ним ще одну, воно миттю проковтнуло її, хоч досі відчувало до риби якусь відразу.

Ака взяла на себе важкий тягар: замінила орляті батьків. Гуска носила йому рибу та жаб, і ця їжа не шкодила орляті, навпаки, воно росло і вбиралося в силу. Скоро воно забуло про своїх батьків-орлів і вважало, що Ака його мати. Ака теж полюбила орля, як власну дитину. Вона заходилась виховувати його, намагалась відучити від брутальності і зарозумілості. Назвала вона його Горго.

Так тривало кілька тижнів, аж поки Ака помітила, що почала губити пір'я. Вона знала, що як буде линяти, то не вилетить так високо, і тоді орля залишиться без їжі.

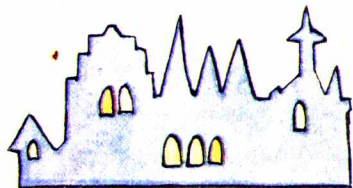
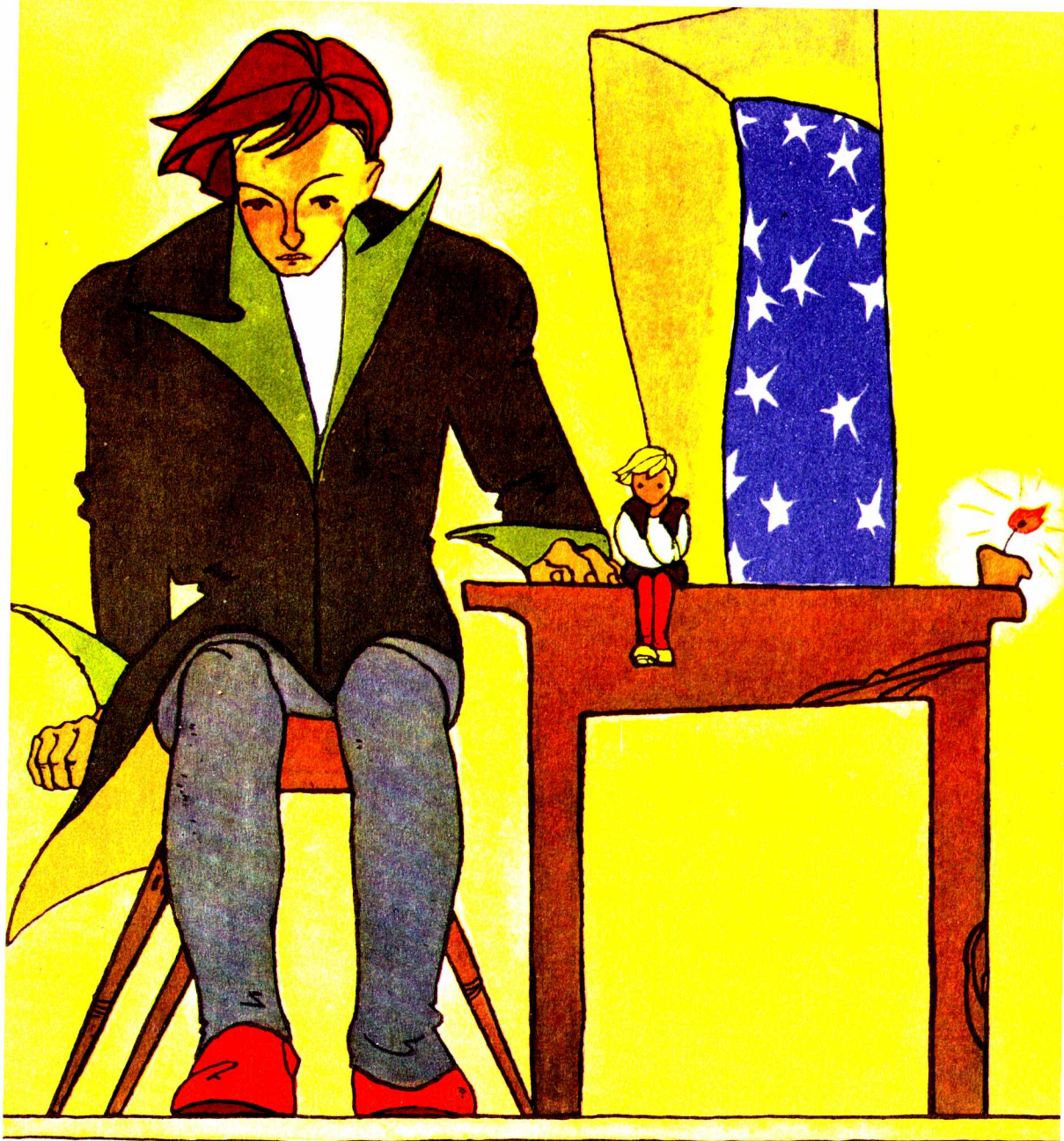
— Слухай, Горго, — сказала вона. — Я більше не можу приносити тобі сюди їжу. Коли ти хочеш, щоб я й далі тебе годувала, то мусиш спуститися в долину. Іншої ради немає: або ти залишишся в гнізді на голодну смерть, або спробуєш злетіти вниз, хоч так ти теж важиш життям.

Орля, не довго думаючи, вибралося на край гнізда і, навіть не завдавши собі клопоту зміряти поглядом відстань, розправило куценькі крила й кинулось униз. У повітрі воно кілька разів перевернулося, але таки щасливо досягло долини.

Так Горго провів з гусятами цілісіньке літо і став їм добрим товаришем. Він вважав себе теж за гусеня і намагався поводитись так, як вони. Коли гусята виходили на ставок, Горго біг за ними, хоч мало не тонув. Йому було соромно, що він не вмів плавати, і він скаржився Аці:

— Чому я не можу плавати, як інші?

— Поки ти сидів на кручі, в тебе вирости надто великі пазури. Але не журися, колись і з тебе вийде путящий птах.

Незабаром в орляти були вже такі гарні крила, що могли його втримати, проте воно вперше знялося в повітря аж восени, коли всі гусята вчилися літати. Тоді для Горго настала щаслива пора. Гусята трималися в повітрі, доки їх змушували старі гуси, а орел цілими днями ширяв у високості, тішачись своїм летом. Орлові ще не спадало на думку, що він іншого роду, ніж гуси, але він раз у раз надокучав Аці запитаннями:

— Чому куріпки й польові миші ховаються, як тільки помітять на скелі мою тінь, а інших гусей не бояться?

— Поки ти сидів на кручі, в тебе вирости надто широкі крила. От вони й лякають маленьку звірину. Але не журися, колись і з тебе вийде пугающий птах.

Відтоді, як Горго навчився літати, він уже сам ловив собі рибу та жаб. І над цим він теж задумувався.

— Чому так виходить, що я тільки сам їм рибу та жаб? — питав він Аку. — Інші ж гусята пасуться на траві?

— А тому, що поки ти сидів на кручі, я не могла приносити тобі іншої їжі. Але не журися, колись і з тебе вийде пугающий птах.

Пізньої осені дикі гуси вирушили на південь, і Горго теж полетів з ними — він-бо вважав себе за гусака. Та дикі гуси летіли не самі. На південь поспішало багато різних птахів, і як тільки серед них з'являвся табун Аки з орлом, вони починали хвилюватися. Гусям весь час доводилось проганяти юрми цікавих, що вголос висловлювали свій подив. Ака зацитувала їх, як могла, та хіба змусиш замовкнути стільки лихих язиків?

— Дивіться, орел серед гусей! От чудасія! — кричали птахи.

— Чому вони звуть мене орлом, адже я такий самий гусак, як усі ви? — роздратовано питав Горго. — Хіба вони не бачать, що я не хижак, не вбиваю інших! Як можуть вони називати мене таким страшним ім'ям?

Ака заспокоювала Горго, але з кожним днем він хвилювався і лютував дедалі більше.

Якось гуси пролітали над селянським подвір'ям, де на купі гною порпався табунець курей.

— Орел! Орел! — закричали кури й кинулися врозтіч.

Цього разу Горго не міг стримати свого гніву. Він дуже ображався, коли його звали орлом, бо Ака не раз розповідала йому про цих страшних хижаків.

— Я тобі покажу, який я орел! — люто закричав він, склав крила і метнувся стрілою між курей.

Він схопив у пазури одну курку і почав злісно дзьобати її.

— Ходи сюди, Горго! Чуєш! — гукнула Ака.

Він одразу пустив курку й знявся вгору.

Проводарка полетіла йому назустріч.

— Невже ти хотів роздерти оту нещасну курку? — кричала вона, б'ючи орла крильми. — Як тобі не соромно!

Горго покірно стерпів гнів Аки, і птахи, що з цікавості летіли неподалік від диких гусей, почали з нього насміхатися.

— Ганьба! Ганьба! Орел злякався гуски! Він дозволяє, щоб гуска біла його! Ха-ха-ха!

Горго гнівно зиркнув на Аку і обернувся до неї, ніби хотів напасти.

Але проводарка спокійно витримала його погляд, і Горго відразу охолов. Він не напав на свою названу матір, а блискавкою шибнув у небо, і за мить гуси загубили його слід.

Через три дні Горго знову прилетів до табуна. Він наблизився до Аки й сказав:

— Тепер я знаю, що я орел, а тому й повинен жити так, як орли. Та це не завадить нам бути добрими друзями: тебе й твоїх родичів я ніколи не зачеплю.

Однак Ака любила Горго і вклала всю свою душу в те, щоб виховати орла, зробити з нього шляхетного й доброго птаха, такого, як гуси, а не хижака. Вона нізащо не стерпіла б, аби він убивав птахів і звірят.

— Як ти можеш бути моїм другом, коли ти полюєш на інших тварин, — сказала вона. — Хіба я стану дружити з

хижаком? Живи так, як я вчила, тоді я дозволю тобі бути серед нас.

І Ака, й Горго були гордої та твердої вдачі. Ніхто з них не хотів поступитися, і вони розійшлися назавжди.

Ака звеліла Горго ніколи не з'являтися їй на очі, а своєму табунові заборонила навіть згадувати його ім'я.

Відтоді Горго став жити сам один. Усі від нього тікали: така доля кожного великого хижака. Він часто сумував і, напевне, не раз згадував той час, коли безжурно грався з гусятами.

Інші птахи казали, що Горго дужий і хоробрий орел і що він не боїться нікого в світі, крім своєї названої матері Аки — проводарки диких гусей. І хоч Горго був великий розбійник, він ніколи не нападав на диких гусей.

3

І ось тепер Горго попав у неволю: його спіймав один мисливець і продав до музею в Скансені.

Коли Горго привезли, тут уже було двоє інших орлів. Вони сиділи у величезній клітці, обведеній з усіх боків сталевим дротом, щоб птахи не втекли. В клітці росло навіть кілька дерев і була викладена з кам'яних брил висока гірка, та все це не скрашало орлам неволі. Їхне блискуче пір'я потьмяніло, і вони цілими днями нерухомо сиділи на одному місці, тужно вдивляючись у небо.

Кілька днів Горго не втрачав ще своєї жвавості. Він ненастанно крутився в клітці і часом гнівно кричав, але поступово і його почала огортати байдужість. Тепер він теж нерухомо сидів на одному місці, дивлячись перед себе, і не помічав, як минав час.

Коли Нільс підійшов до сталевого дроту, Горго, як завжди останнім часом, дрімав.

— Орле! Орле! — гукнув хлопчик.

Той стрепенувся:

— Це кличуть мене, Горго?

— Авжеж, Горго, хіба ти не пізнаєш мене? Я Нільс, що подорожує з дикими гусьми. Пам'ятаєш, як ти одного разу приніс мене з лісу до їхнього табуна?

— Хіба Аку теж спіймали? — спитав орел, ніби щойно прокинувся зі сну і йому важко було отямитись.

— Ні, Ака полетіла до Лапландії. А я трохи затримався.

Коли Нільс згадав про Аку й Лапландію, Горго витягнув шию і глянув у небо. О, як йому хотілося хоч раз іще шугнути в голубу височінь! Хоч раз іще побачити Лапландію і свою названу матір...

— Слухай, Горго, — вів далі хлопчик. — Я не забув, як ти став мені тоді в пригоді. Скажи, чим я тепер можу тобі допомогти?

Та Горго тільки на мить зиркнув на Нільса і знову втупився в небо. Як таке маля могло йому допомогти?

— Не тривож мене, хлопчику, — врешті сказав він. — У мріях я ширяю над рідним краєм. Не буди мене з моїх мрій, я не хочу прокидатися.

— Не спи, Горго, приглядайся, що діється навкруги, — мовив хлопчик, — інакше ти станеш такий нікчемний, як оті орли, що сидять з тобою.

— Я хотів би стати таким, як вони. Ці орли так поринули в свої мрії, що їх ніщо вже не турбує, — відповів Горго.

Проте Нільс не послухався орла.

За кілька годин він зустрівся в домовленому місці з вороню і сказав, що не покине Скансен, аж доки визволить Горго з неволі. Він попросив Батакі дістати йому тільки пилочку перепилати дріт — ворони ж бо дуже цікаві до всіляких блискіток і знають, де лежить який інструмент.

Батакі довго переконував хлопчика відмовитись від свого наміру, доводив, що така робота йому не до снаги, та все марно — Нільс правив своєю.

Тоді Батакі полетів і надвечір повернувся з пилочкою в дзьобі. Він попрощався з хлопчиком і подався назад у Рудняну округу.

Коли настала ніч і всі поснули, зверху на орлячій клітці

щось легенько заскреготіло. Двох орлів, що попали в неволю раніше, цей скрегіт не потривожив, але Горго прокинувся.

— Хто там вештається? — спитав він.

— Це я, Нільс, — відповів хлопчик. — Я перепилюю дротини, щоб ти міг утекти.

Горго підвів голову і на тлі нічного неба справді побачив Нільса, що сидів на клітці й пиляв дрот. На одну мить орел стрепенувся, але потім знову байдуже похилив голову.

— Я великий птах, Нільсе, — сказав він. — Навряд чи ти перепиляєш стільки дротин, щоб я міг вилетіти звідси. Краще кинь це діло і дай мені спокій.

— Спи й не зважай на мене! — відповів хлопчик. — За одну ніч, звісно, не перепиляю, за дві теж. Але все одно я визволю тебе звідси, щоб ти не став такий, як твої сусіди.

Горго заснув, але наступного ранку відразу помітив, що перепиляно чимало дротин.

Того дня Горго вже трохи очунав. Він махав крильми, стрибав з гілки на гілку, скидаючи з себе залякність.

Так минуло кілька днів. І ось одного ранку, як тільки зазоріло на світ, хлопчик збудив орла.

— А спробуй лишень вибратися, Горго, — сказав він.

Орел глянув угору. Нільс справді випиляв так багато дротин, що в клітці зяяла чимала дірка. Двічі розправляв Горго крила і шугав до отвору і двічі падав на землю. Аж за третім разом йому пощастило опинитися на волі.

Дужим помахом крил Горго гордовито полинув у небо, а хлопчик сидів зверху на клітці й сумно стежив за ним очима.

Ці кілька днів, що Нільс провів у Скансені, йому не було нудно. Він заприятелював майже з усіма звірятами, що сиділи в клітках, і побачив та вчув багато цікавого. Але хлопчик ні на мить не забував про Мортена, про Аку і її табун. Де вони тепер? Як їх знайти? Батакі полетів собі, а Горго так зрадив волі, що одразу шугнув угору, зовсім забувши про Нільса. Де йому знайти птаха, який захоче донести його до Лапландії? Тепер і в Лапландії, певне, вже тепло. Як гарно було б такого погідного ранку линути в безмежній блакиті й дивитися на землю, вкриту зеленою травою та барвистими квітками!

Так думав Нільс, а Горго тим часом блискавкою ширяв у небі. Аж ось він шугнув униз і сів поряд з хлопчиком.

— Я хотів спробувати, чи не забув ще літати, — сказав він. — Гадаю, ти ж не подумав, що я залишив тебе. Мерщій сідай мені на спину, і я понесу тебе до твоїх друзів — гусей.

Нільс зручно вмовстився в орла на спіні, і Горго знявся високо, аж до самих хмар, і полетів на північ.

РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ

ПОДОРОЖ ДО ЛАПЛАНДІЇ

1

Орел летів високо в небі, все далі від Скансена. Нільс бачив під собою то скелясті пагорби, то ліси, то річки, то знову родючі, густо заселені долини, то безмежні пасовиська, де, крім пастухів з отарами, нікого не було видно.

Горго поспішав на північ, і хоч Нільсові теж кортіло якнайшвидше догнати диких гусей, він усе-таки попросив орла: — Спинімося трохи, Горго. Мені треба попоїсти. Бо в Скансені я дуже поспішав і не їв ось уже другий день.

— Чому ж ти не сказав мені зразу? Я добуду тобі скільки

завгодно їжі. Той, хто подорожує з орлом, ніколи не буде голодний.

Орел саме побачив селянина, що засівав свою ниву. Через плече в селянина висів кошик; він брав з нього зерно і розсипав по ріллі. Коли він висівав усе зерно, то знову набирав повен кошик з мішка, що стояв край поля.

Горго вважав, що зерно — найкраща їжа для хлопчика, тому завернув просто до мішка. Та не встиг він спуститися, як навколо знявся неймовірний вереск. Це кричали ворони, горобці, ластівки — вони гадали, що орел полює на якусь пташку.

— Гей, розбійнику! Геть, убивце! — гукали вони.

Маленькі пташки виявили неабияку одностайність. Вони не тільки змусили Горго відступити, а ще довго летіли за ним і так кричали, що з хат вибігали люди: жінки плескали руками, щоб налякати орла, а чоловіки поспішали винести рушницю.

Так було щоразу, коли Горго пробував спуститися до землі. Хлопчик уже втратив надію, що орел зможе добути йому їжу. Він ніколи не гадав, що всі так зневажають і ненавидять орла.

Аж ось на одному подвір'ї вони побачили жінку, що стояла біля дека з пиріжками. Жінка витягла пиріжки з печі і винесла надвір простудити, пильнуючи, аби кішка чи собака не покрала їх.

Горго знизився над подвір'ям, але не насмілився схопити пиріжка на очах у жінки. Він тільки кружляв над хатою і то шугав до самого димаря, то знову знімався вгору.

Жінка помітила орла й підвела голову.

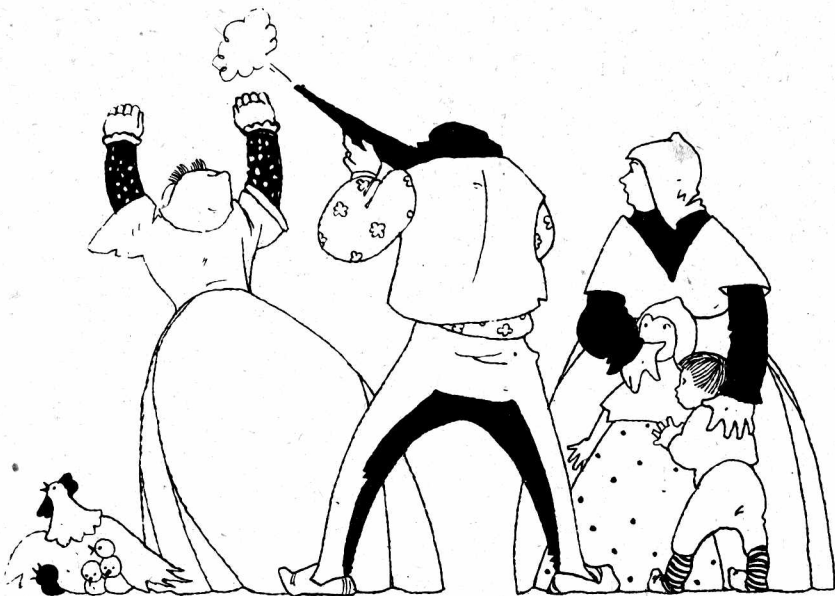
— Чи ти ба! — вигукнула вона по хвилі. — Орел начебто захотів пиріжка!

Вона засміялася, взяла один пиріжок і підняла над головою.

— На, коли хочеш!

Горго не розумів її слів, зате відразу збагнув, що жінка дає йому гостинця. Він знизився, схопив на льоту пиріжок і шибнув угору.

Коли хлопчик побачив таке, то аж заплакав, і не тільки з радощів, що врешті після двох голодних днів заживе справжньої людської їжі—його зворушила жінка, що віддала свій

хліб дикому хижакові, якого інші люди зустрічали пострілами.
«Якщо я знову стану людиною, — подумав Нільс, — то приїду сюди, знайду цю жінку і подякую їй за хліб».

2

Горго посадив Нільса на вершечок височенної сосни, що до того ж росла на пагорбі, і сказав:

— Ти тут поснідай, а я тим часом полечу й собі щось уполюю.

Хлопчик сидів собі на гілляці, ласував пиріжком і роздивлявся навкруги.

Несподівано з північного боку до нього долинув запах паленого. Він одразу обернувся туди й побачив далеко в лісі стовп білого диму.

Нільс не звик бачити дим серед дикого лісу. Либонь, то пастухи стали там табором і готують собі сніданок.

Дивно тільки, що диму стає дедалі більше. З табору він би так не валував. А може, то вуглярі?

У музеї в Скансені Нільс бачив вуглярську хижку і ями, в яких вони випалюють деревне вугілля. Певно, і в цих лісах є вуглярі. Але ж вуглярі випалюють вугілля здебільшого восени та взимку, а тепер весна!

А дим тим часом уже здіймався не в одному місці, а над цілим пасмом пагорбів. Невже буває скільки диму з вугільної ями? Видно, десь там пожежа, бо он скільки птахів летить звідти — і яструби, і тетеруки, і всіяке мале птаство.

Невеличкий стовп диму розрісся в густу білу хмару. Вона клубочилася з-за пагорбів і стелилась по долині. З неї вилітали іскри, клапти чорної сажі, пробивались віхті полум'я. Що ж там горить? Не може ж бути серед лісу якогось хутора!

Та й один хутір не наробив би такої пожежі. Бо над пагорбами здіймалась уже суцільна стіна диму. Не інакше, як зайнявся самий ліс!

Хлопчикові не вірилося: невже зелені дерева можуть так

горіти? Та ліс, буйний, по-весняному свіжий ліс, справді горів, як сухий хмиз. А коли так, то, може, пожежа докотиться й до нього?

Нільс поки що не дуже боявся, але все-таки волів, щоб орел швидше повернувся. Краще бути далі від пожежі, бо навіть дихати розпеченим повітрям тяжко.

Аж ось тріск і сичання почулось зовсім близько, на сусідньому пагорбі. Там росла велетенська сосна, до пари тій, на якій сидів хлопчик. Вона була така висока, що її верхівка витикалася над іншими деревами. Ще хвилину тому сосна купалася в сонячному промінні, і враз її всю охопило полум'я.

Це було незабутнє видовище. Сосна палала, як свічка, востаннє показуючи лісові свою красу. Вона перша загорілася на тому пагорбі, і годі було збагнути, чи полум'я перекинулось до неї на своїх червоних крилах, чи переповзло по землі, мов гадюка...

За якусь мить уже всі дерева навколо сосни горіли, як купа сухого шиголля.

Птахи чимдуж тікали від пожежі. Вони вихоплювалися з диму, немов великі клапті сажі, перелітали через долину і сідали на тому пагорбі, де був хлопчик. Нільс побачив поряд себе гірського пугача, а трохи вище яструба. Іншої доби ці птахи були б для хлопчика страшенно небезпечні, але тепер вони навіть не дивилися на нього, а втуплювали очі в полум'я, не розуміючи, що це сталося з лісом.

Ось на сосну видряпалась куниця, вместились на крайній гілці і почала стежити за пожежею блискучими очима. Поряд з нею сиділа білка, проте, здавалось, вони навіть не помічали одна одну.

А пожежа бушувала, мов буря, і пожирала все на своєму шляху. Крізь дим видно було, як полум'я перелітало з дерева на дерево. Спочатку сосну огортала густа хмара диму, потім вона вся чорніла і спалахувала, як свічка.

Внизу в долині протікав струмок, а на його берегах росли вільхи та низенькі берези. Здавалось, що вогонь зупиниться, — адже листяні дерева не так швидко займаються, як шпилько-

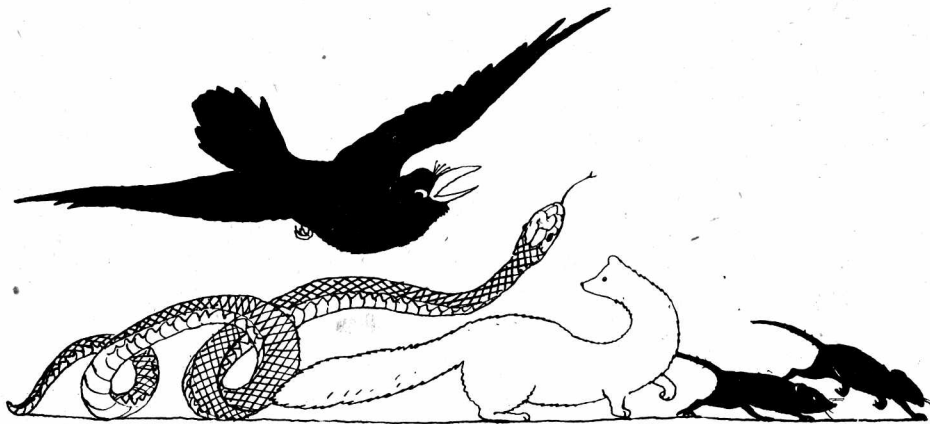
ві. Полум'я спинилося, ніби перед муром, що не пускав його далі. Вогонь сичав, бризкав іскрами, намагаючись досягти шпилькових дерев, що росли за струмком, та йому не щастило. Якийсь час пожежа стояла на місці, та ось довгий омах сягнув сухої сосни, що стояла трохи вище, і вона одразу зайнялася.

Пожежа перекинулася на другий бік струмка. Стояла така спека, що ліс міг загорітися і без вогню. Полум'я люто пожирало дерева, добираючись до пагорба, де на сосні сидів Нільс.

Яструб і пугач знялися з дерева, куниця кинулась на землю. Хлопчикові теж треба було щось робити, бо він бачив, що полум'я ось-ось лизне сосну.

Злазити високим гладеньким стовбуром було важко. Нільс тримався за сучки, доки вони були, а тоді стрибнув додолу. Хлопчик не мав коли навіть думати, чи дуже він забився, чи ні, бо полум'я бушувало вже біля самої сосни. Він чимдуж кинувся бігти. Поряд з ним з одного боку тікала рись, з другого — довга змія, а за нею тетеря з табунцем чорненьких терят.

Тим часом ліс вийшли рятувати люди. Вони готувалися зу-

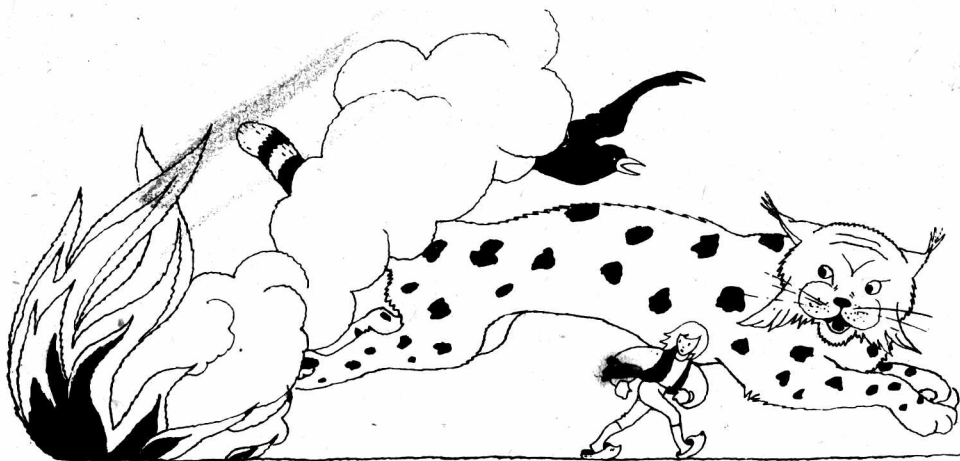
стріти пожежу біля другого струмка, вздовж якого росла широка смуга листяних дерев. Люди завзято працювали, вони валили шпилькові дерева, що замішалися поміж вільхи, носили із струмка воду й поливали землю, вирубували ялівець та інші кущі, щоб полум'я не перебігало низом.

Люди теж думали тільки про пожежу. Різна звірина стрибала в них попід ногами, але вони її не помічали. Вони не вбили отруйну змію, не пробували спіймати тетерю, що метушилась на березі із своїм крикливим виводком, не звернули уваги й на Нільса.

Нарешті пожежа підступила до струмка. На вільхи люто посипався град іскор, з диму вихоплювалися омахи полум'я.

Але люди скрізь були на чатах. Коли земля починала куритися, вони поливали її водою із струмка, коли займалося якесь дерево — хутко зрубували його і гасили вогонь, коли кущі ялівцю охоплювало полум'я — душили його сирою травою.

І за якийсь час пожежа відступила. Щоправда, навіть серед вільх та беріз чорніли місцини, випалені вогнем, люди були геть у сажі, мокрі від поту, але ліс урятовано. Вогонь здався, по землі стелився білий, м'який дим, з якого стирчали чор-

ні обгорілі стовбури. Це все, що залишилося від буйного зеленого лісу.

Нільс виліз на камінь і озирнувся навкруги. Однак тепер, коли вогонь ущух, на хлопчика чигала інша небезпека. І яструб, і пугач могли щомиті його схопити.

Аж ось почувся знайомий голос. Це Горго, ширяючи над лісом, кликав хлопчика. За мить Нільс уже сидів в орла на спині і не боявся ніякого лиха.

3

Радісно було Нільсові знову почувати себе в безпеці, знати, що пожежа минула, та й подорож була просто чудова. Вітер випав ходовий, і через те здавалося, що вони стоять на місці. Горго неквапно махав крильми, але начебто не рухався, натомість усе, що було під ними, повільно пливло на південь. Ліси, будинки, поля, садиби, річки, міста, шхери, тартаки — всі подалися в мандри. Нільсові було цікаво, куди ж то вони зібралися? Чи, може, їм надокучила північ, і вони вирушили туди, де тепліше?

Серед усього того тільки одна річ стояла на місці — поїзд. Він був якраз під ними. Паровоз пускав дим та іскри, Нільс чув навіть, як колеса цокотіли по колії, а все-таки поїзд не рухався. Ліси пропливали повз нього, залізничні будинки линули вдалину, телеграфні стовпи відступали назад, а поїзд стояв. Ось попереду з'явився широкий потік, а через нього міст, але й вони легко поминули поїзд. За потоком показалася станція. Черговий стояв на пероні з червоним прапорцем і спокійно підняв його назустріч поїздові. Коли черговий махнув прапорцем, паровоз випустив ще чорнішу хмару диму і протяжно свиснув, ніби скаржився, що тільки він один має лишатися на місці. Але цієї миті і він почав рухатись. Так само, як і станція і все навколо, поїзд поплив назад, на південь. Нільс бачив, як відчинялися двері у вагонах, як виходили пасажирри, але й вони почали відступати разом з поїздом.

Хлопчик одірвав погляд від землі і спробував дивитися на

білу хмарку перед собою. Йому вже голова паморочилася від того чудернацького плину. І Нільс подумав: а що якби й справді вся оця земля посунула на південь? Він аж засміявся, коли уявив собі, що те поле, над яким вони летять, недавно ще тільки засіяне, полинуло на південь аж у Сконе, де вже на цей час жито почало колоситися.

Тут усе було інше, не таке, як на півдні. Он хоч би той смерековий ліс — який він рідкий, які низькі там дерева, з темними, майже чорними стовбурами! Багато їх лежать повалені на землю і гниють, нікому, певно, не потрібні.

Або ж парк унизу. Дерев там гарні, але хоч би тобі одна яблуня чи бодай липа або каштан! Всюди сама тільки горобина та берези!

І ще одна дивина: уже давно мала б настати ніч, а й досі видно. На мочарах стоять журавлі й сплять. Сонце відкотилося аж далеко на північ і, здається, зовсім не думає заходити.

О, якби на півдні так довго світило сонце — скільки за цей нескінченний день можна було б переробити всілякого діла.

Горго завернув на північний захід і сказав:

— Тепер ми летимо над Лапландією.

Нільс дивився вниз і бачив самі тільки величезні ліси і широкі болота. А он маячать намети — там отаборилися лапландці. І хлопчик згадав розповідь, що чув від своєї бабусі.

Колись давно у Швеції лютувала страшна моровиця, яку називали чорною смертю. Тоді загинуло багато людей, і вишло так, що в одному гірському лапландському плем'ї залишився живий тільки п'ятнадцятирічний хлопець, а в сусідній долині — лиш дівчина його віку.

Хлопець і дівчина цілу зиму мандрували разом північною пустелею, шукаючи людей, а під весну дівчина попросила свого товариша:

«Одведи мене на південь, може, там у великих містах залишились люди. Не хочу я більше жити в Лапландії».

«Я поведу тебе, куди ти забажаєш, але почекай до наступ-

ної зими, — відповів хлопець. — Бо ж настає тепло, і мої олені вирушають на захід, у гори. А ти знаєш, що ми, лапландці, повинні йти туди, куди ведуть нас олені».

Дівчина була з заможної сім'ї і звикла жити під дахом, спати у ліжку і їсти біля столу. Вона дивилась зневажливо на бідних горян, котрим доводилося жити під голим небом. Однак вона боялася вирушати сама на південь, тому сказала хлопцеві:

«Тоді я піду з тобою на літо в гори, бо мені страшно залишатися самій у долині, де не чути навіть людського голосу».

Хлопець залюбки погодився.

І ось вони вирушили за оленями на верховину. Олені знудилися за добрими гірськими пасовиськами і щодня робили великі переходи, тож хлопцеві ніколи було напинати намета. Їм доводилось спати на снігу, поки олені паслися. Тварини відчували, що з півдня повіяло теплом, і поспішали на полонину. Хлопець і дівчина йшли за ними по снігу, що починав уже танути, перебиралися через потоки, на яких ламалася крига.

Вийшовши аж туди, де вже не росла смерека і починалось царство карликової берези, вони зупинилися на кілька тижнів перечекати, поки на полонинах розтане сніг.

Дівчина часто жалілася на втому і нарікала на себе, що не вернулася назад у долину, але повертатись самій тепер їй було ще страшніше; доводилось іти далі з хлопцем та його оленями.

Нарешті вони досягли полонини, і на гарному зеленому моріжку хлопець нап'яв намета. Увечері він спіймав арканом оленицю, здоїв її і дав дівчині молока. Потім приніс сухої оленини та сиру, що їх минулого літа сховали на полонині пастухи. Але перебірливій дівчині нічим не можна було догодити. Вона не захотіла ані сухої оленини, ані оленячого сиру, ні молока.

Однак через кілька днів, коли хлопець доїв олениць, дівчина підійшла й напросилася йому помагати. Згодом вона почала сама розпалювати вогнище, носити воду й робити сир.

Настав чудовий час. На полонині потепліло, і їжу добувати було легко. Вони наставляли сильця на птахів, ловили в річках лососів, збирали ягоди.

Наприкінці літа вони помандрували нижче й отаборилися там, де починалися шпилькові ліси. Була пора різати оленів, і вони не мали вільної хвилини, зате їжі стало ще більше, ніж улітку. Коли ж випав сніг і річки та озера взялися кригою, хлопець з дівчиною подалися далі на схід до густих шпилькових лісів. Стали вони табором і взялися до зимової роботи. Хлопець навчив дівчину сукати нитки з оленячих жил, розтягати шкури й шити з них одяг і взуття, робити гребінці й різне причандалля з оленячих рогів, ходити на лижвах і доглядати оленів.

Та ось скінчилась довга полярна ніч, і сонце почало світити майже цілий день. Аж тоді хлопець сказав, що може одвести дівчину на південь.

«Чому ти мене відсилаєш? — здивовано спитала дівчина. — Невже ти хочеш залишитися сам? Я нізащо не повернуся назад. Відколи я зазнала життя в горах, мені навіть не хочеться згадувати про тісну хату. Дозволь мені зостатися тут. Що може бути краще за вільне життя?»

Дівчина залишилася в Лапландії і вже не тужила за рідними долинами.

Коли Нільс згадав цю розповідь, йому закортіло й собі пожити між лапландцями.

А тим часом сонце не сідало. Ліси чергувалися з болотами, і, споглядаючи одноманітний краєвид, хлопчик почав куняти. Він сказав орлові:

— Слухай-но, Горго, я боюся, що не втримаюсь і сонний упаду додолу. Дай мені хоч годинку поспати.

Горго відразу спустився на землю, і Нільс зіскочив з його спини на траву. Та орел миттю схопив його в пазури і знову шибнув у повітря.

— Ти спи собі, а я тебе нестиму! — гукнув Горго. — Сонце не дає мені задрімати, тому я летітиму далі.

І хоч Нільсові було дуже незручно висіти в орлових кігтях, усе ж таки він заснув.

І приснився йому дивний сон. Ніби він ішов широкою дорогою десь на самому півдні Швеції і поспішав, як тільки міг, щоб не відстати од великого товариства.

Поряд із ним дибали стебла жита з налитими колосками, розквітлі сині волошки і яскравий жовтець; помалу ступала яблуня, зігнувшись під вагою своїх яблук, а за нею йшла квасоля, вся в стручках, висока королиця і цілі зарості порічок. Великі листяні дерева — бук, дуб і липа — повагом простували серединою дороги, гордовито шелестіли верховіттями й ні на кого не зважали. Під ногами в них плутались трави, проліски, кульбаба і конюшина.

Спочатку Нільс думав, що це тільки рослини вирушили в дорогу, та скоро побачив і тварин, і людей. Навколо дерев та квітів гули комахи, вздовж дороги канавами пливла риба, на деревах сиділи й співали птахи. Домашні та дикі тварини й собі наввипередки поспішали за рослинами, і поміж ними простували люди. Хто ніс заступ, хто сокиру. Ті мали мисливські рушниці, а інші рибальські сіті.

Валка йшла весело, бадьоро, і Нільса це й не здивувало, коли він побачив, хто її веде. Це було саме сонце. Воно котилося дорогою, ніби величезна, блискуча голова; його волосся-проміння висвічувало всіма барвами, а обличчя сяяло життєрадісністю й ласкою.

«Уперед, — ненастанно гукало воно. — Вам нічого боятися, поки я з вами! Вперед! Уперед!»

«Цікаво, куди це нас сонце веде?» — спитав сам себе Нільс. А житній колосок, що йшов поряд, почувши його, відразу пояснів:

«Сонце хоче повести нас на північ, до Лапландії, щоб там позмагатися з страховиськом».

За якийсь час Нільс помітив, що дехто з мандрівників завагався, почав відставати, а врешті й зовсім зупинився. Позаду лишилися бук, ожина, жовтець, каштан, сіра куріпка,

«Чому бук не йде з нами далі?» — спитав хлопчик.

«Він боїться страховиська», — відповіла молода свіжа берізка, яка ступала так весело, що на неї радісно було дивитися.

І хоч багато хто з мандрівників зостався на місці, ще було доволі таких, що відважно йшли далі.

А сонце котилося собі, усміхаючись, і вигукувало:

«Уперед! Уперед! Не бійтесь нічого, поки я з вами!»

Валка поспішала. Та що далі на північ, то вона меншала. Не допомагало вже їй те, що сонце невпинно підбадьорювало мандрівників і кликало за собою. Зупинилась яблуня, вишня, відстала морська чайка. Хлопчик обернувся до них і спитав:

«Чому ви не йдете далі? Навіщо покидаєте сонце?»

«Ми не зважуємось іти на північ. Боїмося страховиська, що живе в Лапландії», — відповіли ті.

Нарешті мандрівники досягли Лапландії. В сонця зосталася нечисленна дружина — жито, ячмінь, горох, з ягід — чорниці й смородина, а з тварин — корова та лось. Аж ось і вони стали. І сонце лишилося б зовсім самотнє, якби до нього не прилучилися нові мандрівники. За ним рушили далі кущі і мох, гірські сови й гірські ворони, білі куріпки й олені.

Нільс почув, що назустріч їм хтось біжить. Це були річки й потоки, що ринули вниз із пагорбів.

«Чого вони так поспішають?» — спитав хлопчик.

«Вони тікають від страховиська, що живе в Лапландії», — відповіла біла куріпка.

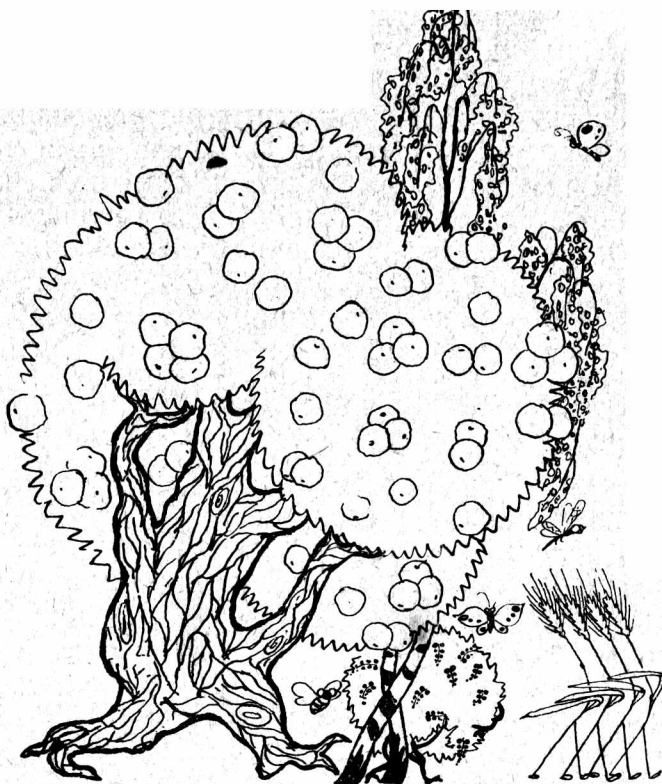
Несподівано хлопчик угле́дів перед собою високий темний мур із щербатим верхом. Усі зупинилися і аж відсахнулись назад, але сонце відразу підвело своє обличчя і освітило мур промінням. І виявилось, що то зовсім не мур, а високі гори, які, здіймаючись одна повз одну, заступали мандрівникам дорогу. Їхні вершини почервоніли від сонячного проміння, а схили зайсніли золотом.

«Уперед! Уперед! Хай ніхто не боїться, поки я тут!» — вигукувало сонце і ступило між стрімкі схили гір.

Але під горами сонце зрадила молода відважна берізка, дужа сосна й чіпка ялиця, покинули його олені й кущі. І коли

сонце зіп'ялось на вершину, з ним не було вже нікого, крім маленького Нільса Гольгерсона.

Сонце покотилося між кручі, геть закуті кригою, і хлопчик хотів піти слідом за ним, та ступив лише два кроки й спинився, бо побачив між скелями страхітливе видовисько. Там сидів старий-старезний троль. Тіло його було з криги, волосся з крижаних бурульок, а кожух із снігу. Перед тролем лежало троє чорних вовків. Як тільки з'явилось сонце, вони посхоплювались і пороззявляли пащі. З пащі в одного вовка струменів пронизливий холод, у другого — завірюха, а в третього — чорний морок.

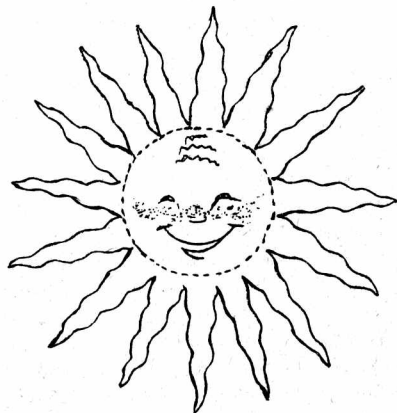
Хлопчик збагнув, що це й є страховисько та його помічники. Нільс злякався не на жарт і хотів було втекти звідти, та йому так кортіло побачити, чим скінчиться зустріч сонця з тролем, що він залишився.

Троль не рухався, тільки дивився на сонце морозяним поглядом. Сонце теж стояло на місці, але воно сміялося й кидало своє проміння. Так минуло 3 години, і хлопчик побачив,

що троль почав зітхати й стогнати з болю, сніговий кожух з нього спав, а трое вовків похнюпили голови.

Та враз сонце гукнуло:

«Мій час уже скінчився!»

І воно закотилося за кручі. Тоді троль спустив вовків, і вони, дихаючи холодом, завірюхою й мороком, погналися за сонцем.

«Женіть його! Женіть! — кричав троль. — Так женіть, щоб воно більше ніколи сюди не повернулося! Покажіть йому, що Лапландія моя!»

Нільс так злякався, аби сонце назавжди не покинуло Лапландію, що закричав і від власного крику прокинувся.

Трохи отямившись, Нільс роздивився навколо й побачив, що він лежить у долині, оточеній горами. Але де ж Горго?

«От халепа! — подумав хлопчик. — Де ж це я опинився?»

Він підвівся й оглянувся. Його погляд спинився на дивній купі ялинових гілок, що здіймалась на краю скелі. Так виглядало орлине гніздо, в якому Горго...

Нільс зняв з голови шапчину, підкинув її в повітря і радісно закричав. Він зрозумів, куди Горго приніс його. Це ж була та сама долина під орлиним гніздом, де селилися на літо гуси. Отже, його подорожжя кінець! Він зараз побачить гусака Мортена, Аку і весь табун!

4

Нільс повільно йшов долиною, шукаючи своїх друзів. Та скрізь було тихо. Сонце ще не встало з-за гори, і хлопчик зрозумів, що гуси ще сплять. Раптом Нільс спинився й усміхнувся: він побачив у кущі невелике гніздо, в якому спала дика гуска. Біля неї стояв гусак і теж спав, але стоячи, готовий, часом що, відразу кинутись на напасника.

Хлопчик рушив далі, раз у раз натикаючись на гусячі гнізда. Аж ось в одному місці він помітив щось біле. Ну, звичайно, то був Мортен. Гусак теж спав стоячи і стеріг свою гуску, що сиділа на гнізді.

Нільс не став будити Мортена, а подався шукати Аку. Він довго блукав долиною, аж поки врешті побачив у траві сірий горбик — то й була стара проводарка. Вона не спала, а пильно роздивлялася навколо, ніби вартувала всю долину.

— Доброго ранку, матінко Ако! — гукнув Нільс. — Який я радий, що знайшов вас! Тільки не будить нікого, мені треба поговорити з вами наодинці.

Стара гуска кинулась до хлопчика, гладила його, термосила, ніби не вірила, що то справді він. Нільс поцілував Аку в обидві щоки й почав розповідати про свої пригоди.

— Я хочу спитати вас ось що, — мовив нарешті він. — У Скансені я натрапив на клітку, в якій сидів орел Горго. Він був пригнічений, сумний, і я вже подумав, чи не визволити мене його з неволі. Та враз згадав, що орел же великий розбійник, пташиний ворог. Я завагався, чи гаразд зроблю, коли його випущу. І мені здалося, що, мабуть, краще залишити орла в клітці. Що ви скажете, матінко Ако? Добре я вчинив?

— Ні, недобре, — мовила проводарка. — Можна казати про орлів що завгодно, але вони горді птахи, люблять волю більше як хто, і не гаразд тримати їх у клітці. Знаєш, що я запропоную? Давай зразу ж полетимо в Скансен, і ти випустиш Горго з клітки.

— Я й думав, що ви так скажете, матінко Ако, — мовив хлопчик. — Бо дехто запевняв, ніби ви зненавиділи Горго, відколи він насмілився жити так, як інші орли. А тепер переконався, що це неправда. І якщо ви захочете побачити, хто приніс мене сюди, то знайдете його угорі, на кручі, де колись знайшли немічне орля.

РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ

НА ПІВДЕНЬ

1

Восени, в жовтні, дикі гуси вирушили назад на південь. Тепер у табуні було тридцятьоро гусей. В повітрі так лопотіли крила, що Нільс насилу розрізняв гусячі голоси. Ака з Кебнекайсе, як завжди, вела ключ, за нею летіли старі гуси, а вже в кінці молоді, ті, що вивелися того літа.

Молоді гуси ще ніколи не долали такої великої відстані, і їм було важко летіти.

— Ако з Кебнекайсе! Ако з Кебнекайсе! — гукали вони жалібно.

• — Що там таке? — питала провідарка.

— Ми вже потомились махати крильми! Ми вже потомились махати крильми!

— Що довше ви махатимете, то ставатиме легше! — відповідала провідарка, ні на мить не сповільнюючи лету.

І, певно, вона мала слухність, бо гуси, пробувши в повітрі години зо дві, вже більше не скаржились на втому.

Однак у долині, де виростили молоді гуси, вони звикли пастися цілими днями, тому за деякий час зголодніли.

— Ако з Кебнекайсе! Ако з Кебнекайсе! — жалібно закричали вони.

— Що там знову сталося? — озвалася стара гуска.

— Ми такі голодні, що не можемо далі летіти! Ми такі голодні, що не можемо далі летіти! — кричали молоді гуси.

— Дикі гуси мусять навчитися їсти повітря і запивати його вітром! — відповідала проводарка, не зупиняючись.

І молоді гуси ніби й справді навчилися жити повітрям, бо через годину перестали скаржитися на голод.

Табун летів над горами, і старі гуси називали молодим усі вершини, які вони минали, щоб ті запам'ятали їхні назви. Так Нільс дізнався, що гора, під якою гуси перебули літо, зветься Кебнекайсе — найвища вершина Швеції. Від неї Ака й дістала своє прізвисько.

Та за деякий час молоді гуси знову почали скаржитися:

— Ако з Кебнекайсе! Ако з Кебнекайсе! — гукали вони.

— Що таке? — питала проводарка.

— Наші голови не можуть умістити так багато назв! Наші голови не можуть умістити так багато назв!

— Що більше в них утовкмачувати назв, то більше вони їх запам'ятають! — відповіла стара гуска і далі називала місця, над якими пролітав табун.

Нільс сидів і думав, що гусям уже крайня пора летіти на південь, бо скрізь, куди око сягало, земля була гола.

Останнім часом їм не дуже добре жилося в горах. Ненасанно лив дощ, бушували вітри, надокучав туман, а як врядигоди небо прояснювалося, то відразу вдаряв мороз. Ягоди та гриби, що ними хлопчик харчувався ціле літо, померзли або погнили, тож доводилось їсти сиру рибу, якої він страшенно не любив. Дні коротшали, а довгі вечори та пізні ранки були нудні й сумні для того, хто не звик спати від темна до видна, як гуси.

Врешті крила у гусенят зміцніли, і табун попрощався з рідною долиною. Нільс безперестанку сміявся та співав, сидячи в Мортена на спині. І не тільки через те, що залишав Лапландію, де стало холодно, почалися довгі ночі і скрута з їжею. Була в нього ще й інша причина радіти.

Коли Нільс прибув улітку до Гусячої долини, вона страшенно йому сподобалася. Хлопчикові здавалось, що він ніколи ще не бачив такого чудового, благодатного куточка. Єдине, що йому допікало, це рої комарів, від яких годі було сховатися.

Хлопчик рідко бував з Мортеном, бо той не відходив ні на крок од свого гнізда. Зате він ще дужче заприятелював з Акою, яка не мостила собі гнізда, та з Горго, і вони провели втрьох не одну приємну годину. Стара гуска й орел носили хлопчика на вершину Кебнекайсе, і він дивився на велетенську снігову шапку та затверділі крижані потоки під нею. Побував він і на інших вершинах, куди не часто видиралися люди. Ака показувала йому неприступні долини між горами, носила до печер між кручами, де вовчиці вигодовували своїх вовчат. Зазнайомився Нільс і з оленями, які паслися на широких полонинах, відвідав білих ведмедів.

Хоч хлопчик тішився тим, що побачив стільки цікавого, отже зрештою його опанувала туга за домівкою. Він став дедалі частіше згадувати батьків та рідне село і рахував дні, коли вже гуси знову вирушать на південь.

І от тепер Нільс справді почувався щасливим. Він радісно привітав перший ліс, що стрівся їм на дорозі, перші садиби, першу кішку, перших курей.

Гусям весь час траплялися інші птахи, що теж летіли більшими табунами, ніж весною.

— Куди прямуєте, гуси? Куди прямуєте, гуси? — питали вони.

— За кордон, так само, як і ви! За кордон, так само, як і ви! — відповідали їм гуси.

Лапландці з своїми оленями теж поспішали з гір у долини. Вони йшли своїм ладом: спереду один пастух, потім табун на чолі з старим ватажком, тоді вантажні олені, що нес-

ли на собі намети та інше майно своїх господарів, а вже ззаду решта лапландців.

Коли дикі гуси зустрічали оленів, то спускалися нижче і гукали їм:

— Дякуємо за гарне літо! Дякуємо за гарне літо!

— Щасливої дороги! Прилітайте знову! — відповідали їм олені.

Одного разу гусей побачили ведмеді. Вони показали на табун своїм дітям і буркнули:

— Дивіться на тих, що бояться морозу й тікають з дому!

Та дикі гуси були не з тих, хто змовчує глузи. Вони гукнули своїм гусятам:

— Гляньте на тих, хто воліє півроку спати, аніж вирушити в мандри на південь!

Унизу в сосновому лісі сиділи наїжачившись молоді тетереви. Вони дивилися вслід табунам птахів, що, весело перегукуючись, поспішали на південь, і питали своєї матері:

— А коли ми полетимо? А коли ми полетимо?

— Ви залишитесь удома з татом і мамою! Ви залишитесь удома з татом і мамою! — відповідала їм стара тетерева.

2

Той, хто мандрував горами, добре знає, як доводиться скрутно, коли на землю лягає туман і застеляє все навкруги. Особливо важко буває восени.

Того дня, як гуси вирушили в дорогу, надвечір упав густий туман. Табун зупинився на зеленому моріжку, що з усіх боків круто спадав донизу. Хлопчик зрозумів, що вони сіли на пагорб. Але чи був той пагорб малий, чи великий, він не міг розгледіти в тумані.

Було страшенно холодно. Нільсові дуже хотілося зайти на ніч до якоїсь садиби, але він боявся заблукати і тримався гусей. Він ходив поміж табуном, що вже лаштувався на спочинок, і тремтів з холоду. На кожній травинці висіли краплі роси і, як тільки хлопчик ступав хоч крок, сипались на нього.

Раптом Нільс побачив перед собою якусь будівлю. Верх її зникав у тумані, двері були зачинені. Здавалось, вона стояла порожня. Хлопчик довго дивився на неї і нарешті збагнув, що то дозорча вежа. Він підійшов до гусака й попросив:

— Любий Мортене, винеси мене на ту вежу. Тут так мокро, що я не засну, а там, нагорі, напевне десь знайдеться сухий куточок.

Гусак посадив Нільса на спину і знявся нагору. Там хлопчикові справді пощастило знайти шпарку, і він одразу ж заліз у неї й заснув.

Уранці його збудили людські голоси. Він виглянув із свого сховку й побачив двох мисливців, що зупинилися біля вежі відпочити.

«Як же Мортен забере мене звідси на очах у мисливців? — злякано подумав Нільс. — Адже гуси не можуть чекати!»

Хлопчик хвилювався дедалі більше, а мисливці, як на те, зовсім не поспішали. Аж десь за годину нарешті вони пішли. Хлопчик миттю підбіг до поруччя, що оперізувало вежу, і глянув униз.

— Агов, де ви? Агов, де ви? — гукав Нільс щосили, але йому відповідала тільки луна.

Хлопчик знав, що гуси його не залишать, однак, може, з ними сталося якесь лихо? Може, вони заблукали або їх постріляли оті мисливці?

І враз над ним залопотіли крила, і на поруччя сів його давній знайомий — ворон Батакі.

— О любий Батакі, — радісно крикнув хлопчик, — як добре, що ти нагодився! Ти не знаєш, де Ака й Мортен?

— Авжеж, знаю. Це вони й послали мене сюди, — відповів Батакі. — Ака помітила мисливців і побоялася чекати тебе на пагорбі, а відразу полетіла з табуном далі. Сідай на мене, за годину я дожену твоїх друзів.

Нільс не став гаяти часу; за мить вони з вороном уже знялися в повітря. Ворон швидко догнав би гусей, коли б не туман. Він хвилями котився з моря і густим покривалом застеляв усе навколо.

Батакі піднявся вище, де ніщо не заступало сонця, проте гуси, певне, летіли в тумані, бо їх ніде не було видно.

Ворон і хлопчик довго кликали їх, та все марно.

— Шкода, але доведеться перечекати, поки розвіється туман, — мовив Батакі. — Однак ти не журися. Ми знаємо, в якому напрямку полетіла Ака. Хай тільки вигодиниться — враз її доженемо.

Іншої ради не було, тож вони посідали на дереві й стали чекати.

— Ти бачиш отой ліс на горі? — сказав Батакі. — Колись там водилася сила-силенна вовків, і люди, що жили поблизу, не мали від них спокою. Ось я тобі розповім, яка пригода спіткала під тим лісом одного бондаря.

— Якось узимку бондар віз на ярмарок свої діжки, — почав ворон. — Коли він уже далеченько від'їхав од свого села, а до сусіднього було ще милі зо дві, він раптом почув, що за ним женуться вовки. Конячку бондар мав поганеньку, і на ній годі було й сподіватися утекти від вовків. Проте він щосили лупцював її батоном, бо як побачив, що вовків ціла зграя, то зовсім з переляку стерявся.

Вовки вже ось-ось доганяли сани. Бондар аж похолов з ляку. Раптом він угледів, що назустріч йому хтось дибасє. Під'їхав ближче — аж то крива, горбата бабуся, що ходила по селах жебрати.

Стара йшла просто на вовків.

Спершу бондар хотів залишити жебрачку напризволяще: вовки роздеруть її, а тим часом сам він утече. Та потім бондар схаменувся: як він заспокоїть тоді своє сумління? І як дивитиметься людям у вічі, коли ті дізнаються, що він кинув у біді стару немічну бабу?

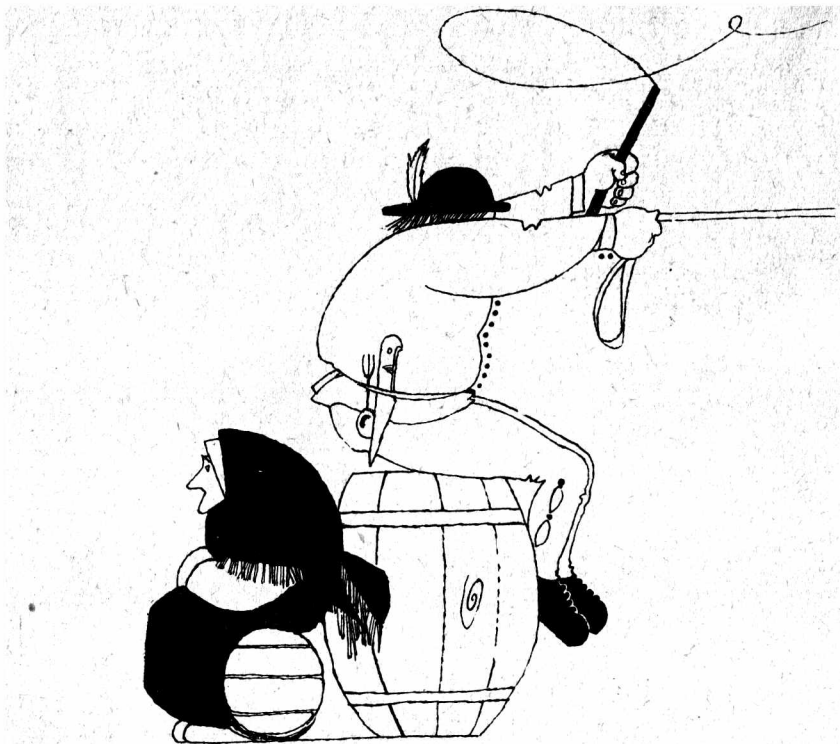
Та коли він навіть і забере її з собою, то навряд чи врятує. Адже вовки ось-ось доженуть сани; тоді і він, і кінь, і стара загинуть. Чи не краще вже пожертвувати старою, а самому з конем утекти?

«От халепа! І треба було цій старій навернутися мені саме такої хвилини!» — сердито мовив бондар.

Бабуся ступала повільно, спираючись на костур. Зненацька вовки завили. Кінь рвонувся уперед і промчав повз стару. Вона, певне, теж учула виття і здогадалася, що її чекає, тому що враз спинилася, роззявила рота, ніби хотіла щось крикнути, зняла вгору руки, проте ані крикнула, ані спробувала вчепитися в сани. Щось немов її скувало.

Бондар мав би бути вдоволений, він-бо знав уже, що врятується. Та серце його враз пойняв неспокій. Адже він усе своє життя прожив чесно, нікому не чинив кривди, а тепер хоче врятуватися, кинувши на смерть іншу людину.

«Ні, хай буде, що буде, а я не лишу стару вовкам на поталу», — мовив бондар сам до себе і натягнув віжки.

Йому насилу вдалося стримати коня, та врешті бабуся таки додибала до саней.

«Швидше, швидше! — гнівно закричав бондар: він сердився і на себе, і на неї. — Не сидиться тобі в хаті, стара відьмо. Через тебе пропав і я, і мій кінь».

Стара мовчала, бо звикла, що її всі лають, але бондар від того не подобрішав.

«Кінь сьогодні пробіг п'ять миль, він уже й так стомився, а тут ще й ти втелюшилася».

Сани скрипіли на снігу, та все одно було чути, як позаду біжать, хекаючи, вовки.

«Тепер нам кінець, — вів далі бондар. — І тебе я не врятував, і сам загину разом з конем».

Стара досі мовчала, але тепер озвалася:

«Не збагну я тільки, чому ти не скинеш свої діжки, щоб коневі було легше. Завтра ти сюди зможеш приїхати і позбирати їх».

Бондар аж підстрибнув: як йому досі таке не спало на думку! Він передав віжки старій, а сам похапцем став від'язувати діжки і скидати їх на дорогу.

Вовки були вже біля саней, але як бондар скинув першу діжку, вони спинилися й почали її обнюхувати. А сани тим часом помчали далі.

«Коли й це не pomoже, то я злізу, — мовила бабуся. — Не гинути-бо нам усім. Я вже стара, то мене й не шкода. А поки вовки мене роздеруть, ти доїдеш до села».

Бондар саме вовтузився біля великої діжі, наміряючись її скинути. Коли він почув бабусині слова, то подумав: «Ні, не випадає посилати на смерть стару бабу, щоб урятуватися самому. Треба знайти якусь іншу раду».

Раптом він подивився на діжу й засміявся.

Бабуся злякано глянула на бондаря. Чи, бува, він не з'їхав з глузду, що сміється в таку страшну хвилину?

А бондар сміявся, бо знайшов дуже легкий порятунок.

«Слухай, стара, що я тобі скажу, — мовив він. — Жени мерщій коня до села, а я залишуся тут з вовками, накрившись

діжею. В селі ти збудиш людей, розповіси їм, що я сиджу серед поля із зграєю вовків, і попросиш, щоб вони прийшли мені на допомогу».

Бондар почекав, поки вовки знову наздогнали сани, тоді скинув на сніг діжу та й заліз під неї.

Діжа була важка. Вовки і стрибали навколо неї, і штовхали, і гризли зубами, та все марно. Бондар знав, що він у безпеці, тому спокійно чекав, поки надійде допомога з села. Радіючи, що зумів і сам урятуватися, і порятувати бабу, він сказав сам до себе: «Віднині, коли мені буде скрутно, я згадуватиму цю діжу. Не треба кривдити ні інших, ані себе, а завжди слід шукати якусь раду. І її можна знайти, якщо добре подумати».

На цьому Батакі скінчив свою розповідь. Проте Нільс уже мав нагоду пересвідчитися, що ворон дарма ніколи нічого не розкаже.

— Цікаво, навіщо ти розповів мені про цього бондаря? — спитав він Батакі.

— Просто, як поглянув на той ліс, то й згадав про нього, — відповів ворон.

Та хлопчик йому не повірив. Батакі мовчав, тільки крутив головою на всі боки й кліпав очима. Врешті він озвався:

— Поки ми самі, я хочу тебе щось спитати. Коли той гном обіцяє зняти з тебе чари?

— Він поставив умову, щоб я повернувся додому разом з Мортеном.

— Та воно так. Але хіба ж ти захочеш скористатися цією умовою?

— А що в ній страшного?

— Невже Ака тобі нічого не казала? Вона ж сама була в гнома й розмовляла з ним.

— Ні, я про це не знав.

— Певне, Ака подумала, що краще тобі й не знати. Адже вона швидше захоче допомогти тобі, аніж Мортенові.

— Чого ти, Батакі, мене лякаєш? — з докором мовив Нільс.

— Я просто вважаю, що тобі слід знати правду. Адже гном сказав Аці, що зніме з тебе чари тільки тоді, як ти приведеш Мортена додому і твоя мати його заріже.

Нільс аж підскочив, такий був уражений.

— Це неправда! Ти навмисне хочеш подратувати мене, Батакі! — крізь сльози закричав він.

— Спитай сам у проводарки. До речі, он вона летить з табуном. Виходить, ми їх випередили. Ну, прощай. Тільки не забувай того, що я тобі сьогодні розповів. Завжди, хоч як було б важко, можна знайти на свою біду раду, нікого не скривдивши. Широ бажаю, аби тобі пощастило.

3

Наступного дня, як гуси паслися, Нільс вибрав мить, коли Ака стояла осторонь від інших, і спитав її, чи Батакі сказав йому правду.

— На жаль, так, — відповіла стара гуска. Вона вирішила, що більше не можна таїтися від хлопчика.

— Тоді я дуже прошу тебе, не кажи про це Мортенові, — мовив Нільс. — Адже гусак такий шляхетний і так мене любить, що навмисне заподіє собі якесь лихо, аби тільки я став людиною.

Ака пообіцяла не казати Мортенові нічого.

За годину гуси знову вирушили в дорогу. Нільс сидів сумний на спині в Мортена і ні на що не дивився. Він чув, як проводарка називала молодим гусям долини, села й озера, що над ними вони пролітали, але не дослухався до її голосу.

«Мені все життя доведеться мандрувати з гусьми, то ще встигну надивитися згори на землю», — міркував він.

Ніч застала гусей на невеличкому озері. Для табуна це було безпечне й гарне місце, але Нільс, який тепер і на березі мерз, на воді почувався зовсім зле. І він надумав пошукати собі кращого притулку.

Ще як гуси сідали, він помітив неподалік людську оселю і тепер подався до неї. Іти довелося довгенько, та врешті він

добувся до садиби і зайшов у садок. Те, що хлопчик там побачив, знову вернуло йому добрий гумор. У садку було повно всякої їжі. Тільки-но він подерся на горобину, щоб зірвати китицю ягід, як помітив на куші присохлу смородину. А он і малина, куші шипшини, грядка капусти, ріпа, а там — невже таки справді! — у траві біліє в присмерку яблуко!

Нільс кинувся до яблука, примостився біля нього й почав ножиком відрізати по шматочку.

«Нічого, як я залишуся й на все життя гномом, — потішав він сам себе, — коли мені буде так легко знаходити їжу, як сьогодні».

Хлопчик жував яблуко і міркував, чи не краще йому залишитись тут, у цій садибі, а гуси нехай летять самі на південь. Він міг би назбирати собі на зиму ягід, як білка, влаштуватися десь у куточку в стайні чи в повітці та перебути зиму. От тільки як він скаже Мортенові, що не хоче повертатися додому?

Раптом Нільс почув над головою легкий шелест і ту ж мить побачив, що біля нього стоїть щось схоже на березовий пеньок. Пень ворухнувся, і на ньому блимнуло два холодні вогники.

— Що ти за мара? — злякано крикнув Нільс.

Пень нахилився до нього, і тоді хлопчик розгледів кривий дзьоб і великі блискучі очі.

Нільс заспокоївся і мовив:

— О, як добре, що мені трапився тут хоч хтось живий! Ви, певне, мешкаєте в цій садибі, пані Сова?

Сова того вечора, як завжди, сиділа на драбині, припертій до даху, і чатувала на мишей та пацюків. Та вони чомусь і не думали вилазити з нір. Натомість сова помітила, що в садку вештається щось схоже на людину, тільки дуже маленьке.

«Це, певне, воно розігнало мені всіх мишей, — подумала сова. — Що це за химера? Наче й не білка, і не кошеня, та й не ласиця. Звідки воно тут узялося таке?»

Врешті сова не втрималась і злетіла на землю, щоб зблизька роздивитися на прибульця.

Коли ж Нільс озвався до неї, вона нахилилася и почала пильно роздивлятися.

«Нібито воно не має ані кігтів, ані колючок, — міркувала сова. — Та хтозна, може, в нього є жало? Треба спочатку пересвідчитися».

— Так, я тут мешкаю, — відповіла сова. — А ти хто будеш?

— Я хочу оселитися в цій садибі, — сказав Нільс, не відповідаючи на її питання. — Як ви гадаєте, можна?

— Та місця тут обмаль, — сказала сова. — Проте все залежить від того, чим ти харчуватимешся. Може, ти збираєшся полювати на мишей і пацюків?

— Ну й вигадаете! — засміявся хлопчик. — Швидше вони мене вполюють.

«Невже воно справді таке немічне? — подумала сова. — Ану, спробую лишень його схопити».

І вона, підлетівши вгору, з розгону накинулася на хлопчика, звалила його і націлилась дзьобом йому в очі.

Нільс захищався, як міг. Однією рукою він затулив очі, а другою відбивався від сови. Однак він знав, що сам із нею навряд чи впорається, тому закричав пробі.

На щастя, з хати вийшла жінка. Сова злякалася й пустила хлопчика, і він чимдуж побіг назад до гусей.

4

Досі табун летів просто на південь, але другого дня після Нільсової пригоди з совою Ака звернула на захід. Подорож була весела. Молоді гуси звикли вже до труднощів і більше не скаржились на втому, погода стояла гарна, та ще й вітер випав ходовий.

Тільки Нільс сумував. Він сушив собі голову, як би відмовити Мортена повертатись назад у село.

— Знаєш що, Мортене, — врешті мовив він бадьорим голосом, — мені здається, що після такої чудової подорожі нам буде нудно сидіти вдома цілу зиму. Ось я й думаю, чи не податися й собі з дикими гусьми за море.

— Що це на тебе найшло? — перелякався гусак. — Я вже довів диким гусям, що можу літати не згірше за них, і тепер не дочекаюся, коли вже повернуся додому.

Хлопчик замовк і подивився вниз на березові гаї та сади, що вже вбралися в осінні жовті й червоні шати.

— Я, мабуть, ще зроду не бачив такої краси, як сьогодні, — сказав по хвилині він. — Голубі озера, жовті ліси. Невже ти хочеш застрянути в селі і більше не побачити світа?

— Ти мусиш повернутися додому й край! Адже батьки за тобою журяться. Пора їх утішити, — відрубав гусак.

Він ціле літо мріяв про ту урочисту хвилину, коли сяде на рідне подвір'я з гускою і гусятами на очах у кішки та всіх курей. І ось на тобі, Нільс не хоче повертатися!

— То тобі справді байдуже, Мортене, що ти більше не побачиш такої краси? — вів своєї хлопчик.

— Я волію дивитися на родючі ниви в Сконе, аніж на голі скелі хтозна-де! — сердито відповів гусак. — Але ти знаєш сам, що коли тобі заманеться летіти далі, то я тебе не залишу.

— Я й сподівався почути це від тебе, Мортене! — радісно сказав Нільс.

Після розмови з Мортеном Нільс повеселішав і знову став з цікавістю дивитися вниз.

— Де ми вже летимо? — спитався він.

— Над Богусландією, — відповіли гуси. — Он там — Богусландська затока, де живуть відважні рибалки.

Земля в Богусландії кам'яниста, неродюча, зате все, що треба людям, дає море. Однак воно не легко розлучається з своїми скарбами. Той, хто хоче з нього жити, мусить знати всі фіорди й шхери, всі течії, кожний камінь на морському дні. Він мусить уміти вести свого човна і в бурю, і в туман, знаходити найтемнішої ночі свій берег, угадувати погоду, терпіти холод і дощ. А насамперед він повинен мати мужнє серце, щоб кожного дня виходити на двобій з морем. Бо інакше море проковтне його без жалю.

Нарешті гуси завернули в шхери й отаборилися на ніч. Хлопчик глянув на червоне сонце, що сідало за обрій, і йому

стало трохи спокійніше на серці, бо сонце немов сказало йому: «Не журися, Нільсе, адже мандрувати світами разом зі мною теж не зле».

Гуси відразу послули, але опівночі, коли на небі зійшов повний місяць, стара Ака прокинулася, стріпнула з себе сон і збудила ще шестеро найповажніших у табуні гусей. Потім вони всі разом підійшли до хлопчика й стали термосити його дзьобами.

— Що сталося, матінко Ако?—спитав переляканий Нільс.

— Нічого страшного, — відповіла проводарка. — Просто ми, семеро найстаріших гусей, захотіли трохи погуляти над морем і надумали, що й ти теж залюбки полетиш з нами.

Хлопчик знав, що Ака не запросила б його без поважної причини, та ще й серед ночі, однак не став допитуватись. Він умостився в неї на спині, і гуси подалися над морем. Вони поминули кілька малих острівців неподалік від берега і попрямували до купи скель, що стриміли серед затоки. В місячному світлі Нільс бачив, що з заходу вони вигладжені хвилями до блиску. Ака звернула до одного з острівців, і гуси сіли.

Як тільки хлопчик зліз на землю, то помітив прямо перед собою щось схоже на великий гостроверхий камінь, та наступної миті він зрозумів, що то ніякий не камінь, а птах-хижак. «Невже гуси зважились сісти поряд із своїм найбільшим ворогом?» — подумав Нільс. Та цієї миті птах підлетів ближче, і хлопчик упізнав Горго.

Очевидно, Ака й Горго призначили тут зустріч, бо вони не здивувалися, побачивши одне одного.

— А я й не сподівалася, Горго, що ти прилетиш сюди раніше за нас, — мовила Ака.

— Я прилетів увечері, але що з того, коли нічого не домогся, — відповів орел.

— Я певна, Горго, що ти зробив усе можливе, — мовила Ака. — Проте нехай Нільс спершу допоможе мені знайти одну річ, а потім уже розповіси, як тобі повелось. Ходи-но сюди, Нільсе, — поклікала гуска хлопчика.

Нільс, що тим часом збирав на піску мушлі, підбіг до проводарки.

— Ти, певне, дивуєшся, що ми зробили такий гак і завернули аж у Богусландію? — спитала вона.

— Та трохи дивуюся, — відповів хлопчик. — Однак, мабуть, у вас є на те поважна причина.

— Так, причина справді є, — мовила Ака. — Але боюсь, що ми дарма сюди залетіли, бо щось не бачу того, що хотіла знайти. Багато років тому, — вела вона далі, — нас, найстарших тепер у табуні гусей, буря занесла в море аж до цих скель. Кілька днів нам довелося переждати тут негоду. Ми були голодні і якось вийшли пошукати собі поживи. Не знайшли ми жодної травинки, але натомість побачили кілька повних торбинок, присипаних піском. Певне, в торбинках зерно, подумали ми і заходилися роздзьобувати дірки. Та з торбинок посипалося не зерно, а червінці. Ми залишили їх, бо ж нам, гусям, не треба золота.

Усі ці роки ніхто з нас і не згадував про знахідку, але тепер нам знадобилися гроші. Ми не знали, чи скарб ще й досі тут, проте поклали собі завернути в Богусландію й пошукати його. Але торбинки десь зезли. — І Ака почала пильно обдивлятися острівець.

Нільс і собі йшов за нею і підкидав носакон мушлі. Зненацька під ногами в нього щось дзенькнуло. Він нахилився, розгріб пісок і вгледів купу золотих монет.

— Матінко Ака, ось ваш скарб! — вигукнув він. — Торбинки погнили від дощу, і гроші лежать просто в піску. Але я думаю, що вони тут є всі.

— От і гаразд, — мовила Ака. — Загорни їх лишень у пісок, щоб ніхто не знайшов і не забрав.

Нільс заходився викопувати в піску ямку. Зненацька підвівши голову, він побачив, що гуси стали в один ряд на чолі з Акою і прямують до нього. Вони ступали так поважно і врочисто, що хлопчик мимоволі зняв перед ними шапчину і вклонився.

— Ми, — почала Ака, — найстаріші гуси в табуні, пора-

дилися між собою і вирішили, що якби ти, Нільсе, служив ціле літо в людей і зробив їм стільки добра, як нам, то вони, відпускаючи тебе, щедро тобі віддячили б.

— Це не я, а ви робили мені добро, — мовив хлопчик.

— Отож нам здається, — вела далі Ака, — що й від нас ти не повинен піти голіруч.

— Таж найкраща нагорода мені — те, чого я у вас навчився! — вигукнув хлопчик.

— І коли цей скарб ще й досі лежить тут, — казала своєї Ака, не слухаючи його, — то напевне він нічий, і ми маємо право віддати його тобі.

— Хіба це не вам було потрібне золото? — спитав хлопчик.

— Потрібне нам, щоб заплатити тобі за літо, яке ти перебув у нас. Нехай твої батьки знають, що ти служив у поважних гусей.

Нільс глянув у вічі проводарці.

— То ви, матінко Ака, відсилаєте мене від себе, навіть не спитавши, чи хочу я піти од вас? — сказав він.

— Поки ми летимо над Швецією, ти, звісно, будеш з нами, — мовила Ака. — Та я хотіла показати тобі скарб тепер, бо потім нам довелося б далеко вертатися.

— Отже, ви таки бажаєте розлучитися зі мною. А я гадав, що тепер, коли ми так гарно провели разом літо, ви візьмете мене з собою за море. Адже ви самі знаєте, матінко Ака, що за таких умов, які мені поставив гном, я нізащо в світі не повернуся додому.

Хлопчикові слова так вразили гусей, що на якусь мить вони поніміли.

— Мені ніколи на думку не спадало, що ти захочеш летіти з нами далі, — сказала врешті проводарка, трохи отямившись. — Але не поспішай. Зараз ми послухаємо, що скаже Горго, бо ж, коли ми вирушали з Лапландії, я попросила його ще раз полетіти й умовити гнома, аби зглянувся на тебе.

— Так, я бачив гнома, — озвався Горго, що досі стояв осторонь і мовчки дослухався до розмови. — Але мені не пощастило. Я швидко знайшов твою хату, Нільсе, і, покружляв-

ши трохи над подвір'ям, побачив біля стайні гнома. Схопив я його в пазури й полетів аж за село, щоб нам ніхто не заважав поговорити. Я сказав, що Ака з Кебнекайсе просить для свого друга Нільса кращих умов.

«Я й радий би зробити це, — відповів мені гном, — бо чув, що хлопець став зовсім не той, як колись, але поки що не можу».

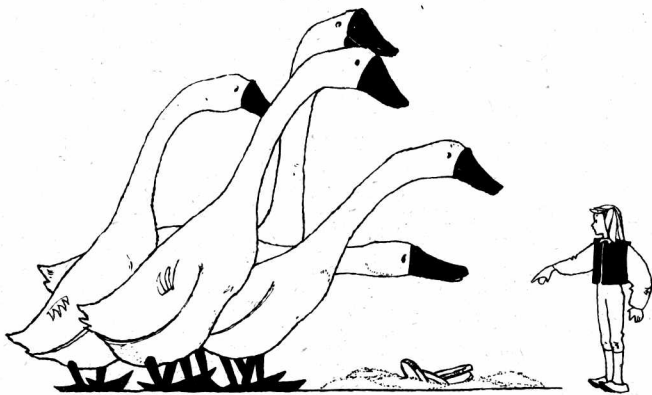
Я розсердився й погрозив йому очі виклювати, та дарма.

«Роби зі мною, що хочеш, — сказав гном, — а я від свого слова не відступлю. Передай йому, хай швидше вертається додому, бо його батьки так побиваються за ним, що їм зовсім руки впали. Через те вони й збідніли, і господарство занехаяли. Якщо Нільс не повернеться, то скоро вони кинуть хату і підуть світ за очі».

Почувши таке, Нільс насупився і стиснув кулаки.

— Той гном стоїть на своєму тільки тому, що має жорстоке серце. Але не дїждеться він, щоб я задля себе занастив Мортена. І мої тато й мама волїли б, певне, щоб я взагалі не повернувся, аніж щоб увесь свій вік жив з нечистим сумлінням.

Гуси попрощалися з Горго і повернулися на шхери. А наступного ранку полетїли далї на південь.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ

УДОМА

На початку листопада дикі гуси досягли Сконе. Нільс удавав із себе веселого, хоч йому й важко було приховати свою тугу.

«Коли б уже швидше поминути рідне село, тоді я вже не мав би ніякої надії і, може, заспокоївся б», — думав він.

І ось одного дня табун прилетів на берег Балтійського моря й отаборився неподалік від Нільсового села. Над водою висів густий туман, тож Ака не зважувалась за такої погоди вирушати з молодими недосвідченими гусьми в небезпечну дорогу. Табун сів на лузі, щоб востаннє в Швеції добре відпочити й попастися. Там гуси й заночували.

Надвечір Ака підійшла до Нільса.

— Здається, завтра буде година, і ми полетимо через море.

— Еге ж, — коротко відповів хлопчик. Йому щось підступило до горла, і він не міг говорити. Адже хлопчик ще й досі сподівався, що, коли він попаде в Сконе, станеться чудо й чари спадуть.

— Ми сіли якраз під твоїм селом, — вела далі стара гуска, — і я подумала, що ти, може, схочеш заскочити на часинку додому — подивитися, як там живуть батько й мати. Адже завтра ми покинемо Швецію, і ти не скоро їх побачиш.

— Краще не треба, — сказав Нільс, але з його голосу знати було, що йому страшенно кортить побувати дома.

— Не бійся, Мортен залишиться в табуні, і з ним нічого не станеться, — мовила Ака. — Я гадаю, що тобі треба навідатися додому, може, ти б якось заспокоїв батьків.

— А й справді, матінко Ако. Як мені ще й досі не спало це на думку.

І за мить він з проводаркою уже летів до села.

Ака сіла біля Нільсової садиби.

— Дивно, що тут нічого не змінилося, — сказав хлопчик і хутко видряпався на кам'яну огорожу зазирнути на подвір'я. — Аж не йметься віри, що стільки часу минуло з того дня, коли я сидів тут весною і дивився, як ви летіли з-за моря.

— Слухай-но, а твій батько має рушницю? — раптом спитала Ака.

— Авжеж має. Через неї я й залишився тієї неділі вдома.

— Тоді я на тебе не чекатиму, — сказала проводарка. — Краще прийди завтра раненько за село. Та й удома довше побудеш.

— Ой, не кидайте мене, матінко Ако! — злякано крикнув Нільс, зіскакуючи з огорожі. Йому враз здалося, ніби щось станеться або з ним, або з гусьми, і вони більше ніколи не зустрінуться. — Я боюся з вами розлучатись. Ось я тільки на хвилю зазирну до стайні, побалакаю з коровами і зараз вернуся.

Ака трохи помовчала, а потім сказала:

— Я вже давно хотіла з тобою поговорити, та коли ти не залишаєшся вдома, то це не горить.

— Кажіть, матінко Ака, ви ж знаєте, що я завжди вас послухаюсь, — мовив Нільс.

— Ти побував з нами по всіх усюдах, багато чого побачив, навчився і, певна річ, не вважаєш, що земля належить тільки людям, — сказала Ака. — Ти бачив, який світ широкий, тож люди могли б залишити трохи голих шхер, мілких озер, диких мочарів, пустельних гір та далеких лісів бідолашнім тваринам, щоб і вони мали де жити на волі. Скільки я себе пам'ятаю, люди мене вічно ганяли. А ми ж теж хочемо жити і любимо волю.

— Я був би радий, якби міг сказати це людям і допомогти вам. Але ви ж самі знаєте, що я ніколи не стану людиною.

— Та чого це ми стоїмо тут і розмовляємо, наче ніколи більше не побачимось, — похопилась Ака. — Адже ми розлучаємось тільки до ранку. А тепер я тебе залишаю і лечу назад до табуна.

Ака змахнула крильми і була вже знялася, але потім вернулася, сіла біля хлопчика й погладила його дзьобом. А вже тоді шибнула вгору і більше не оглядалась.

Надворі ще не зовсім смеркло, але подвір'я було порожне, тому Нільс міг ходити безпечно. Він найперше зайшов до стайні, бо знав, що там зможе розпитатися про батьків. У стайні виявилось не дуже весело. Весною, коли хлопчик вирушав з дому, батько мав три корови, а тепер лишилася тільки одна, і видно було, що вона сумує за іншими. Корова понурила голову і навіть не куштувала сіна, що лежало перед нею.

— Добрий вечір, Лиско! — привітався Нільс, підходячи зовсім близько до корови.

* Від хлопчиковаго голосу корова здригнулася і мимохить замахнулася рогами. «Чи ти ба, як він змінився! — здивувалась вона, глянувши на свого колишнього ворога. — Весною, як покидав домівку, то мав ліниву ходу, рот був завжди злісно скривлений, очі сонні, а тепер став он який моторний. очі блищать, розмовляє чемно».

— Му-у! — озвалась вона. — Я чула від горобців, що ти змінився, але не вірила. Хіба з такого бешкетника, думала я, може вийти щось путнє? Однак тепер бачу, ти справді став зовсім інший. Заходь, заходь. Я дуже рада, що ти повернувся.

— Скажи мені, Лиско, — мовив Нільс, — як там мама й тато?

— Відколи ти подався з дому, їм ні в чому не ведеться. Ось продали вже дві корови, а тепер, я чула, що й хату хочуть продати і кудись переселитися.

— Мабуть, мама дуже жалкувала за гусаком? — невлад сказав Нільс, не знаючи, що питати далі.

— Не думаю, щоб їй було шкода гусака, якби вона знала, що він полетів сам. Але ж мати гадала, що то ти, тікаючи з дому, прихопив гусака з собою. А це її дуже засмутило.

— Як, невже мама подумала, що я вкрав гусака! — здивувався хлопчик.

— Авжеж. Воно ж так виходило.

— Це правда, — зітхнув хлопчик і повернувся до дверей. Та не встиг він переступити порога, як почув голоси. На подвір'я зайшли батько й мати. Було відразу видно, що їх долає журба. В матері на обличчі стало більше зморщок, а батько зовсім посивів.

— Ох, — зітхнув батько. — Продамо хату, переїдемо звідси, то, може, тоді нам стане легше.

— Та мені не жалко хати, але ж часом хлопець ще повернеться — голодний, обдертий. Куди ж він дінеться? — озвалась мати.

— А ми попросимо тих людей, що тут мешкатимуть, аби вони прийняли хлопця і передали йому, що ми чекаємо на нього і не дорікатимем йому ніколи ані словом, — мовив батько. — Правда ж, стара?

— Еге ж, правда. Аби тільки він повернувся, щоб я знала, що він не голодує і не мерзне десь на дорогах.

Тато й мама зайшли до хати, і Нільс далі не чув їхньої розмови. Він був такий зворушений, що в нього аж сльози

виступили на очах. Он як батьки люблять його! А як жаліють, що він десь волочиться дорогами!

«Але все-таки їм буде ще важче, коли вони побачать, який я став маленький», — подумав він.

Хлопчик уже хотів вийти із стайні, як зненацька на подвір'ї з'явилися ще одні гості. Це був Мортен із своєю гускою й гусятами. Він не міг утриматись, щоб, будши так близько від господи, де жив колись свійським гусаком, не зайти її перевідати. Мортен став серед подвір'я і сповага почав розказувати своїй родині, як йому тут гарно жилося. Він поводив гуску й гусят по двору, потім заглянув до стайні. Нільс миттю сховався, щоб Мортен його не побачив.

— Зайдіть сюди на хвилинку! — сказав Мортен. — Не бійтеся, тут людей немає.

Гусята переступили поріг і стали оглядати куток, у якому жив раніше їхній батько.

— Ось бачите, тут я спав, а туди, у коритце, господиня насипала мені вівса. Гляньте ж бо! Там і досі є трохи зерна. Ходіть покуштуйте!

Мортен підбіг до коритця й заходився їсти овес. Проте гуска не поділяла його радості і тривожно оглядалася навкруги.

— Краще ходімо звідси, — мовила вона.

— Ще кілька зернинок! — озвався Мортен.

Раптом гуси скрикнули й кинулись до виходу. Та було вже пізно. Це Нільсова мати зайшла до стайні і, побачивши гусей, зачинила двері.

— Ходи-но сюди, старий, глянь, кого я спіймала, — гукнула мати батькові. — Виходить, наш Мортен мандрував на північ з дикими гусьми, а тепер повернувся з цілим виводком! Я їх усіх зачинила в стайні!

— От добре, — зрадів батько. — А найкраще те, що наш син не злодій, бо ж він не вкрав гусака, коли тікав з дому!

— І справді. Та нічого не вдієш: доведеться порізати гусей сьогодні ж увечері. Завтра ярмарок, то, може, ми їх продамо, — сказала мати.

— Ні, стара, гріх різати гусака, коли він повернувся додому, та ще й з таким приплодом! — мовив батько.

— Якби інший час, то я б залишила його. А так, коли ми самі хочемо покидати хату, куди нам діти ще й гусей?

— Та це правда, — зітхнув батько й замовк.

— Поможи мені занести їх до хати, — по хвилі сказала мати.

Вони спіймали Мортена, гуску та гусят і подалися до хати.

— Нільсе, рятуй! — закричав гусак.

Він завжди кликав на допомогу хлопчика, коли йому загрожувала небезпека, тож і тепер гукнув, хоч навіть гадки не мав, що хлопчик є десь поблизу.

Нільс чув його крик, але не кинувся відразу на порятунок. І не тому, що захотів гусакової смерті, аби стати людиною. Ні, таке йому й на думку не спадало. Він боявся датися на очі батькам.

«Адже як вони побачать мене такого, їм буде ще важче, ніж досі», — думав він.

Проте як за гусьми зачинилися двері, хлопчик більше не вагався. Він кинувся до хати, перескочив через поріг і зупинився в сінях. Там він за звичкою скинув свої дерев'яні капці і підбіг до хатніх дверей. Тепер він думав тільки про Мортена. Адже Мортен був його найкращий друг! Нільс згадав, як вони вдвох ночували на замерзлих озерах, як летіли над бурхливим морем, як стереглися хижаків, і цю мить він був ладен сам накласти головою, аби тільки Мортен лишився живий. Не роздумуючи більше, він постукав у двері.

— Там хтось стукає, — сказав батько і відчинив двері.

— Мамо, не ріжте Мортена! — закричав Нільс.

Гусак і гуска, почувши його, радісно загелготіли, а мати скрикнула:

— Боже мій! Який ти став гарний і як виріс! — І кинулась до нього.

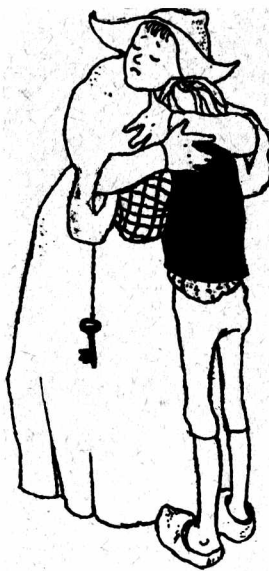
— Ну, заходь до хати, — ласкаво мовив батько.

Однак Нільс стояв як укопаний і ніяк не розумів, чому

батьки радіють. Адже він такий маленький, що на нього соромно глянути.

Та ось мати схопила сина в обійми, і — о диво! — він дістав їй до підборіддя. І враз Нільс збагнув, що сталося. Гном зняв з нього чари!

— Мамо, тату, я знову великий! Я знову став такий, як був! — радісно закричав він.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТИЙ

ПРОЩАННЯ З ДИКИМИ ГУСЬМИ

Наступного ранку Нільс прокинувся до схід сонця і подався за село на берег моря. Ішов він сам. Хлопчик заглянув було до стайні і спробував збудити Мортена, та дарма. Гусак навіть очей не розплющив, і з усього було видно, що він і гадки не має кудись летіти.

День заповідався гарний, майже такий, як тоді, весною, коли Нільс вирушив з гусьми на північ. Море лежало тихе й світле, мов дзеркало, вітру не було, і хлопчик подумав, що гусям гарно летітиметься такої години.

Нільс ніяк не міг звикнути, що він уже великий. Виходячи за ворота, він спершу оглянув вулицю, чи, бува, там не чигає

на нього якийсь ворог. Але відразу радісно засміявся: адже тепер він не боїться ані кішки, ані ласиці, ані пацюків.

На березі хлопчик став на весь зріст, щоб гуси могли зда- леку його побачити. Того дня багато птахів перелітало море. В небі ненастанно лунали їхні голоси, і Нільс усміхнувся на думку, що ніхто з людей, крім нього, не знає, про що птахи говорять між собою.

Один ключ не подався в море, а ненастанно літав уздовж берега, і хлопчик здогадався, що це й є табун Аки з Кебне- кайсе. Тільки він ніяк не розумів, чому гуси не сідають біля нього. Не може ж бути, щоб вони його не бачили!

Нільс спробував покликати гусей, та вони чомусь не звер- тали на нього уваги. Хлопчик чув, як Ака щось кричала, але теж не розумів її.

«Що це таке? Не могли ж дикі гуси за ніч поміняти мо- ву?» — міркував він.

Побачивши, що гуси не сідають, Нільс почав махати їм шапкою. Він бігав берегом і гукав:

— Я тут! Я тут!

Проте гуси ніби злякалися його. Вони знялися вище й од- летіли далі над море.

І тоді хлопчик збагнув усе. Гуси не знали, що гном зняв з нього чари! Вони його не впізнали. І він не міг покликати їх, бо не розумів більше їхньої мови, відколи став людиною. Він навіть не може попрощатися з ними.

Нільс сів на пісок, затулив обличчя руками й заплакав.

«Ні, я більше не буду навіть дивитися на них. Хай краще вже летять собі», — думав він.

Аж ось над головою в нього зашелестіли пташині крила. Старій Аці тяжко було вирушати за море без хлопчика, і вона ще раз востаннє повернулася до берега. І тепер, коли Нільс сидів нерухомо, вона спустилась зовсім низько, і в неї раптом немов полуда спала з очей. Це ж він, її Крихітка, тільки на- багато більший!

Ака сіла просто перед Нільсом, і хлопчик радісно кинув- ся до неї. Він узяв її на руки, пестив, гладив і тулив до себе.

Інші гуси теж посідали навколо і простягали до нього дзьоби. Вони бажали йому щастя, а Нільс казав, що ніколи не забуде їх, дякував за все.

Та враз гуси якось дивно замовкли і відступили від хлопчика. Здавалось, вони казали цим: «Стережіться, він тепер людина, наш ворог. Він більше не розуміє нас, а ми його!»

Тоді Нільс підвівся, підійшов до Аки, узяв її на руки, пригорнув до себе і погладив усіх гусей. Потім опустив стару проводарку на землю, відвернувся і пішов берегом. Хоч хлопчик знав, що птахи не вміють довго сумувати, усе-таки він хотів розлучитися з ними, поки і він сам, і гуси не збагнули ще до кінця, що прощаються навіки.

А коли за хвилину Нільс став і обернувся, гусей уже не було. Він глянув у небо, на табуни птахів, що динули над морем. Усі вони голосно перегукувались між собою, тільки один ключ, ключ диких гусей Аки з Кебнекайсе, летів мовчки. Хлопчик проводжав його поглядом, аж поки він зник з очей.

І тоді Нільсові стало так тяжко на серці, що він ладен був навіки залишитися карликом, аби тільки ніколи не розлучатися з дикими гусьми.

З М І С Т

<i>Розділ перший.</i> Хлопчик і гном	5
<i>Розділ другий.</i> Верхн на гусакові	17
<i>Розділ третій.</i> Нічний злодій	27
<i>Розділ четвертий.</i> Нові друзі та вороги	34
<i>Розділ п'ятий.</i> Чарівна сопілка	42
<i>Розділ шостий.</i> Свято на горі Кула	51
<i>Розділ сьомий.</i> Переслідування	58
<i>Розділ восьмий.</i> Бронзовий і Дерев'яний	68
<i>Розділ дев'ятий.</i> Морська подорож	75
<i>Розділ десятий.</i> Ворони	94
<i>Розділ одинадцятий.</i> У полоні	103
<i>Розділ дванадцятий.</i> Қар і Сірий	107
<i>Розділ тринадцятий.</i> У ведмежому барлозі	125
<i>Розділ чотирнадцятий.</i> Повінь	135
<i>Розділ п'ятнадцятий.</i> Щасливець і Невдаха	145
<i>Розділ шістнадцятий.</i> Орел Горго	156
<i>Розділ сімнадцятий.</i> Подорож до Лапландії	167
<i>Розділ вісімнадцятий.</i> На південь	184
<i>Розділ дев'ятнадцятий.</i> Удома	201
<i>Розділ двадцятий.</i> Прощання з дикими гусьми	208

ДЛЯ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

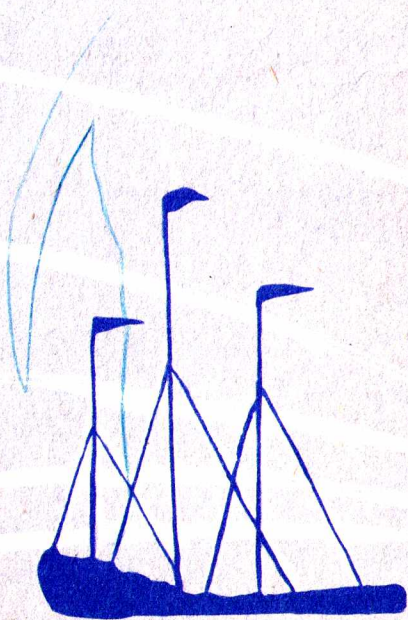
Сельма Лагерлёф.
Чудесное путешествие Нильса Хольгерсона
с дикими гусями

Редактор **О. І. Терех**
Художній редактор **М. Г. Попович**
Технічний редактор **Х. М. Романчикова**
Коректори **Р. М. Зарембовська, Н. Ф. Швець**

Здано на виробництво 24. II. 1964. Підписано до друку
6. VI. 1964 р. Формат 70×90¹/₁₆. Фіз. друк. арк. 13,25. Умовн.
друк. арк. 15,5+6 вкл. (0,88)=16,38. Обл.-вид. арк.
10,49+6 вкл. (0,65)=11,4. Тираж 65 000 (1—50 000). Зам. № 260.
Ціна 59 коп.

Видавництво «Веселка». Київ, Кірова, 34.

Друкоffsetна фабрика «Атлас» Державного комітету Ради
Міністрів УРСР по пресі. ТП 1964. Поз. 203. Львів, Зелена, 20.

Цена 80 коп.

